

โครงการอนุรักษ์พันธุกรรมพืชอันเนื่องมาจากพระราชดำริ
สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี

การไฟฟ้าฝ่ายผลิตแห่งประเทศไทย

มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีสุรนารี

รายงานผลการศึกษา

ภูมิปัญญาท้องถิ่น: กรณีศึกษารอบเขื่อนน้ำพุง

จังหวัดสกลนคร

จันทร์ทิรา เจียรณัย (บรรณาธิการ)

สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี กับการทรงงานด้านการอนุรักษ์วัฒนธรรม

วัฒนธรรมเป็นคำที่มีความหมายรวมกันของพฤติกรรมของคนในสังคม อันเป็นเอกลักษณ์สำคัญที่โดดเด่นเฉพาะตัว เป็นวิถีชีวิตของสังคมที่สอดคล้องกับสภาพแวดล้อม ธรรมชาติ วัฒนธรรมเกิดจากความรู้ ความคิด ภูมิปัญญา ความเชื่อที่สั่งสมมายาวนาน และยอมรับว่าเป็นสิ่งดีงาม รวมทั้งได้รับการยอมรับยึดถือปฏิบัติสืบต่อกัน มีความสัมพันธ์ต่อกัน ทำให้สังคมดำรงอยู่ได้อย่างมั่นคง ดังนั้นความเข้าใจ รู้คุณค่า และความเป็นมาของวัฒนธรรมของตน ย่อมจะทำให้สามารถพิจารณาความเหมาะสมที่จะดำรงรักษา หรือยอมรับการเปลี่ยนแปลงแก้ไขวัฒนธรรมบางอย่างของตน โดยไม่กระทบต่อความมั่นคงทางสังคมที่รุนแรงเกินไป ดังที่มีพระราชดำรัสไว้ว่า

“...นอกจากการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติแล้ว ยังสอนให้อนุรักษ์วัฒนธรรมเพราะเป็นสิ่งที่เป็นรากฐานชีวิตของทุกคน เมื่อรู้ว่าท้องถิ่นของตนมีอะไรดีบ้าง ก็จะทำให้เกิดความภาคภูมิใจ มีการบันทึกสิ่งที่เป็นของมีคุณค่าที่เป็นความคิดของมนุษย์ เป็นจิตวิญญาณของบุคคลให้ร่วมกันทำงานอนุรักษ์พร้อม ๆ กับงานพัฒนาชุมชน...”

ที่มา: การอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ สิ่งแวดล้อมและวัฒนธรรม,
http://kanchanapisek.or.th/kp14/projects/child/child_web/cultural.html

รายงานผลการศึกษา

ภูมิปัญญาท้องถิ่น: กรณีศึกษาพื้นที่รอบเขื่อนน้ำพุง
จังหวัดสกลนคร

ณัฐจิตา เพชรประไพ
นริศลักษณ์ สุวรรณโนบล
จันทกานต์ กาญจนเวทวงศ์

จันทร์ทิวา เจียรณัย
(บรรณาธิการ)

มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีสุรนารี

พ.ศ. ๒๕๕๗

บทนำ

ตามที่การไฟฟ้าฝ่ายผลิตแห่งประเทศไทย ได้เข้าร่วมสนองพระราชดำริ ในโครงการอนุรักษ์พันธุกรรมพืชอันเนื่องมาจากพระราชดำริ สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี (อพ.สธ.) ในพื้นที่เขื่อนต่าง ๆ ทั่วประเทศ การดำเนินกิจกรรมศึกษาและรวบรวมข้อมูลภูมิปัญญาการแพทย์แผนไทย การผดุงครรภ์แผนไทย และ การใช้สมุนไพรของหมอพื้นบ้าน โดยรอบพื้นที่เขื่อนน้ำพุง จังหวัดสกลนคร เป็นหนึ่งใน ๑๒ เขื่อน โดยมีคณะปฏิบัติงานวิทยากร อพ.สธ. จากมหาวิทยาลัยเทคโนโลยีสุรนารี และโครงการอนุรักษ์พันธุกรรมพืช อันเนื่องมาจากพระราชดำริฯ เริ่มดำเนินการ ตั้งแต่ปีงบประมาณ พ.ศ. ๒๕๕๕

การจัดทำรายงานผลการศึกษา เรื่อง **ภูมิปัญญาท้องถิ่น: กรณีศึกษาพื้นที่รอบเขื่อนน้ำพุง จังหวัดสกลนคร** ดำเนินการจัดทำต้นฉบับโดย คณะปฏิบัติงานวิทยากร อพ.สธ. สำนักวิชาพยาบาลศาสตร์ มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีสุรนารี ดำเนินการจัดพิมพ์เพื่อเป็นเอกสารสำหรับการใช้ในการศึกษาอ้างอิง ค้นคว้าให้เกิดความรู้ ความเข้าใจ และเป็นประโยชน์สูงสุดในการอนุรักษ์พืชสมุนไพรวิทยากรพันธุกรรมพืชต่อไป

แก้วขวัญ วัชโรทัย

เลขาธิการพระราชวังในฐานะผู้อำนวยการโครงการอนุรักษ์พันธุกรรมพืช
อันเนื่องมาจากพระราชดำริฯ

คำแถลง

จากความสำคัญของโครงการอนุรักษ์พันธุกรรมพืช อันเนื่องมาจากพระราชดำริ สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี (อพ.สธ.) เป็นโครงการที่เป็นรูปธรรมชัดเจนในการอนุรักษ์และพัฒนาทรัพยากรธรรมชาติอันมีคุณค่าของประเทศไทยไว้อย่างยั่งยืน ด้วยพระราชหฤทัยที่เต็มเปี่ยมด้วยพระเมตตาและพระกรุณา ยังทรงห่วงใยภูมิปัญญาไทยด้านต่าง ๆ ซึ่งรวมถึงภูมิปัญญาการแพทย์แผนไทย การผดุงครรภ์แผนไทย พืชสมุนไพรที่ใช้ภูมิปัญญาพื้นบ้าน ที่ได้รับการถ่ายทอดความรู้เรื่องการใช้สมุนไพรมาจากบรรพบุรุษอย่างยาวนาน ที่กำลังได้รับผลกระทบจากกระแสการพัฒนาทางเศรษฐกิจ สังคม และความเจริญทางวิทยาศาสตร์อย่างไร้ขอบเขต ซึ่งอาจทำให้ภูมิปัญญาชาวบ้านเกิดการสูญหายไป

เพื่อเป็นการสำนึกในพระกรุณาธิคุณและมุ่งที่จะสนองพระราชดำริฯ ด้านการอนุรักษ์พันธุกรรมพืช การไฟฟ้าฝ่ายผลิตแห่งประเทศไทยจึงได้ร่วมมือกับคณะปฏิบัติการวิชาการ อพ.สธ. มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีสุรนารี และชุดปฏิบัติการโครงการอนุรักษ์พันธุกรรมพืช อันเนื่องมาจากพระราชดำริฯ อำนวยความสะดวกให้แก่คณะผู้วิจัย ในการศึกษาและรวบรวมข้อมูลภูมิปัญญาการแพทย์แผนไทย การผดุงครรภ์แผนไทย และการใช้สมุนไพรของหมอพื้นบ้านรอบเขตพื้นที่เขื่อนน้ำพุง จังหวัดสกลนคร

การจัดทำรายงานผลการศึกษา เรื่อง **ภูมิปัญญาท้องถิ่น: กรณีศึกษาพื้นที่รอบเขื่อนน้ำพุง จังหวัดสกลนคร** ฉบับนี้ มีวัตถุประสงค์เพื่อเผยแพร่องค์ความรู้ดังกล่าว ทำให้เกิดความรู้ ความเข้าใจอย่างลึกซึ้ง เพื่อช่วยเพิ่มพลังการอนุรักษ์และรักษาทรัพยากรไว้ให้คงอยู่กับประเทศไทยอย่างยั่งยืนตลอดไป

นายสุทัศน์ ปัทมสิริวัฒน์

ผู้ว่าการการไฟฟ้าฝ่ายผลิตแห่งประเทศไทย

คำนำ

คณะปฏิบัติงานวิทยาการ อพ.สธ. มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีสุรนารี มีเจตนารมณ์และความมุ่งมั่น ที่จะเข้าร่วมสนองพระราชดำริ สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี จึงเข้าร่วมเป็นทีมสำรวจพื้นที่โครงการอนุรักษ์พันธุกรรมพืชอันเนื่องมาจากพระราชดำริฯ พื้นที่เขื่อนน้ำพุง จังหวัดสกลนคร ในช่วงปลายปี พุทธศักราช ๒๕๕๕

ปัจจุบันยาสมุนไพรกำลังเป็นที่สนใจของคนไทยทั่วไป รวมทั้งนานาชาติทั่วโลก การเก็บข้อมูลโดยการสัมภาษณ์เชิงลึกเกี่ยวกับสมุนไพรและการนำไปใช้จากหมอพื้นบ้านซึ่งมีประสบการณ์ในการนำไปใช้ในการรักษา ทำให้ได้ข้อมูลที่สมบูรณ์ชัดเจน เกี่ยวกับการนำยาสมุนไพรมาใช้ในชีวิตประจำวัน ซึ่งจะช่วยยกระดับความสำคัญของการใช้สมุนไพรและการแพทย์พื้นบ้านเด่นชัดขึ้นในสังคม

หวังเป็นอย่างยิ่งว่า รายงานผลการศึกษา เรื่อง **ภูมิปัญญาท้องถิ่น: กรณีศึกษาพื้นที่รอบเขื่อนน้ำพุง จังหวัดสกลนคร** เล่มนี้ จะเป็นประโยชน์และสร้างองค์ความรู้เพิ่มเติมและต่อยอดความรู้ใหม่ให้แก่ผู้ที่ศึกษา และใช้สมุนไพรเป็นยาบำบัดโรคที่มีสรรพคุณเหมาะสมแก่ชีวิตความเป็นอยู่ของคนไทยสืบต่อไป

ศาสตราจารย์ ดร. ประสาท สืบคำ
อธิการบดีมหาวิทยาลัยเทคโนโลยีสุรนารี

สารบัญเนื้อหา

เนื้อหา	หน้า
บทนำ	ก
คำแถลง	ข
คำนำ	ค
บรรณาธิการแถลง	ง
สารบัญเนื้อหา	จ
สารบัญภาพ	ฉ
สารบัญตาราง	ช
บทที่ ๑ เชื้อนน้ำพุ : ลักษณะทั่วไป พื้นที่รอบเชื้อนน้ำพุ	๔
บทที่ ๒ ประชาชนชาวบ้านรอบพื้นที่เชื้อนน้ำพุและแนวคิด ทฤษฎี การใช้ภูมิปัญญาไทยจากภูมิปัญญาประชาชนชาวบ้าน	๑๓
บทที่ ๓ การสังเกตและการสัมภาษณ์แบบมีส่วนร่วม: กรณีศึกษาประชาชน ชาวบ้าน	๒๔
บทที่ ๔ บทวิเคราะห์ประชาชนชาวบ้านและวิถีปัจจุบัน	๓๐
บรรณานุกรม	๔๙
ประวัติคณะปฏิบัติการวิทยาการ อพ.สธ.	๑๐๓

สารบัญตาราง

ตาราง	หน้า
ตารางที่ ๑ แสดงข้อมูลทั่วไปของอำเภอภูพาน	๖
ตารางที่ ๒ แสดงข้อมูลสถิติของอำเภอภูพาน	๓
ตารางที่ ๓ แสดงข้อมูลที่ว่า การอำเภอภูพาน	๓
ตารางที่ ๔ แสดงข้อมูลเกี่ยวกับปราชญ์ชาวบ้าน	๑๙
ตารางที่ ๕ สูตรและส่วนประกอบของยาสมุนไพรต่าง ๆ ของ ลุงจินดา จิตรปรีดา	๖๐
ตารางที่ ๖ รายชื่อสมุนไพรที่มีสรรพคุณเข้ายาได้ทุกประเภท	๖๑
ตารางที่ ๗ สูตรและส่วนประกอบของยาสมุนไพรต่าง ๆ ของ ลุงโพธิ์คำ อวระสาร	๖๓

สารบัญภาพ

ภาพ	หน้า
ภาพที่ ๑ แสดงพื้นที่รอบเขื่อนน้ำพุง	๘
ภาพที่ ๒ แสดงพื้นที่ตำบลโคกภู	๑๐
ภาพที่ ๓ แสดงพื้นที่ตำบลสร้างค้อ	๑๒
ภาพที่ ๔ แสดงพื้นที่ตำบลหุบเสลา	๑๔
ภาพที่ ๕ แสดงพื้นที่ตำบลกกปลาซิว	๑๖
ภาพที่ ๖ แสดงศาลเจ้าพ่อมรกต	๒๕
ภาพที่ ๗ แสดงเครื่องคายในพิธีทรงทั่วไป	๒๖
ภาพที่ ๘ แสดงเครื่องคายในพิธีสะเดาะเคราะห์	๒๘
ภาพที่ ๙ แสดงพิธีกรรมสะเดาะเคราะห์ของหมอทรง	๒๙
ภาพที่ ๑๐ แสดงตำราสูชัฎญโบราณ	๓๑
ภาพที่ ๑๑ แสดงพิธีการสูชัฎญ	๓๒
ภาพที่ ๑๒ แสดงภาพหมอดำแย ยายรุ่งเรือง จันทพาน	๔๒
ภาพที่ ๑๓ แสดงภาพหมอดำแยและหมอสูชัฎญ ยายปิว หาไชย	๔๒
ภาพที่ ๑๔ แสดงภาพหมอดำแย ยายจวง มุศิริ	๔๓
ภาพที่ ๑๕ แสดงการสาธิตการทำคลอดของหมอดำแย	๔๔
ภาพที่ ๑๖ แสดงการสาธิตการตัดสายรก	๔๖
ภาพที่ ๑๗ แสดงการอยู่ไฟของแม่หลังคลอด	๔๘
ภาพที่ ๑๘ แสดงหม้อสมุนไพรสำหรับการอยู่ไฟ	๔๘
ภาพที่ ๑๙ แสดงภาพศาลปู่ละคำ และย่าละคำ	๕๐
ภาพที่ ๒๐ แสดงภาพขวัญจ้ำ ตาชนะ หาไชย	๕๒

สารบัญภาพ (ต่อ)

ภาพ	หน้า
ภาพที่ ๒๑ แสดงภาพหมอลัก ตาเพ็ง สอนบุญ	๕๕
ภาพที่ ๒๒ แสดงตัวอย่างตำราสมุนไพรที่หมอสมนไพรเขียนขึ้น	๕๓/
ภาพที่ ๒๓ แสดงตัวอย่างตำราสมุนไพรที่มีการจัดพิมพ์เผยแพร่เชิงพาณิชย์	๕๓/
ภาพที่ ๒๔ แสดงตัวอย่างตำราสมุนไพรโบราณที่มีการจารึกบนใบลาน	๕๘

ภูมิปัญญาท้องถิ่น: กรณีศึกษาพื้นที่รอบเขื่อนน้ำพุง จังหวัดสกลนคร

ภูมิปัญญา ตรงกับศัพท์ภาษาอังกฤษว่า Wisdom หมายถึง ความรู้ ความสามารถ ทักษะ ความเชื่อ และศักยภาพในการแก้ปัญหาของมนุษย์ที่สืบทอดกันมาจากอดีต ถึงปัจจุบันอย่างไม่ขาดสายและเชื่อมโยงกันทั้งระบบทุกสาขา

ภูมิปัญญาไทย หมายถึง ความรู้ ความสามารถ ทักษะและเทคนิคการตัดสินใจ ผลิตผลงานของบุคคล อันเกิดจากการสะสมองค์ความรู้ทุกด้านที่ผ่านกระบวนการ สืบทอด พัฒนาปรับปรุง และเลือกสรรมาแล้วเป็นอย่างดี สามารถแก้ไขปัญหา และพัฒนาวิถีชีวิตของคนไทยได้อย่างเหมาะสมกับยุคสมัย

ภูมิปัญญาท้องถิ่น หรือ ภูมิปัญญาชาวบ้าน หมายถึง ทุกสิ่งทุกอย่างที่ชาวบ้าน คิดขึ้นได้เองและนำมาใช้ในการแก้ปัญหา เป็นเทคนิควิธี เป็นองค์ความรู้ของชาวบ้าน ทั้งทางกว้างและทางลึกที่ชาวบ้านคิดเอง ทำเอง โดยอาศัยศักยภาพที่มีอยู่แก้ปัญหาคำ ดำเนินชีวิตในท้องถิ่นได้อย่างเหมาะสมกับยุคสมัย

ความเหมือนกันของภูมิปัญญาไทยและภูมิปัญญาท้องถิ่น คือ เป็นองค์ความรู้ และเทคนิคที่นำมาใช้ในการแก้ปัญหาและการตัดสินใจ ซึ่งได้สืบทอดและเชื่อมโยงมา อย่างต่อเนื่องตั้งแต่อดีตถึงปัจจุบัน

ความแตกต่างระหว่างภูมิปัญญาไทยและภูมิปัญญาท้องถิ่น คือ ภูมิปัญญาไทย เป็นองค์ความรู้และความสามารถโดยส่วนรวมเป็นที่ยอมรับในระดับชาติ ส่วนภูมิปัญญา ท้องถิ่นเป็นองค์ความรู้และความสามารถในระดับท้องถิ่น ซึ่งมีขอบเขตจำกัดในแต่ละ ท้องถิ่น เช่น ภาษาไทยเป็นภูมิปัญญาไทย ในขณะที่ภาษาอีสานเป็นภูมิปัญญาท้องถิ่น เป็นต้น

ผู้ทรงภูมิปัญญาไทย หมายถึง บุคคลผู้เป็นเจ้าของภูมิปัญญา หรือเป็นบุคคลคน
ผู้นำภูมิปัญญาต่าง ๆ มาใช้ประโยชน์จนประสบความสำเร็จ มีผลงานดีเด่นเป็นที่ยอมรับ
และได้รับการยกย่องในฐานะเป็นผู้เชี่ยวชาญ สามารถเผยแพร่และถ่ายทอดเชื่อมโยง
คุณค่าของภูมิปัญญาในแต่ละสาขานั้น ๆ ให้แพร่หลายไปอย่างกว้างขวาง

ปราชญ์ชาวบ้าน หมายถึง บุคคลผู้เป็นเจ้าของภูมิปัญญานั้น ๆ และเป็นบุคคล
ผู้นำภูมิปัญญามาใช้ประโยชน์ในการดำรงชีวิต จนประสบผลสำเร็จสามารถถ่ายทอด
เชื่อมโยงคุณค่าของอดีตกับปัจจุบันได้อย่างเหมาะสม

ความเหมือนกันระหว่างผู้ทรงภูมิปัญญาไทยกับปราชญ์ชาวบ้าน คือ บทบาท
และภารกิจในการนำภูมิปัญญาไปใช้แก้ปัญหา และการถ่ายทอดเพื่อให้เกิดความ
เชื่อมโยงจากอดีตถึงปัจจุบัน ส่วนความแตกต่างกันนั้นขึ้นอยู่กับระดับภูมิปัญญาที่จะ
นำไปแก้ปัญหาและถ่ายทอด กล่าวคือ ผู้ทรงภูมิปัญญาไทยย่อมมีความสามารถหรือ
ภารกิจในการนำภูมิปัญญาระดับชาติไปแก้ปัญหา หรือถ่ายทอด หรือผลิตผลงานใหม่ ๆ
ที่มีคุณค่าต่อประเทศชาติโดยส่วนรวม ส่วนปราชญ์ชาวบ้านมีความสามารถหรือภารกิจ
ในการนำภูมิปัญญาชาวบ้าน หรือภูมิปัญญาท้องถิ่นไปแก้ปัญหาหรือถ่ายทอดในท้องถิ่น

อย่างไรก็ตาม ภูมิปัญญาไทย และ ภูมิปัญญาท้องถิ่น ย่อมมีความสัมพันธ์และ
เชื่อมโยงกัน เพราะภูมิปัญญาท้องถิ่นนั้นถือว่าเป็นฐานหลักแห่งภูมิปัญญาไทยเปรียบ
เหมือนฐานเจดีย์ (นันทสาร สีสลับ, สารานุกรมไทยสำหรับเยาวชนฯ เล่มที่ 23)

การสำรวจปราชญ์ชาวบ้านรอบเขตพื้นที่เขื่อนน้ำพุง จังหวัดสกลนคร ด้วยการ
สัมภาษณ์เชิงลึกปราชญ์ชาวบ้านที่มีประสบการณ์ในการรักษามากกว่า ๕ ปี ที่รักษาโดย
ใช้ภูมิปัญญาไทย เช่น แพทย์แผนไทย การผดุงครรภ์แผนไทย สมุนไพร และภูมิปัญญา
ท้องถิ่นแขนงต่าง ๆ ที่สามารถรวบรวมได้จนข้อมูลอิ่มตัว (ไม่มีข้อมูลใหม่เพิ่มเติม) โดยได้
สัมภาษณ์ปราชญ์ชาวบ้าน จำนวน ๕๕ ราย

- คณะปฏิบัติกรรวิทยากร อพ.สธ. ขอนำเสนอผลการศึกษา ตามหัวข้อต่อไปนี้
- บทที่ ๑ เชื้อนน้ำพุและลักษณะทั่วไปพื้นที่รอบเชื้อนน้ำพุ
- บทที่ ๒ ประชาชนชาวบ้านที่อยู่รอบเขตพื้นที่เชื้อนน้ำพุ และแนวคิด ทฤษฎี การใช้
ภูมิปัญญาไทยจากภูมิปัญญาประชาชนบ้าน
- บทที่ ๓ การสังเกตและการสัมภาษณ์แบบมีส่วนร่วม: กรณีศึกษาประชาชน
ชาวบ้าน
- บทที่ ๔ บทวิเคราะห์ประชาชนบ้านและวิถีปัจจุบัน

บทที่ ๑

เขื่อนน้ำพุง: ลักษณะทั่วไปพื้นที่รอบเขื่อนน้ำพุง

เขื่อนน้ำพุง: ลักษณะทั่วไปพื้นที่รอบเขื่อนน้ำพุง

เขื่อนน้ำพุงลักษณะทั่วไปพื้นที่รอบเขื่อนน้ำพุง (การไฟฟ้าฝ่ายผลิตแห่งประเทศไทย, ๒๕๔๔)

เขื่อนน้ำพุงตั้งอยู่บริเวณน้ำตกคำเพิ่ม ใกล้ทางหลวงสายสกลนคร-กาฬสินธุ์ เขตอำเภอกุตุบาก โรงไฟฟ้าพลังน้ำเขื่อนน้ำพุงเป็นเขื่อนอเนกประสงค์สร้างกั้นลำน้ำที่ไหลจากเทือกเขาภูพาน จำนวน ๒ ลำน้ำด้วยกันคือ ลำน้ำพุงและลำน้ำแช่ ตั้งอยู่บริเวณน้ำตกคำเพิ่ม บ้านคำเพิ่ม ตำบลโคกภู อำเภอกุตุบาก จังหวัดสกลนคร ปัจจุบันขึ้นอยู่กับอำเภอภูพาน เขื่อนน้ำพุงอยู่เลยพระตำหนักภูพานราชนิเวศน์ประมาณ ๓๐ กิโลเมตร และจากตัวเมืองสกลนครไปตามถนนสายสกลนคร-กาฬสินธุ์ประมาณ ๓๗ กิโลเมตร

ตัวเขื่อนเป็นแบบหินทิ้งแกนดินเหนียว สันเขื่อนยาว ๑,๓๒๐ เมตร กว้าง ๑๐ เมตร สูงจากท้องน้ำ ๔๑ เมตร ระดับสันเขื่อนสูง ๒๘๖.๕๐ เมตรจากระดับน้ำทะเลปานกลาง อ่างเก็บน้ำมีขนาดเนื้อที่ ๒๑ ตารางกิโลเมตร ปริมาณน้ำไหลเข้าอ่างเฉลี่ยปีละ ๑๑๑ ล้านลูกบาศก์เมตร มีความจุ ๑๖๕ ล้านลูกบาศก์เมตร โรงไฟฟ้าเป็นอาคารคอนกรีตเสริมเหล็กมีเนื้อที่ ๖๗๐ ตารางเมตร ติดตั้งเครื่องผลิตไฟฟ้าชนิดแกนตั้งระบายความร้อนด้วยอากาศ ขนาดกำลังผลิต ๓,๐๐๐ กิโลวัตต์ จำนวน ๒ เครื่อง รวมกำลังผลิตทั้งสิ้น ๖,๐๐๐ กิโลวัตต์และส่งไปเชื่อมโยงกับระบบส่งของเขื่อนอุบลรัตน์ ที่สถานีไฟฟ้าแรงสูงมหาสารคาม การก่อสร้างเขื่อนน้ำพุงได้แล้วเสร็จ และมีพิธีเปิดอย่างเป็นทางการเมื่อวันที่ ๔ พฤศจิกายน ๒๕๐๘

เขื่อนน้ำพุงสร้างขึ้นเพื่ออำนวยประโยชน์หลายประการ คือ

1. การผลิตพลังงานไฟฟ้าด้วยพลังน้ำ โดยเฉลี่ยปีละ ๑๗ ล้านกิโลวัตต์-ชั่วโมง ช่วยเพิ่มประสิทธิภาพในการส่งกระแสไฟฟ้าของภูมิภาคนี้ให้มั่นคงยิ่งขึ้น
2. การป้องกันอุทกภัย อ่างเก็บน้ำจะช่วยเก็บกักน้ำที่ไหลป่าลงมาเป็นจำนวนมากในฤดูน้ำหลาก

3. การชลประทานในปีน้ำแล้ง น้ำจากอ่างเก็บน้ำจะถูกระบายออกไปยังพื้นที่เพาะปลูก บริเวณจังหวัดสกลนครและนครพนม

ปัจจุบันเขื่อนน้ำพุงขึ้นอยู่กับอำเภอภูพาน ซึ่งตั้งอยู่ทางตอนใต้ของจังหวัด มีอาณาเขตติดต่อกับเขตการปกครองข้างเคียง ดังต่อไปนี้ (วิกิพีเดีย, ๒๕๕๕)

1. ทิศเหนือติดต่อกับอำเภอกุตุบากและอำเภอเมืองสกลนคร
2. ทิศตะวันออกติดต่อกับอำเภอเมืองสกลนครและอำเภอต่างฮอย
3. ทิศใต้ติดต่อกับอำเภอนาคูอำเภอห้วยผึ้งและอำเภอสมเด็จ (จังหวัดกาฬสินธุ์)
4. ทิศตะวันตกติดต่อกับอำเภอสมเด็จ อำเภอคำม่วง (จังหวัดกาฬสินธุ์) และอำเภอกุตุบาก

ตารางที่ ๑ แสดงข้อมูลทั่วไปของอำเภอภูพาน

ข้อมูลทั่วไปของอำเภอภูพาน	
อักษรไทย	อำเภอภูพาน
อักษรโรมัน	AmphoePhuPhan
จังหวัด	สกลนคร
รหัสทางภูมิศาสตร์	๔๓/๑๘
รหัสไปรษณีย์	๔๓/๑๘๐

ที่มา: วิกิพีเดียสารานุกรมเสรี, ๒๕๕๕ (<http://th.wikipedia.org/wiki/จังหวัดสกลนคร>)

ตารางที่ ๒ แสดงข้อมูลสถิติของอำเภอภูพาน

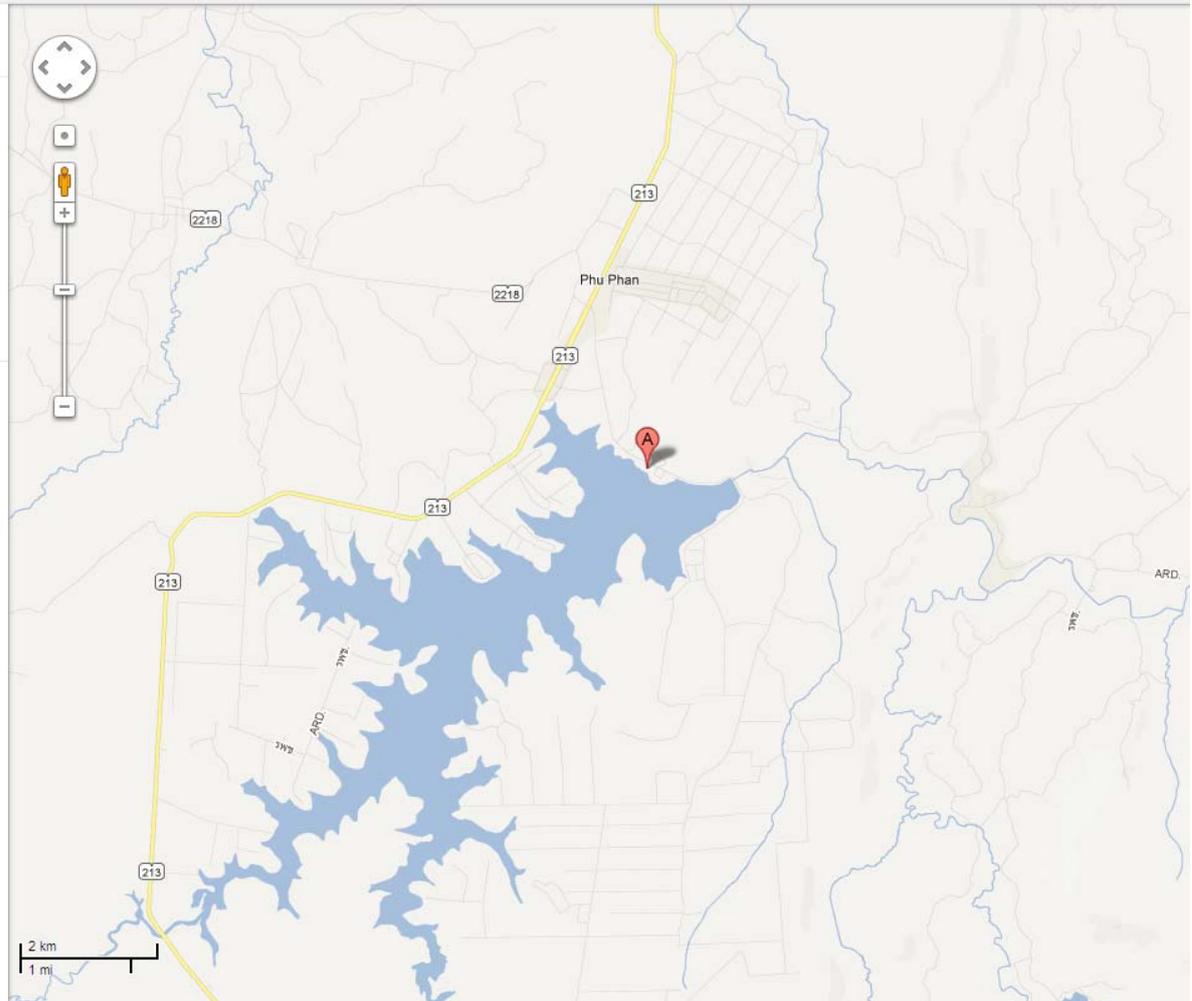
ข้อมูลสถิติของอำเภอภูพาน	
พื้นที่	๕๕๙ ตร.กม.
ประชากร	๓๖,๒๖๒ คน (พ.ศ. ๒๕๕๒)
ความหนาแน่น	๖๔.๘๖ คน/ตร.กม.

ที่มา: วิกีพีเดีย สารานุกรมเสรี, ๒๕๕๕ (<http://th.wikipedia.org/wiki/จังหวัดสกลนคร>)

ตารางที่ ๓ แสดงข้อมูลที่ว่าอำเภอภูพาน

ข้อมูลที่ว่าอำเภอภูพาน	
ที่ตั้ง	เลขที่ ๒๑๖ หมู่ที่ ๑๕ ถนนสกลนคร-กาฬสินธุ์ ตำบลโคกภู อำเภอภูพาน จังหวัดสกลนคร ๔๓/๑๘๐
พิกัด	๑๓°๐'๐"N, ๑๐๓°๕๓'๕๖"E
หมายเลขโทรศัพท์	๐ ๔๒๓/๐ ๘๑๕๕
หมายเลขโทรสาร	๐ ๔๒๓/๐ ๘๑๕๕

ที่มา: วิกีพีเดีย สารานุกรมเสรี, ๒๕๕๕ (<http://th.wikipedia.org/wiki/จังหวัดสกลนคร>)

ภาพที่ ๑ แสดงพื้นที่รอบเขื่อนน้ำพุง (<http://maps.google.co.th>)

A: ที่ทำการการไฟฟ้าฝ่ายผลิตแห่งประเทศไทย เขื่อนน้ำพุง

การแบ่งเขตการปกครอง

อำเภอภูพาน แบ่งพื้นที่การปกครองออกเป็น ๔ ตำบล ๖๕ หมู่บ้าน

๑. ตำบลโคกภู (KhokPhu)	๑๘ หมู่บ้าน
๒. ตำบลสร้างค้อ (Sang Kho)	๒๓ หมู่บ้าน
๓. ตำบลหลุบเสา (Lup Lao)	๑๕ หมู่บ้าน
๔. ตำบลกกปลาซิว (KokPlaSio)	๙ หมู่บ้าน

ตำบลโคกภู

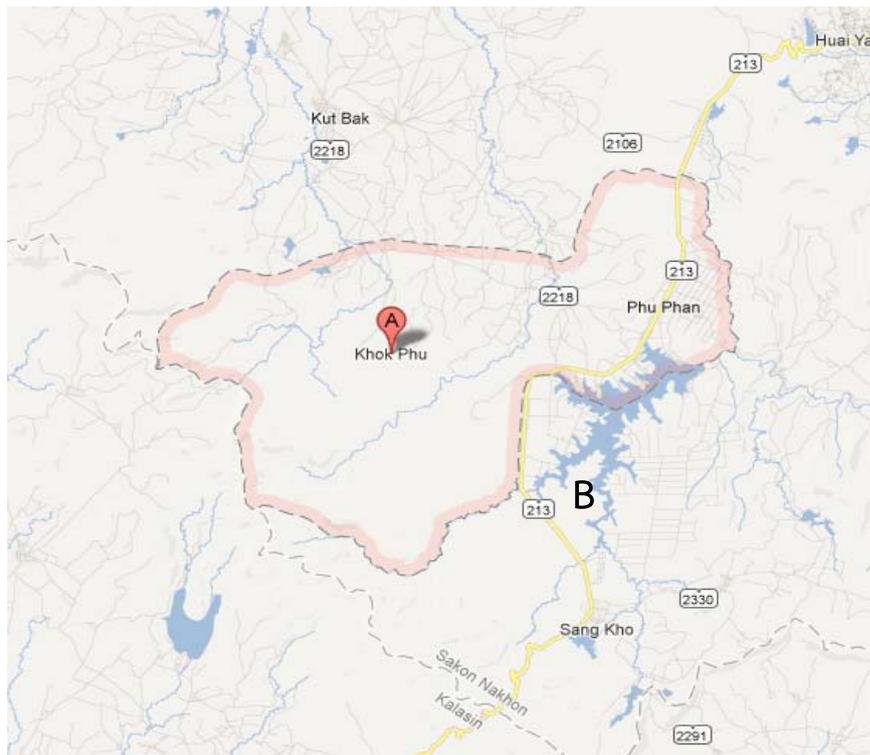
ประวัติความเป็นมาของตำบลโคกภู เดิมเป็นส่วนหนึ่งของตำบลกุดบาก จังหวัดสกลนคร ต่อมาในปี พ.ศ. ๒๕๓๗ จังหวัดสกลนคร ได้ตั้งกิ่งอำเภอภูพาน ตำบลโคกภู จึงเป็นหนึ่งในสี่ตำบลของอำเภอภูพาน ราษฎรส่วนใหญ่เป็นชนเผ่าไทกะเลิง มี ๑๘ หมู่บ้าน ๓,๗๙๒ ครัวเรือน (สำนักงานเกษตรจังหวัดสกลนคร, ๒๕๕๕; ศูนย์ข้อมูลประเทศไทย, ๒๕๕๕) ประกอบด้วย

หมู่ที่ ๑ บ้านโคกภู	หมู่ที่ ๑๐ บ้านบ่อเดือนห้า
หมู่ที่ ๒ บ้านโคกภูใหม่	หมู่ที่ ๑๑ บ้านหนองสำน
หมู่ที่ ๓ บ้านยางไล่่น	หมู่ที่ ๑๒ บ้านยางไล่่นสามัคคี
หมู่ที่ ๔ บ้านยางไล่่น	หมู่ที่ ๑๓ บ้านนางเต็งสามัคคี
หมู่ที่ ๕ บ้านหนองสำน	หมู่ที่ ๑๔ บ้านหนองสำนพัฒนา
หมู่ที่ ๖ บ้านคำเพิ่ม	หมู่ที่ ๑๕ บ้านภูพาน
หมู่ที่ ๗ บ้านสวนสวรรค์	หมู่ที่ ๑๖ บ้านยางไล่่นพัฒนา
หมู่ที่ ๘ บ้านโนนคอกวัว	หมู่ที่ ๑๗ บ้านโคกภูสามัคคี
หมู่ที่ ๙ บ้านท่าเจริญ	หมู่ที่ ๑๘ บ้านคำเพิ่มใหม่

สภาพทั่วไปของตำบลโคกภู ตั้งอยู่บนเทือกเขาภูพาน เป็นที่ตั้งของอำเภอภูพาน (บ้านภูพาน) อยู่ห่างจากจังหวัดสกลนครประมาณ ๓๖ กิโลเมตร อาณาเขตทางทิศเหนือ ติดกับ ตำบลห้วยยาง อำเภอเมือง จังหวัดสกลนคร ทิศใต้ติดกับตำบลสร้างค้อ อำเภอภูพาน จังหวัดสกลนคร ทิศตะวันออกติดกับตำบลหุบเสลา อำเภอภูพาน จังหวัดสกลนคร ทิศตะวันตกติดกับตำบลกุดบาก อำเภอกุดบาก จังหวัดสกลนคร จำนวนประชากร ๑๔,๒๓๓ คน ๓,๗๘๐ หลังคาเรือน อาชีพหลักของประชากรคือ ทำนา ทำสวน ทำไร่ และอาชีพเสริม คือ การค้าขายและเลี้ยงสัตว์ จำนวนครัวเรือนที่มีไฟฟ้าใช้ ๓,๗๘๐ ครัวเรือน มีโทรศัพท์ ๒๔๐ หลังคาเรือน และมีเส้นทางติดต่อตำบล ๒ เส้นทาง คือ ทางหลวงหมายเลข ๒๑๓ และ สาย อำเภอกุดบาก - อำเภอภูพาน

ภาพที่ ๒ แสดงพื้นที่ตำบลโคกภู (<http://maps.google.co.th>)

A: ตำบลโคกภู B: เขื่อนน้ำพุง

ตำบลสร้างค้อ

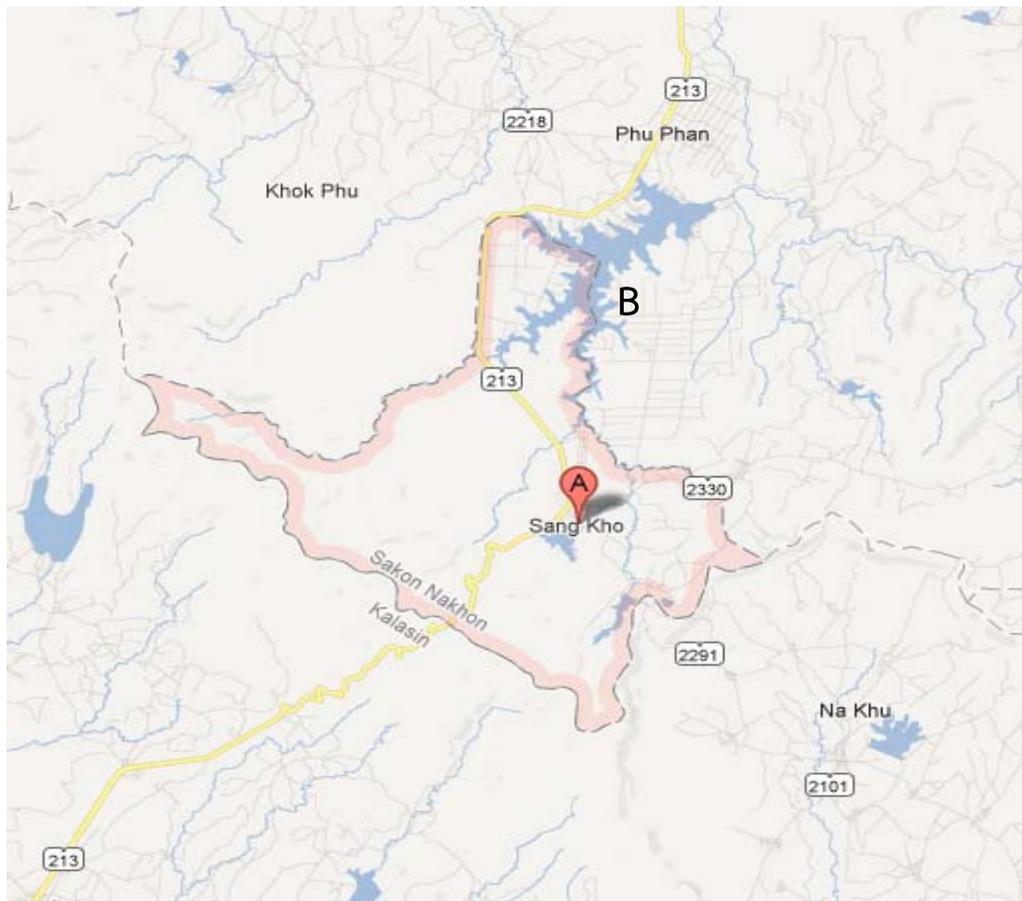
ราษฎรบ้านสร้างค้อ เป็นกลุ่มชนหลายเผ่า เช่น ภูไท ย้อ และโซ่ อพยพมารวมกัน เดิมตั้งชื่อหมู่บ้านว่าบ้านจิวโป่ง ต่อมาสร้างบ่อน้ำ (ขุดบ่อ) บริเวณต้นหมากค้อ จึงเปลี่ยนชื่อบ้านเป็นบ้านสร้างค้อ เดิมบ้านสร้างค้อขึ้นกับอำเภอกุศุดาบัก ต่อมา อำเภอภูพานแยกออกมาตั้งเป็นกิ่งอำเภอ และยกฐานะเป็นอำเภอภูพาน ตำบลสร้างค้อจึงเป็นตำบลหนึ่งในสี่ตำบลที่อยู่ในเขตการปกครองของอำเภอภูพาน ตำบลสร้างค้อมี ๒๓ หมู่บ้าน (ไทย ตำบลดอทดอคม, ๒๕๕๕; สำนักงานเกษตรจังหวัดสกลนคร, ๒๕๕๕; ศูนย์ข้อมูลประเทศไทย, ๒๕๕๕) ได้แก่

หมู่ที่ ๑ บ้านสร้างค้อ	หมู่ที่ ๑๓ บ้านสะพานสาม
หมู่ที่ ๒ บ้านสร้างค้อน้อย	หมู่ที่ ๑๔ บ้านจัดสรร
หมู่ที่ ๓ บ้านด่อน	หมู่ที่ ๑๕ บ้านเชียงแสนพัฒนา
หมู่ที่ ๔ บ้านนายอ	หมู่ที่ ๑๖ บ้านชมภูพานเหนือ
หมู่ที่ ๕ บ้านสร้างแก้ว	หมู่ที่ ๑๗ บ้านไทรทอง
หมู่ที่ ๖ บ้านนาค้ำกลาง	หมู่ที่ ๑๘ บ้านโนนสวนป่า
หมู่ที่ ๗ บ้านใหม่พัฒนา	หมู่ที่ ๑๙ บ้านโนนสำราญ
หมู่ที่ ๘ บ้านโนนหัวช้าง	หมู่ที่ ๒๐ บ้านโพธิ์ชัยพัฒนา
หมู่ที่ ๙ บ้านภูพานทอง	หมู่ที่ ๒๑ บ้านอุดมทรัพย์
หมู่ที่ ๑๐ บ้านชมภูพาน	หมู่ที่ ๒๒ บ้านชมภูพานกลาง
หมู่ที่ ๑๑ บ้านดอนแคน	หมู่ที่ ๒๓ บ้านถ้ำศรีแก้ว
หมู่ที่ ๑๒ บ้านสร้างค้อ	

ตำบลสร้างค้อ ตั้งอยู่ห่างจากอำเภอภูพานไปทางทิศใต้ ประมาณ ๒๐ กิโลเมตร พื้นที่ตั้งอยู่บริเวณที่ราบสูงบนเทือกเขาภูพาน บางส่วนของพื้นที่อยู่ในเขตป่าสงวนแห่งชาติ ป่าชมภูพาน เขตอุทยาน อาณาเขตทิศเหนือติดกับตำบลโคกภู อำเภอภูพาน จังหวัดสกลนคร ทิศใต้ติดกับอำเภอเขาวง อำเภอนาคู และอำเภอสมเด็จ จังหวัดกาฬสินธุ์ ทิศตะวันออกติดกับตำบลหลุบเลา อำเภอภูพาน จังหวัดสกลนคร

ทิศตะวันตกติดกับตำบลโคกภู อำเภอภูพาน จังหวัดสกลนคร มีจำนวนประชากร ๑๐,๙๖๗ คน ๓,๐๖๐ หลังคาเรือน อาชีพหลักของประชากร คือ การทำสวน ทำไร่ และอาชีพเสริม คือ การทอผ้า

ภาพที่ ๓ แสดงพื้นที่ตำบลสร้างค้อ (ที่มา:<http://maps.google.co.th>)

A: ตำบลสร้างค้อ B: เขื่อนน้ำพุง

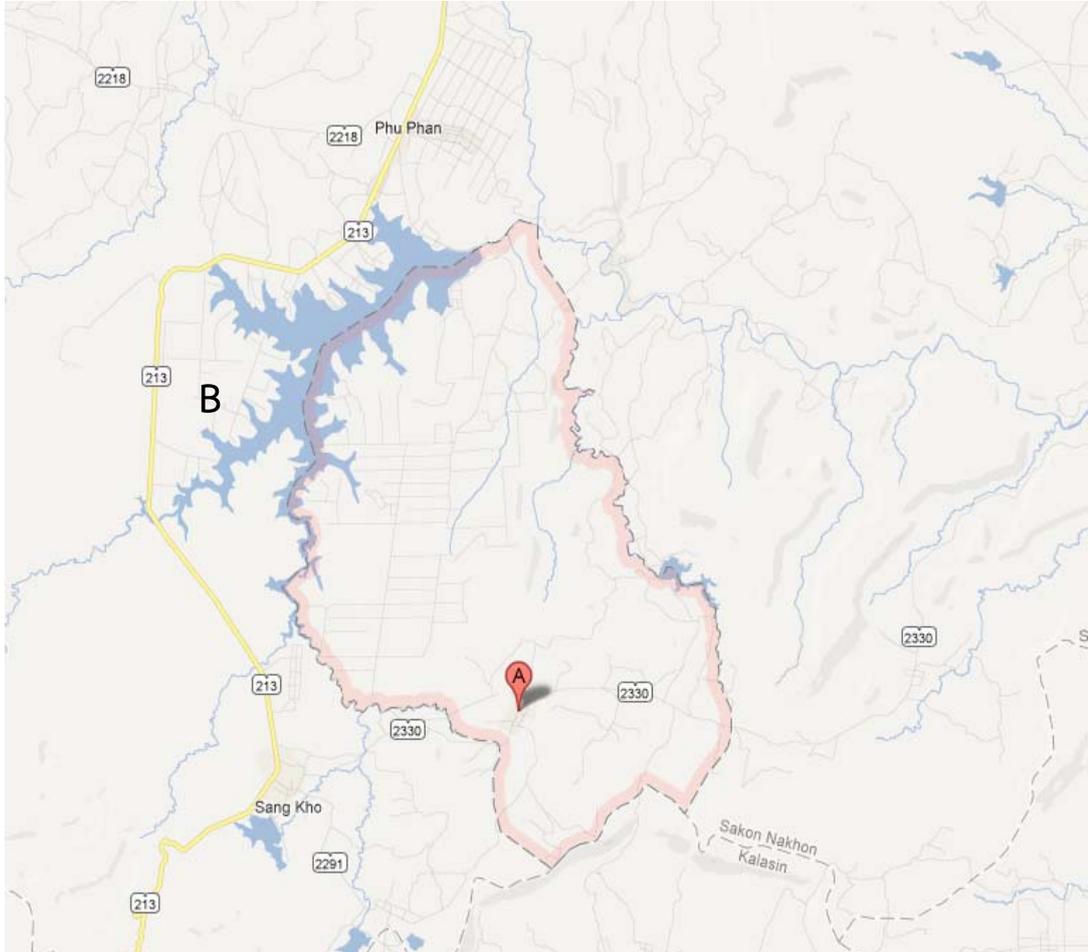

ตำบลหลุบเลา

ตำบลหลุบเลา มีราษฎรอพยพจากทุกพื้นที่ในอำเภอภูพาน มาอยู่พื้นที่ในเขตป่าสงวนแห่งชาติ พื้นที่ส่วนใหญ่เป็นที่ราบลุ่มบนภูเขา มีจำนวนหมู่บ้านทั้งสิ้น ๑๕ หมู่บ้าน (ไทยตำบลดอทศอม, ๒๕๕๕; สำนักงานเกษตรจังหวัดสกลนคร, ๒๕๕๕; ศูนย์ข้อมูลประเทศไทย, ๒๕๕๕) ได้แก่

หมู่ที่ ๑ บ้านหลุบเลาใหญ่	หมู่ที่ ๙ บ้านฮ่องสิมพัฒนา
หมู่ที่ ๒ บ้านหลุบเลาน้อย	หมู่ที่ ๑๐ บ้านหลุบเลาพัฒนา
หมู่ที่ ๓ บ้านฮ่องสิม	หมู่ที่ ๑๑ บ้านหลุบเลา (น้อยตาจี้)
หมู่ที่ ๔ บ้านด่านดิ่ง	หมู่ที่ ๑๒ บ้านภูน้อยพัฒนา
หมู่ที่ ๕ บ้านหล่ม	หมู่ที่ ๑๓ บ้านชลประทาน
หมู่ที่ ๖ บ้านจัดระเบียบ	หมู่ที่ ๑๔ บ้านเสียวพัฒนา
หมู่ที่ ๗ บ้านกกแต่	หมู่ที่ ๑๕ บ้านหลุบเลานาจาน
หมู่ที่ ๘ บ้านน้อยโนนสวรรค์	

ตำบลหลุบเลามีพื้นที่ทั้งหมด ๙๖ ตารางกิโลเมตร อยู่ห่างจากอำเภอภูพานไปทางทิศใต้ ๑๓ กิโลเมตร อาณาเขตทิศเหนือติดกับตำบลโคกภู อำเภอภูพาน จังหวัดสกลนคร ทิศใต้ติดกับกิ่งอำเภอนาคู จังหวัดกาฬสินธุ์ ทิศตะวันออกติดกับตำบลกกปลาซิว อำเภอภูพาน จังหวัดสกลนคร ทิศตะวันตกติดกับตำบลกกปลาซิว อำเภอภูพาน จังหวัดสกลนคร ประชาชนมีอาชีพหลัก คือ การทำสวน ทำไร่ และอาชีพเสริม คือ การทอผ้า

ภาพที่ ๔ แสดงพื้นที่ตำบลหลุบเสา (<http://maps.google.co.th>)

A: ตำบลหลุบเสา B: เขื่อนน้ำพุง

ตำบลกปลาชิว

เดิมตำบลกปลาชิว ขึ้นกับอำเภอเมืองสกลนคร แล้วแยกมาขึ้นกับอำเภอภูพาน เมื่อ พ.ศ.๒๕๓๗ เมื่อครั้งเป็นกิ่งอำเภอภูพาน ตำบลกปลาชิวเป็นตำบลที่มีศักยภาพด้านทรัพยากรธรรมชาติ เนื่องจากพื้นที่มีป่าไม้ เทือกเขา ลำน้ำพุง มีทราย และกรวด มีอุทยานแห่งชาติที่สวยงาม โดยเฉพาะอุทยานแห่งชาติ "ภูผายนต์" ที่มีภาพเขียนสีก่อนประวัติศาสตร์ มีหน้าผาที่สวยงาม ผืนป่าที่อุดมสมบูรณ์ มีลำธาร น้ำตก และร่องรอยประวัติศาสตร์ต่อผู้ทางสังคม ความขัดแย้งทางความคิดทุกยุคทุกสมัย เหมาะกับการเป็นตำบลท่องเที่ยว และศึกษาทางประวัติศาสตร์ ตำบลกปลาชิว มี ๙ หมู่บ้าน และ ๑,๐๕๕ ครัวเรือน (ไทยตำบลดอทคอม, ๒๕๕๕; สำนักงานเกษตรจังหวัดสกลนคร, ๒๕๕๕; ศูนย์ข้อมูลประเทศไทย, ๒๕๕๕) ได้แก่

หมู่ที่ ๑ บ้านกปลาชิว

หมู่ที่ ๖ บ้านโพนแพง

หมู่ที่ ๒ บ้านนาขีนาค

หมู่ที่ ๗ บ้านนาเจริญ

หมู่ที่ ๓ บ้านหนองครอง

หมู่ที่ ๘ บ้านโพนพก

หมู่ที่ ๔ บ้านกกโต

หมู่ที่ ๙ บ้านโนนเจริญ

หมู่ที่ ๕ บ้านนาผาง

ตำบลกปลาชิวตั้งอยู่ระหว่างถนนสายเชื่อมน้ำพุง-บ้านม่วง ห่างจากอำเภอภูพานไปทางทิศตะวันออก ๑๐ กิโลเมตร พื้นที่ ๑๙๖ ตารางกิโลเมตร อาณาเขตทิศเหนือติดกับตำบลห้วยยาง อำเภอเมือง จังหวัดสกลนคร ทิศใต้ติดกับตำบลหลุบเลา อำเภอภูพาน จังหวัดสกลนคร และจังหวัดกาฬสินธุ์ ทิศตะวันออกติดกับตำบลนาตาล อำเภอเต่างอย จังหวัดสกลนคร ทิศตะวันตกติดกับตำบลโคกภู อำเภอภูพาน จังหวัดสกลนคร จำนวนประชากร ๓,๖๓๖ คน ๑,๐๒๑ หลังคาเรือน มีไฟฟ้าใช้ ๙๓๖ ครัวเรือน มีโทรศัพท์ ๘ หลังคาเรือน ประชาชนมีอาชีพหลัก คือ การทำนา ทำสวน ทำไร่ และเลี้ยงสัตว์ เส้นทางเข้าสู่ตำบลมี ๒ สายหลัก คือ สายเชื่อมน้ำพุง-บ้านม่วง และสายหนองครอง - ภูผายนต์

ภาพที่ ๕ แสดงพื้นที่ตำบลกปลาชิว (<http://maps.google.co.th>)

A: ตำบลกปลาชิว B: เขื่อนน้ำพุง

บทที่ ๒

ปราชญ์ชาวบ้านรอบเขตพื้นที่เขื่อนน้ำพุง
และแนวคิด ทฤษฎี การใช้ภูมิปัญญาไทย
จากภูมิปัญญาปราชญ์ชาวบ้าน

ปราชญ์ชาวบ้านที่อยู่รอบเขตพื้นที่เขื่อนน้ำพุง
และแนวคิด ทฤษฎี การใช้ภูมิปัญญาไทย
จากภูมิปัญญาปราชญ์ชาวบ้าน

จากแผนที่ทางภูมิศาสตร์ของเขื่อนน้ำพุง ดังแสดงในบทที่ ๑ ภาพที่ ๑ ถึง ๕ คณะปฏิบัติงานวิทยากร อพ.สธ. กำหนดพื้นที่ในการเก็บข้อมูลรอบเขื่อนน้ำพุง อำเภอภูพาน จังหวัดสกลนคร ด้วยการสัมภาษณ์ปราชญ์พื้นบ้านในเขตตำบลโคกภู ตำบลสร้างค้อ และตำบลหลุบเลา ซึ่งเป็นพื้นที่ติดเขื่อนน้ำพุงและสามารถเข้าถึงแหล่งทรัพยากรในพื้นที่ปกป้องพันธุกรรมพืช เขื่อนน้ำพุงได้ ในการลงพื้นที่ศึกษาครั้งนี้ คณะปฏิบัติงานวิทยากร อพ.สธ. เดินทางไปสำรวจและเก็บข้อมูลตามแผนที่วางไว้จำนวน ๕ ครั้ง ดังนี้

- ครั้งที่ ๑ ระหว่างวันที่ ๑๕ ธันวาคม พ.ศ. ๒๕๕๔ ถึงวันที่ ๑๗ ธันวาคม พ.ศ. ๒๕๕๔
- ครั้งที่ ๒ ระหว่างวันที่ ๒๔ มกราคม พ.ศ. ๒๕๕๕ ถึงวันที่ ๒๗ มกราคม พ.ศ. ๒๕๕๕
- ครั้งที่ ๓ ระหว่างวันที่ ๒๗ กุมภาพันธ์ พ.ศ. ๒๕๕๕ ถึงวันที่ ๑ มีนาคม พ.ศ. ๒๕๕๕
- ครั้งที่ ๔ ระหว่างวันที่ ๑๑ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๕๕๕ ถึงวันที่ ๑๔ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๕๕๕
- ครั้งที่ ๕ ระหว่างวันที่ ๖ สิงหาคม พ.ศ. ๒๕๕๕ ถึงวันที่ ๙ สิงหาคม พ.ศ. ๒๕๕๕

จากการลงพื้นที่บริเวณรอบเขื่อนน้ำพุง จังหวัดสกลนคร และการสัมภาษณ์เชิงลึก ร่วมกับการสังเกตแบบมีส่วนร่วมและไม่มีส่วนร่วม จากปราชญ์ชาวบ้าน จำนวน ๕๕ คน รายละเอียดข้อมูลปราชญ์ชาวบ้าน ดังปรากฏในตารางที่ ๔

ตารางที่ ๔ แสดงข้อมูลเกี่ยวกับปราชญ์ชาวบ้าน

ประเภทภูมิปัญญา	จำนวน (คน)	ชาย (คน)	หญิง (คน)
๑. หมอสูตร/สู่วัณ	๖	๕	๑
๒. หมอทรง	๒	๑	๑
๓. หมอเป่า/หมอจอด	๑๑	๘	๓
๔. ชวีญจ้ำ	๔	๒	๒
๕. หมอสัก	๑	๑	-
๖. หมอตำแย	๔	-	๔
๗. หมอสมุนไพร	๒๗	๒๕	๒
รวม	๕๕	๔๒	๑๓

รายละเอียดของปราชญ์ชาวบ้าน

๑. หมอสูตร หรือหมอพร หรือหมอสู่วัณ หรือหมอปาม (พราหมณ์) หมอสู่วัณ หรือหมอพร เป็นผู้มีความรู้ทางโหราศาสตร์ ดุฤกษ์ยามประกอบพิธีขึ้นบ้านใหม่ นอกจากนี้ยังทำพิธีก่อนลงเสาแสดก (เสาแรก เสาเอก เสาชวีญ) เรียกว่าปาม ชาวบ้านเชื่อว่า สาเหตุของความเจ็บป่วยประการหนึ่งคือ การที่ชวีญหนีคิง (ชวีญหนีดีฝ่อ ชวีญออกจากร่าง หรือเสียชวีญ) การที่จะให้มีร่างกายสู่สภาวะปกติ จึงต้องเรียกให้ชวีญกลับเข้ามาอยู่ตามส่วนต่าง ๆ ของร่างกาย การสู่วัณจึงเป็นการรักษา (Curative Medicine) เพื่อให้ชวีญ "แข็งแรง" และ "เบิกบาน"

ในบางบริบท การสู่วัณอาจถือเป็นการป้องกันโรคหรือการเจ็บป่วย (Preventive Medicine) เช่น การสู่วัณต้อนรับผู้มาเยือน การสู่วัณแม่มาน (หญิงมีครรภ์ก่อนคลอด) การสู่วัณพระก่อนเข้าพรรษา เป็นต้น การสู่วัณอาจทำเพื่อส่งเสริมสุขภาพแบบองค์รวม (กายและจิต) เพื่อเตรียมความพร้อมก่อนการเปลี่ยนบทบาทของบุคคล เช่น

การสูชั้วญออกเรือ่น (แต่งงาน) และการสูชั้วญนาค ผู้ที่ผ่านการสูชั้วญจะได้รับการผูกชั้วญด้วยฝ้ายที่แขน เพื่อเครื่องหมายเชิงสัญลักษณ์ที่แสดงว่าชั้วญกลับเข้าอยู่ในร่างกาย ตามสำนวนที่ว่า “ผูกเบ็องชั้วญมา ผูกเบ็องชวาชั้วญอยู่”

๒. หมอทรง (หมอลำผีฟ้า) โดยทั่วไปหมอทรงในพื้นที่อื่น ๆ ส่วนใหญ่เป็นผู้หญิง แต่ในพื้นที่เขื่อนน้ำพุงมีทั้งหมอทรงผู้หญิงและผู้ชาย หมอทรงทำการรักษาผู้ป่วยโดยการรำและมีแคนประกอบ ส่วนประกอบสำคัญในพิธีกรรม คือ พาดาย (ภาชนะบรรจุของเช่นไห้ว) ประกอบด้วย ถาดใส่แบ่งกระจกส่องหน้าเล็ก ๆ หรือน้ำมันใส่ผม วิธีการรักษากระทำโดย หมอทรงส่องกระจก และเจรจาโต้ถามกับผี จนกระทั่งผู้ป่วยลุกขึ้นพ้อน (รำ) ในที่สุด ซึ่งแสดงว่าผีที่เป็นสาเหตุของความเจ็บป่วยพึงพอใจ และผู้ป่วยจะหายจากอาการหรือโรคที่เป็นอยู่ในที่สุด

หมอทรงรักษาผู้ป่วยได้เพราะมีผีเข้ามาเทียบ และจะเรียกชื่อตามผีนั้น ๆ เช่น หมอลำผีทรง หมอลำผีฟ้า โดยเชื่อว่า ผีทรงและผีฟ้ามีที่มาที่แตกต่างกัน ผีฟ้ามาจากที่สูงกว่า มาจากสวรรค์ชั้น ๙ แต่ผีทรงมาจากสวรรค์ชั้น ๕ ผู้ป่วยส่วนใหญ่จะเลือกหมอลำผีทรง (ผีฟ้า) เป็นการรักษาแบบสุดท้าย หลังจากที่รักษาด้วยวิธีอื่น ๆ แล้วไม่ได้ผล เพราะผู้ป่วยจะต้องรำแก้บนเช่นนี้ทุก ๆ ปี ในเทศกาลบุญเดือนสามหรือช่วงสงกรานต์

อีกพิธีที่หมอทรงกระทำคือ การสะเดาะเคราะห์ ถึงแม้ผู้ที่มาหาจะไม่ได้เจ็บป่วยใด ๆ เลย เพราะเชื่อว่าหมอทรงสามารถทำพิธีขจัด บัดเป่า สิ่งที่เป็นอัปมงคลให้ออกไปจากตัวได้

๓. หมอเป่าหรือหมอจอด วัตถุประสงค์หลักของการจอดหรือการเป่า คือ เพื่อรักษาโรค หมอเป่ามีวิธีการรักษาด้วยการเป่า โดยใช้สิ่งประกอบการเป่าแตกต่างกัน สิ่งที่ใช้ในการเป่าที่พบบ่อย คือ เป่าด้วยปูนกินหมาก เคี้ยวกระเทียมแล้วเป่า เคี้ยวหมากแล้วเป่า และเคี้ยวใบไม้บางชนิดแล้วเป่า เป็นต้น โรคที่นิยมรักษาด้วยการเป่า ได้แก่ ปวดศีรษะ โรคผิวหนังบางชนิด (งูสวัด) แมลงสัตว์กัดต่อย ปวดท้อง เป็นต้น การที่หมอเป่าจะรักษาหายหรือไม่หายนั้น หมอเป่าเชื่อว่าเป็นเรื่องของการทำบุญร่วมกันมาในชาติก่อนของหมอเป่ากับผู้ป่วย

ส่วนหมอจอดนั้นจะรักษาเฉพาะกรณีที่เจ็บป่วยเกี่ยวกับโครงสร้างของร่างกาย คำว่า “จอด” ในภาษาอีสาน แปลว่า ต่อ หรือ เชื่อม หรือ สมาน ในภาษาภาคกลาง การ “จอด” มีเป้าหมายเพื่อเชื่อมส่วนของร่างกายให้ติดกัน นิยมใช้วิธีการ “จอด” เพื่อรักษาอาการกระดูกหัก กระดูกเคลื่อน หรือมีบาดแผลผ่าตัด

๔. หมอจ้ำหรือขวัญจ้ำ เป็นผู้นำทางจิตวิญญาณ (Spiritual guide leader) ของชาวบ้านในหมู่บ้าน หมอจ้ำไม่ได้มีเวทย์มนต์หรือเคล็ดลับในการรักษาโรคภัยไข้เจ็บแต่อย่างใด แต่นับได้ว่าเป็นบุคคลที่มีความสำคัญอย่างยิ่ง เพราะเป็นผู้ที่สามารถติดต่อกับจิตวิญญาณ (Higher Spirit) ที่สิงสถิตอยู่ประจำหมู่บ้าน (กรณีนี้ในพื้นที่ทำการศึกษ เรียกว่า “ปู่ละคำ” และ “ย่าละคำ”) ซึ่งเป็นที่ยึดเหนี่ยวทางจิตวิญญาณของประชาชน หากประชาชนต้องการขอให้ “ปู่ละคำ และ ย่าละคำ” ช่วยให้สมหวังดังปรารถนา จะต้องติดต่อผ่านหมอจ้ำ ให้ทำพิธี “บะ” (การบนบานसानกล่าว) ส่วนประกอบสำคัญในพิธีกรรม คือ “พาดาย” ซึ่งประกอบด้วย รูป เทียน และดอกไม้ ชาวบ้านไม่สามารถทำพิธีดังกล่าวได้โดยอิสระ เพราะเชื่อกันว่ามีเพียงหมอจ้ำเท่านั้นที่สามารถติดต่อเจรจากับ “ปู่ละคำ และ ย่าละคำ” ได้ บุคคลที่จะเป็นหมอจ้ำได้นั้น ประชาชนในหมู่บ้านจะเป็นผู้ลงมติพิจารณาบุคคลที่มีความเหมาะสมเท่านั้นเพื่อดำรงตำแหน่งนี้ โดยมีคุณสมบัติคือ เป็นบุคคลที่ดำรงตนอยู่ในศีลธรรม มีเมตตา และชาวบ้านให้การยอมรับนับถือ

๕. หมอสัก จากการศึกษาในพื้นที่รอบเขื่อนน้ำพุง พบว่าหมอสักเป็นหมอซึ่งไม่ได้มีเป้าหมายในการรักษาความเจ็บป่วยใด ๆ แต่ใช้การสักเพื่อป้องกันอันตรายจากการกัดต่อย ของสัตว์มีพิษ เช่น งู ตะขาบ เป็นต้น การสักทำโดยใช้น้ำมันควบคู่ไปกับการลงเวทย์มนต์คาถา

๖. หมอตำแย ในการเก็บข้อมูลครั้งนี้ คณะผู้วิจัยพบเฉพาะหมอตำแยเพศหญิงเท่านั้น หมอตำแย คือ ผู้ที่ทำหน้าที่ช่วยทำคลอดในทุกขั้นตอนของการคลอด ตั้งแต่การช่วยคลอด การทำความสะอาดเด็ก การเอาแม่ลูกอ่อนนอนอยู่ไฟ หมอตำแยได้รับการถ่ายทอดความรู้ในการทำคลอดจากการสังเกต และจากประสบการณ์ตรงจากการถูกทำคลอดและดูแลโดยหมอตำแย ส่วนใหญ่จะเป็นแม่ตนเองหรือแม่สามีเป็นผู้ทำคลอดให้

มีการจดจำและนำมาใช้ในการช่วยคลอดแก่สมาชิกในครอบครัวและเพื่อนบ้านที่กำลังจะคลอด

๗. หมอสมุนไพโร หมอรากไม้ หรือหมอยาซากไม้ เป็นหมอที่ใช้วิธีการรักษาด้วยสมุนไพโร แร่ธาตุบางชนิด และเขาสัตว์ หรือส่วนต่าง ๆ ของสัตว์บางชนิด โรคส่วนใหญ่ที่รักษาได้แก่ โรคเลือด โรคตับ โรคไต นิ่ว โรคมะเร็ง โรคปวดแข่งปวดขา แผลงสัตว์กัดต่อย อาการเหนื่อยอ่อนเพลีย และอาการผิดปกติของหญิงแม่ลูกอ่อนหลังอยู่ไฟ

ยาสมุนไพโรที่ใช้ในพื้นที่รอบเขื่อนน้ำพุง เป็นตัวยาที่ได้จากพืชและต้นไม้ต่าง ๆ ทั้งไม้ยืนต้น ไม้เครือ ไม้เถาวัล ผัก หญ้า ว่าน อาศัยอยู่บนบกและในน้ำ การปรุงยาสมุนไพโรจะใช้ส่วนต่าง ๆ ของพืชและต้นไม้มาปรุงยา เช่น ราก ลำต้น ใบ ดอก ผล หัว เหง้า เครือ ผัก เปลือก เป็นต้น

ตัวยาสุมุนไพโรที่นำมาปรุงยานั้น จะมีลักษณะแตกต่างกัน หมอสมุนไพโรจะทำการศึกษาและจดจำลักษณะตัวยาดูด้วยการจดจำลักษณะภายนอก สัมผัส ชิมรส และดมกลิ่น ดังนี้

๑. ลักษณะรูปร่าง ตัวยาสุมุนไพโรแต่ละชนิดจะมีรูปร่างต่างกัน เช่น กลม เรียว หยัก บาง หนา เป็นข้อ เป็นปล้อง เป็นก้อน เป็นผง เป็นน้ำ ฯลฯ

๒. ลักษณะสี ตัวยาสุมุนไพโรแต่ละชนิดจะมีสีต่างกัน เช่น ดำ แดง ขาว เหลือง เป็นต้น

๓. ลักษณะกลิ่น ตัวยาสุมุนไพโรแต่ละชนิดจะมีหรือไม่มีกลิ่นแตกต่าง เช่น หอม เหม็น ฉุน เป็นต้น

๔. ลักษณะรส ตัวยาสุมุนไพโรแต่ละชนิดจะมีรสต่างๆ เช่น หวาน เผ็ด จืด ขม เปรี้ยว เค็ม ผาด เป็นต้น

๕. ลักษณะสรรพคุณ ตัวยาสุมุนไพโรแต่ละชนิดจะมีสรรพคุณรักษาโรคต่าง ๆ บางชนิดให้ทั้งคุณและโทษแก่ร่างกาย หมอสมุนไพโรจะต้องใช้ความระมัดระวังในการใช้ โดยจะต้องคำนึงถึงสรรพคุณ ความจำเป็นในการใช้ และวิธีการใช้อยู่เสมอ เพื่อประสิทธิภาพของการรักษา

เมื่อได้ตัวยาสมุนไพรแต่ละชนิดแล้ว หมอสมุนไพรจะทำการปรุงหรือแนะนำวิธีการใช้ยาสมุนไพรให้กับผู้ป่วย การใช้ยาสมุนไพรมีได้หลายทาง ได้แก่

๑. การฝน เป็นการนำตัวยาสมุนไพรมาฝนกับหินฝนยา (หินทรายละเอียด) ผสมกับน้ำกระสายให้ผู้ป่วยดื่มหรือทา
๒. การต้ม เป็นการนำตัวยาต้มในน้ำร้อนเพื่อให้ได้ตัวยาให้ผู้ป่วยดื่มหรืออาบ
๓. การบด เป็นการบดตัวยาให้เป็นผงให้ผู้ป่วยกลืนหรือผสมน้ำดื่ม
๔. การแช่ เป็นวิธีการแช่ตัวยาในน้ำเย็นหรือเหล้า แล้วให้ผู้ป่วยดื่ม อาบ หรือทา
๕. การปั้นยาลูกกลอน เป็นวิธีการบดตัวยาให้เป็นผงแล้วผสมตัวประสาน คือน้ำหรือน้ำผึ้ง แล้วปั้นเป็นลูกกลอนให้ผู้ป่วยรับประทาน
๖. การตำ เป็นวิธีการตำตัวยาผสมสุราหรือน้ำให้ผู้ป่วยรับประทาน
๗. การประคบ เป็นวิธีการนึ่งหรือย่างหรือเผาตัวยาแล้วนำไปประคบหรือวางบนส่วนที่มีอาการ
๘. การพอก เป็นวิธีการตำตัวยาให้ละเอียดแล้วนำไปพอกบริเวณที่มีอาการ
๙. การทา เป็นวิธีการตำหรือฝน เพื่อให้ได้ตัวยา แล้วนำมาทาบริเวณที่มีอาการ
๑๐. การดอง เป็นวิธีการดองตัวยากับน้ำ เหล้า หรือน้ำผึ้ง แล้วให้ผู้ป่วยดื่ม
๑๑. การอาบ เป็นวิธีการนำตัวยาที่ได้จากการแช่หรือต้ม มาอาบถอนพิษ ฯลฯ

บทที่ ๓

การสังเกตและการสัมภาษณ์แบบมีส่วนร่วม:
กรณีศึกษาปราชญ์ชาวบ้าน

การสังเกตและการสัมภาษณ์แบบมีส่วนร่วม: กรณีศึกษาปราชญ์ชาวบ้าน

หมอทรง (ร่างทรง)

“การเจ็บป่วย” ของชาวบ้านในหมู่บ้านแห่งหนึ่งของจังหวัดสกลนคร บริเวณรอบในพื้นที่ปกปักพันธุกรรมพืชเขื่อนน้ำพูนนั้น หมายรวมถึง การเจ็บป่วยทั้งทางกายและการเจ็บป่วยทางจิตและจิตวิญญาณ หมอทรงเป็นบุคคลกลุ่มหนึ่งที่มีหน้าที่ในการเยียวยาทางด้านจิตใจและจิตวิญญาณ ซึ่งผลการเยียวยาอาจจะส่งผลให้สุขภาพร่างกายดีขึ้นด้วย คณะปฏิบัติงานวิทยาการ อพ.สธ. ได้สัมภาษณ์และสังเกตอย่างมีส่วนร่วมกับหมอทรงซึ่งมีชื่อว่า “ยายเป็ล็อง” ยายเป็ล็องเป็นหญิงสูงอายุที่มีอาชีพค้าขายสินค้าอุปโภค บริโภคเล็ก ๆ น้อย ๆ อยู่บริเวณปากทางเข้าหมู่บ้านหนึ่งในจังหวัดสกลนคร อาศัยอยู่กับสามีในบ้านชั้นเดียวที่ปลูกอยู่ใกล้ ๆ กับร้านค้าซึ่งอยู่ติดถนนราดยางทางเข้าหมู่บ้าน และมีบ้านของลูกปลูกอยู่ใกล้ ๆ กันอีก ๑ หลัง บริเวณข้างบ้านหรือด้านหลังร้านค้าปลูกพืชผักสวนครัวและตั้งศาล ลักษณะคล้ายศาลพระภูมิตามบ้านของชนบทอีสานทั่วไป ซึ่งมักสร้างเองจากไม้และวัสดุก่อสร้างในท้องถิ่น แต่ศาลนี้มีขนาดใหญ่กว่าศาลพระภูมิโดยทั่วไป ศาลนี้คือ ศาลเจ้าพ่อมรกต (รูปที่ ๖) ที่ยายเป็ล็องเป็นร่างทรงของท่าน และจะขอเรียกยายเป็ล็องว่า “หมอทรง” ตามที่ชาวบ้านเรียกขานกัน

ภาพที่ ๖ แสดงศาลเจ้าพ่อมรกต

ที่มาของการเป็นหมอทรง

หมอทรงเล่าถึงที่มาของการเป็นร่างประทับของเจ้าพ่อมรดกที่ว่าเกิดขึ้นประมาณ ๖ - ๗ ปีก่อน ขณะที่ตนเองและสามีได้ไปไหว้พระบนภูเขา ขณะที่ไหว้พระอยู่ท่ามกลางชาวบ้านหลายคน เจ้าพ่อมรดกก็มาประทับร่าง บอกกล่าวว่าเป็นเจ้าพ่อมรดกจากประเทศลาว ต้องการมาช่วยเหลือมนุษย์ สามีของยายเปลื้องจึงตั้งคายขึ้นห้ารับเป็นร่างทรงและให้การช่วยเหลือชาวบ้านตั้งแต่นั้นเรื่อยมา

พิธีกรรมในการรักษาและคาย

พิธีกรรมทั่วไป

การทำพิธีกรรมในการรักษานั้น เริ่มจากการร้องขอของผู้มาหาโดยจะต้องเตรียมตั้งเครื่อง “คาย” หรือ “พาคาย” ซึ่งประกอบด้วย ๑) ดอกไม้ขาว ๕ คู่ ๒) เทียนขาว ๕ คู่ และ ๓) เงิน ๒๙ บาทใส่ซอง ซึ่งผู้มาหาจัดเตรียมมาเองหรืออาจให้สามีของหมอทรงจัดเตรียมให้

ภาพที่ ๗ แสดงเครื่องคายในพิธีทรงทั่วไป

หลังจากนั้นหมอทรงก็จะบริการมคคาถาไหว้ครูอัญเชิญเจ้าพ่อมรกต โดยนั่งสมาธิในท่าหลับตา เมื่อเจ้าพ่อมรกตประทับร่างทรง หมอทรงจะเปลี่ยนเป็นท่านั่งขัดสมาธิหลับตาแต่หันหน้ามาทางผู้มาหา หมอทรงเรียกแทนตนเองว่า “เจ้าพ่อ” และเรียกผู้มาหาว่า “มนุษย์” เจ้าพ่อจะเปิดโอกาสให้ผู้มาหาได้ซักถามในสิ่งที่ยากรู้หรือสงสัยเกี่ยวกับชีวิตของตนเองและครอบครัว แล้วจึงตอบคำถามต่าง ๆ ทั้งนี้หากผู้มาหา มีเคราะห์ก็จะบอกวิธีการสะเดาะเคราะห์ ช่วงเวลาที่เหมาะสมและแหล่งสะเดาะเคราะห์ ซึ่งอาจจะทำที่ใดก็ได้ขึ้นอยู่กับความสบายใจของผู้มาหา

พิธีกรรมสะเดาะเคราะห์

หากผู้มาหาต้องการให้เจ้าพ่อสะเดาะเคราะห์จะต้องร้องขอ หมอทรงจะแนะนำวิธีการเตรียมเครื่องคายซึ่งแตกต่างกันไปตามความหนักเบาของเคราะห์ของผู้มาหา กรณีที่เป็นเคราะห์เบา เครื่องคาย จะประกอบด้วย

- ๑) กระทง ๓ อัน กระทงใหญ่ทรงสี่เหลี่ยมเก้าช่อง ๑ อัน และกระทงเล็กทรงสามเหลี่ยม ๒ อัน
- ๒) สัตว์ ๙ ตัว โดยตัดกาบกล้วยเป็นรูปสัตว์ ๙ ตัว
- ๓) กระจก
- ๔) ข้าวดำ (ข้าวสุกคลุกผงถ่าน) ข้าวแดง (ข้าวสุกคลุกปูนกินหมาก)
- ๕) หมากยา
- ๖) อาหารคาว - หวาน
- ๗) น้ำอ้อย ๑ ขวด
- ๘) เส้นผม(ของผู้มาหา) จำนวน ๙ เส้น
- ๙) เล็บมือและเล็บเท้า
- ๑๐) ผ้าเจ็ดสี ๑ ผืน
- ๑๑) ดอกไม้เจ็ดสี
- ๑๒) ขันห้า (เทียนขาว ๑ ห่อ ฐูป ๑ ห่อ ดอกไม้ ๕ ดอก ผ้าซิน (ผ้าถุง) ๑ ผืน ผ้าขาวม้า ๑ ผืน)
- ๑๓) กระดาษระบุชื่อ - สกุล และ ปัจจัย (เงิน) ๓๙๙ บาท

ภาพที่ ๘ แสดงเครื่องค้ายในพิธีสะเดาะเคราะห์

สิ่งที่หมอทรงเตรียมมาเพิ่มจากเครื่องค้าย คือ ชั้นน้ำใบใหญ่ที่ใส่น้ำไว้ครึ่งชั้น เทียนทำนํ้ามนต์ ๒ เล่ม (มีด) ดาบ ๑ เล่ม และถ้วยใส่ข้าวสาร หมอทรงเปลี่ยนเครื่องแต่งกายเป็นเสื้อผ้าสีดำและสวมสร้อยประคำสีดำ หมอทรงเริ่มพิธีกรรมโดยเชิญเจ้าพ่อมรกตมาประทับร่างทรง มีการบริกรรมคาถา เสกนํ้ามนต์ในขณะที่หลับตาอยู่ตลอดเวลา หมอทรงจะบอกให้ผู้มาหาปฏิบัติตาม เช่น การนั่งให้นั่งหันไปทิศตะวันตก หันกลับมาหรือนั่งอยู่หนึ่ง ๆ เป็นต้น มีการนำข้าวเหนียวที่ปั้นเป็นก้อนเล็ก ๆ (ข้าวเหนียว) มาแต่ะที่บริเวณหลังและกล่าวคำสะเดาะเคราะห์ ดังคำพูดต่อไปนี้

“เฮ้า ออกไป เคราะห์สิ่งเลวร้ายนะ ถ้ามีขัดข้องอะไรก็ออกไป หนึ่ง สอง สาม สี่ ห้า หก เจ็ด แปด เก้า (นับเลข) ตกไปทางทิศตะวันตก ออกไป หาย หนึ่ง สอง สาม สี่ ห้า หก ตกไป ทิศตะวันตก ออกไป หนึ่ง สอง สาม สี่ ห้า หก เจ็ด แปด หนึ่ง สอง สาม หนึ่ง สอง สาม เฮ้า ออกไป”

“หนึ่ง สอง สาม สี่ ห้า หก ตกไปทางทิศตะวันตก เฮ้า ตกไป ยมทูต ที่ว่าพ่อเชิญมา เหมือนกันอยู่ชั้นหลัง หรือว่าอยู่ชั้นบน สิ่งศักดิ์สิทธิ์ อยู่เบื้องบนขอให้พวกเจ้านะ เชิญพวกเจ้าลงมา ดูแลมนุษย์หรือว่าเป็นอย่างไรให้มนุษย์ทำอย่าง มนุษย์ขัดข้อง (พ่นนํ้ามนต์) หาย (พ่นนํ้ามนต์) หาย (พ่นนํ้ามนต์) หาย แต่ว่าต่อไปถ้าพวกเจ้ามาถึงแล้ว คิดว่าให้พวกเจ้านะมองดูกระทงครบหรือไม่ครบ ถ้าคิดว่าไม่ครบให้บอกมนุษย์ มนุษย์นะจะเตรียมสิ่งของทุกชนิด มนุษย์นะมาหาพ่อ มาทำเคราะห์

เอาเคราะห์ออกจากตัว แล้วพวกเจ้ามาดู มาถึงแล้ว มองดู ส่องหน้า ส่องหลัง ไม่มีอะไร มีอะไรให้บอก อาหารการกินมองดูก็ครบ ... กระทบนะจะให้มนุษย์เอาไปส่งที่ไหน ทิศตะวันออกหรือว่าทิศตะวันตก จ๊ะ ทิศตะวันตก (พ่นน้ำมนต์) หาย(พ่นน้ำมนต์) หาย ถ้าพวกเจ้าลงมาให้คุณแล่มมนุษย์ ให้ทั่วถึง แต่ว่าถ้าเคราะห์นั้น ให้สิ้นไป ให้ลูกหลานตัวนี้ร่ำรวย อย่าได้มีเจ็บไข้ได้ป่วย เคราะห์เลวร้ายอย่าให้มีขึ้น เดินทางใกล้ไกลให้ปลอดภัย มีความสงบ ให้เงินทองหลังไหลเข้ามา...”

หลังจากเสร็จพิธีร่างทรงจะใช้ดาบเขื่อนทำลายกระตังเสมีอนว่าทำเครื่องหมายให้ผู้รับรู้ว่า เป็นกระตังของผู้นั้น จากนั้นผู้ช่วยจะนำกระตังไปวางตามทิศทางที่หมอทรงได้ตกลงกับเจ้าพ่อมรดกไว้ หมอทรงทำการผูกแขน (ข้อมือ) ให้ผู้มาหาด้วยผ้า ๒ เส้น และแนะนำให้นำน้ำมนต์ในพิธีไปอาบและพรมรอบ ๆ บ้าน เป็นอันเสร็จพิธี

ภาพที่ ๙ แสดงพิธีกรรมสะเดาะเคราะห์ของหมอทรง

การปฏิบัติตัวของหมอทรง

หมอทรงเล่าว่า หลังจากได้อัญเชิญเจ้าพ่อมรดกมาประทับร่างทรงแล้ว การปฏิบัติตัวที่สำคัญคือ ต้องอยู่ในศีลในธรรม พุทธดี ทำดี ดังตัวอย่างคำพูด “ปฏิบัติคือพระโสด ถ้าเฮ็ดได้ ดีนะ ปฏิบัติเหมือนพระ เฮาสิบเว้าใส่ผู้ใด บ่ด่าผู้ใด ทำความดี” และ “ตะล่ำ”(งด) ให้งดหรือห้ามรับประทานอาหารดิบทุกชนิด

ความรู้สึกของการเป็นหมอทรง

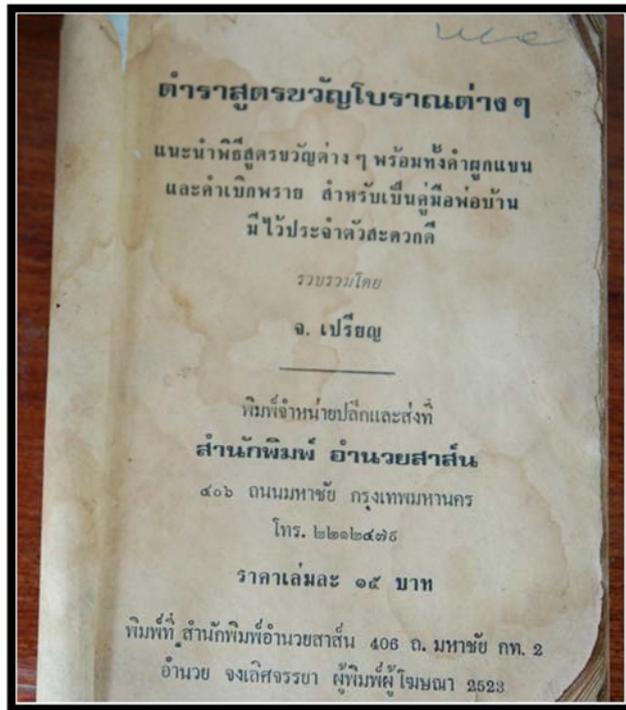
หมอทรงเล่าถึงความรู้สึกของการเป็นร่างทรงของเจ้าพ่อว่า ดีใจที่เจ้าพ่อเป็นผู้เลือกตนเองและดีใจที่ได้ช่วยเหลือชาวบ้าน ไม่ว่าชาวบ้านจะมาให้ช่วยเหลือตอนไหนก็ไม่เคยปฏิเสธ ไม่รู้สึกเหน็ดเหนื่อยหรือคิดว่าเป็นการขัดจังหวะในการค้าขายแต่อย่างใด เต็มใจช่วยเหลือชาวบ้านอย่างเต็มที่ และรู้สึกว่าชีวิตมีความสุขสบายขึ้น ไม่ลำบาก ไม่ร่ำรวยแต่สุขสบายตามอัธยาศัย

หมอสู่ขวัญ

การสู่ขวัญเป็นพิธีกรรมหนึ่งของชาวไทย เป็นพิธีที่จัดขึ้นเพื่อให้เป็นสิริมงคลแก่ผู้ได้รับการสู่ขวัญ ถือเป็นพิธีทางจิตวิญญาณที่อยู่คู่กับวัฒนธรรมไทยมาช้านาน การสู่ขวัญเป็นทั้งการป้องกันสิ่งที่ไม่ดีไม่ให้มาถล่มกรายกับบุคคลที่รับการสู่ขวัญ รวมทั้งยังเป็นการรักษาอีกด้วย ดังนั้นชาวบ้านจึงเรียกผู้ที่ทำพิธีสู่ขวัญว่า “หมอขวัญ” หรือ “หมอสู่ขวัญ” หมอขวัญหรือหมอสู่ขวัญ เปรียบเหมือนปราชญ์ชาวบ้านแขนงหนึ่งซึ่งเป็นผู้กล่าว คำเรียกขวัญที่มีลักษณะเป็นคำกลอน กรณีศึกษาหมอสู่ขวัญในหมู่บ้านแห่งหนึ่งรอบพื้นที่ปกปักพันธุกรรมพืชเขื่อนน้ำพุง จังหวัดสกลนคร ท่านนี้ชื่อ คุณยายปิว หาไชย

ที่มาและคุณลักษณะของการเป็นหมอสู่ขวัญ

ยายปิว หมอสู่ขวัญประจำหมู่บ้านได้เล่าถึงที่มาของการเป็นหมอสู่ขวัญเนื่องจากได้รับการสืบทอดมาจากสามีของตนเอง โดยสามีก็รับการ “ชิดวิชา” (ถ่ายทอดวิชา) มาจากปู่ ย่า ตา ยาย ในครอบครัว ยายปิวได้ติดตามสามีไปทำพิธีสู่ขวัญให้กับชาวบ้าน การได้อยู่ใกล้ชิดจึงได้รับการซึมซับคำกล่าวสู่ขวัญไปในตัว นอกจากนี้ยังมีตำราสู่ขวัญที่เป็นมรดกตกทอดมา ๒ เล่ม และคุณลักษณะของผู้ที่จะเป็นหมอสู่ขวัญนั้นต้องอายุมากกว่า ๖๐ ปี ขึ้นไป หากอายุยังไม่ถึง ๖๐ ปี แล้วจะมีผลทำให้อายุของหมอสู่ขวัญไม่ยืน นอกจากนี้ยังต้องเป็นผู้ที่ประพฤติปฏิบัติตนในทางที่ดี ไม่มีเรื่องเสื่อมเสียด้วย

ภาพที่ ๑๐ แสดงตำราสูตรวัดยโโบราณ

ประเภทของการสูตรวัดย

ขยายปิวแล้วว่า การสูตรวัดยมีหลายลักษณะ เช่น สูตรวัดยให้เด็กเกิดใหม่ สูตรวัดยขนาด สูตรวัดยแต่งงานให้กับคู่บ่าว - สาว สูตรวัดยขึ้นบ้านใหม่ สูตรวัดยหลังเจ็บป่วย โดยเฉพาะ ความเจ็บป่วยด้านจิตใจที่ทำให้เกิดการเสียชีวิต เป็นต้น ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับความต้องการ ของชาวบ้านในการร้องขอให้ทำพิธีสูตรวัดยด้วย

เครื่องสูตรวัดยและค้าย

ในการสูตรวัดยนั้นผู้จะเข้าพิธีสูตรวัดยจะต้องจัดเตรียมเครื่องสูตรวัดยและค้าย โดย ค้ายนั้นจะอยู่ในรูปของเงินที่ผูกแขนตามแต่ครัทธาของผู้ถูกสูตรวัดย

พิธีการสูตรวัดย

ในการสูตรวัดยนั้นสามารถทำในเวลาใดก็ได้ ขึ้นกับสถานการณ์ต่าง ๆ และความพร้อมของหมอขวัดยและผู้รับการสูตรวัดย ไม่ได้ระบุช่วงเวลาชัดเจน หมอสูตรวัดยจะกล่าว คำสูตรวัดยไปตามคำกลอนที่ร่ำเรียนมา เมื่อใกล้กล่าวจบหมอสูตรวัดยจะลูบมือไปที่

แผ่นหลังผู้ถูกสวัญวิญ หลังจากนั้นหมอสวัญวิญจะทำการผูกข้อมือให้กับผู้ถูกสวัญวิญ โดยปกติจะผูกข้อมือซ้ายเพราะแขนซ้ายถือเป็นแขนขวัญ เป็นแขนที่อ่อนแอใช้งานหนัก ไม่ได้ เสรีแล้วให้ผู้เป็นเจ้าของขวัญประนมมือไหว้ผู้ให้พร เป็นการรับเอาพรเสรีแล้วต่อไปก็เป็นโอกาสของบุคคลรอบข้างซึ่งอาจจะเป็นญาติมิตรหรือเพื่อนที่มาร่วมพิธี สวัญวิญ ด้ายที่ผูกข้อมือไว้จะให้เก็บไว้อย่างน้อย ๓ วัน หรือมากกว่านั้นตามความต้องการของผู้ถูกสวัญวิญ

ภาพที่ ๑๑ แสดงพิธีการสวัญวิญ

ตัวอย่างคำกล่าวสวัญวิญนาถ

“ศรี ศรี สวมังคะละ ศุภะสวัสติ อติเรกไชยศรีสวัสติจงมีแก่ผู้เข้าทั้งหลายทั้งเทพานาค ครุฑ เทวบุตรเทวดา อินทร์พรหม ยมราช ผู้องอาจกล้าหาญจงได้บงการลงมาสู่ ลงมาอยู่เป็นชัยมงคลอันวิเศษ มีอันพระเกตุเข้าสู่ราศรีเป็นวันดีสุดขนาด อินทภาสพร้อมตรียางค์ทั้งนวางค์คาคา คู่ตั้งเป็นหมู่ สอนลอนสอนลอนพระอาทิตย์จรจันทร์ฤกษ์ อังคารถึกมหาชัย พุทพฤษไปเป็นโยค ศุภร์เสาร์ได้อมุตโชคพร้อมลัดนา อันนี้ตามตำราว่าได้ฤกษ์ถึกหน่วยว่าอุตุมะราศรี...”

ตัวอย่างคำกล่าวผูกแขนป่าวสาวแต่งงาน

“ศรี อมศรีฝ่ายเส้นนี้แม่ฝ่ายพระยาถนบ่อนแขนมาพ่อสิผูก เอาเป็นลูกของ พระยาผูกกำ ้วยให้ขวัญเจ้ามา ผูกกำขวให้ขวัญเจ้าอยู่ ให้เป็นคู่เทียมสองให้ปรองดองฮักห่อ อยู่นำพ่อคุณเฮือน หลายปีเดือนให้เจ้าได้ลูกน้อยทั้งซ้อยข้าแลเงินคำ มีผู้นำเงินล้าน มีผู้ให้บ้าน หลังงาม มีนาทามพันไร่ มีหมูหมาเปิดไก่อ้างม้าและงัวควายนอนตื่นสวยให้เจ้าได้เงินล้านออกจากบ้านอย่าได้มีศัตรู ให้มีผู้ ส้อยชุนหาบมิโชคลากเนืองนอง มีข้าวของเต็มอั่ง ให้เจ้าได้นั่งเป็น เศรษฐี...”

ตัวอย่างคำกล่าวสู่ขวัญแต่งงาน

“ศรี ศรี มือนี่แม่นมือนี่ดี มีมือเศรษฐีอะมุดตะโชด โดกใบนี้หม่นโดกไม้จันทน์ชั้นอันนี้ หม่น ชั้นวิเศษ ผู้เหนือเกษปอนลงมา เทวดาเอามาสู่เอามาอยู่ในเคหา สองสามภรรยาจักได้เกิด พระ อินทรเปิดส่องพระแจพระพรหมแลเผยพระโอบุษฐ์ ว่ามือนี่หายโทษทั้งมวล บรรวรทุกอย่างผู้เป็นช่าง แต่งพาขวัญ มีทั้งมวนหมากเหมียง พาขวัญเที่ยงใบศรีงามแสนดีเจ็ดชั้น ถนบพอนั้น แต่งมานำ มีเงิน คำพันไร่ เอามาใส่พาขวัญบรรวรถ่วนถึง งามเอาหนีจั่งเมืองแมน

ฝ่ายผูกแขนห้อยระย้า มาจากฟ้าเมืองพรหม มาเซยชมสององค์อ่อน เข้าบ่อนนอนหมูน หมอน สองน่านอนแขนกาย ทั้งสองฝ่ายตกลง สองอนงค์ลูกของแม่ มาแหนแห่เฮือนหอโคตรวงศ์ ยอชั้นโตก ถึกโกลกเหลือตา ยกลงมาตั้งใส่ ชั้นโตกใหญ่ทองคำเพชรมานำพลอยต่อ นิลมาก่อ ประดับนำ เงินและคำเต็มถาด หลายแสนบาทสินคองเอามาฮองตงแต่ง บ่ได้แบ่งปันไฟ สองหัวใจ มาอยู่ฮ่วมมาอยู่ฮ่วมเป็นหนึ่งแผ่นทอง คนทั้งสองสมเฝ้า เป็นคู่เก่านำมาสองขวัญตามาพบพ่อ จั่งให้ พ่อมาขอ จั่งได้ยอช้นหมาก ไชคำปากว่าตกลงสมประสงค์ทั้งสองฝ่าย เอาชากายเมียงแพง

ผู้เป็นพ่ออย่าแข็งคำเว้า เห็นพ่อเฒ่าแม่เฒ่าให้ยำเกรงผู้เป็นเขยอย่าเสงเสียงปาก อย่า ไป ถากคำจา คั้นไปไฮ้กะให้มาคั้นไปนากะให้ตัวผืนเชือกขาวงัวควาย อย่าตื่นสายลุกยาก อย่าได้ปาก เกินตัว ผู้เป็นพ่อให้ฮักเมียงจนแก่ ให้คือแม่ของโต อย่าพาโลเลาะบ้านอย่าชี้ค้ำร้านนอนเว็น อย่า ไปเห็น สาวแก่ อย่าไปแก่งว่าวงศ์ อย่าไปโก่งใส่โคตรอย่าเว้าโพดคั้นเห็น เฮ็ดบ่เป็นให้ถามไถ่ อย่า ไปใหญ่ กว่าลุงอย่าไปสูงกว่าป้า อย่าไปดำวงศ์วาน อย่าไปพาลพี่น้อง อย่าไปฟ้องซุมแซง

ผู้เป็นเมียอย่าแข็งปากเว้า ตื่นแต่เช้าก่อนพ่อโต อย่าเสียงโวยเสียงเสียดอย่าไปเคียดไวววา คั้นไป ไฮ้กะ ฮีบมา คั้นไปนากะฮีบตัวว เห็นผู้ป่าวอย่าแขนแลนแขนแลน ยินเสียงแคนอย่าไปพ้อน อย่าไป ย้อนใส่เสียง กลอง อย่าจงหองใส่ปู้ย่าอย่าไปดำอาววา คั้นไปมาให้คมเขี่ยม อย่าให้เสื่อม ซุมแซง อย่าไปแสบพิศพาด อย่าประมาทปู้ย่าโต อย่าไปโลความเก๋า อย่าไปเล่าความเดิม อย่าไปเสริมผู้อื่น อย่าไปตื่นเสียงคน อย่าไปวนของ เฝิ่นคั้นเฝิ่นเอ็นจ้งขานคั้นเฝิ่นวานจ้งส้อย

ให้ไปค่อยมาค่อย เห็นโคตรเห็นวงศ์ อย่าไปไกลเถียงพ่อเถียงแม่เห็นคนแก่ปากเว้าจาไซ อย่า
จัญไร บ้อยผีบ้อยท่า อย่าไปดำพิน้องทั้งผิวอย่าเมาแก้วสุราเบี่ยโบก ยามขึ้นโคกหาพินหาตอง อย่า
เสียงทองร้องเพลงแฉ่นแฉ่น อย่าได้แล่นป่าหมู่ป่าฝูง คั่นเห็นลุงให้ว่ากะบาด อย่าได้ขาดความเว้า
ขานไซ ไปทางได้อย่าได้ซ้ำ คั่นเห็นป่าให้ว่าคือลุงอย่าหัวสูงไปหมอบมาหมอบ อย่าว่าบอบผีท่า ผีภู
อย่าซูลูเอาของบ่บอก อย่ากลับกลอกปู ย่างวศา ยามไปมาให้วนเวียนแหว ฮักคือพ่อคือแม่ปู่ย่า ของ
โตอย่าพาไลต่อแหลหลอนหลอก อย่าไปบอกใช้สิ่งเอาของ ผิดุธรรมนองครองของลูกไว้กว่าสิได้ลูก
เดินมาแยง อย่าเว้าแข็งคำหวานโชนอ่อน

ว่ามาเยอขวัญเอย ขวัญสองเจ้าให้มาถ่อนมาอยู่นำกัน อย่าไปปนคนธรรพ์ในป่าอย่าไป ทำ
น้ำหลากไหลแสง อย่าไปแยงผาชันพันยอด ว่ามาเยอขวัญเอยสองเจ้าจงมากอดเป็นมิ่งสาย แนน
เอาสองแขนจับกันไว้แน่น ขวัญเจ้าแล่นไปไกลขวัญเจ้าไปในป่า ขวัญเจ้าหนีลงท่าไปเฮือ ขวัญเจ้าไป
เมืองเหนือและเมืองลุ่มขวัญเจ้าไปอยู่พุ่มเพื่อยหนาม ขวัญเจ้าไปนาทามนาฮ่อง ขวัญเจ้าไปหลงบ่อง
ทางมา ขวัญเจ้าไปตามมหาสาวบ่าว ขวัญบ่ตัวคืนมาขวัญไปคาอยู่ในเงื้อม อยู่ใน เหลี่ยมผาชัน กะให้
มาสามี่วันนี้

ขวัญเจ้าไปอยู่สี่เมืองหงสา ขวัญบ่มาอยู่พม่า ขวัญไปค้าอยู่เมาะละลำเลิงขวัญไปเหิงบ่ตัว กะ
ให้มาสามี่วันนี้ขวัญเจ้าไปอยู่ถ้ำเมืองแก้วไม้ล้มแบ่ง ขวัญเจ้าไปแห่งแห่งทางกำฝ่ายเขมรกะให้มา
สามี่วันนี้ ขวัญเจ้าไปทางกำเมืองเชียงตุงจินตาดขวัญเจ้าไปชมตลาดกว้างขวางตั้ง ให้ตั้งมา ขวัญ
เจ้าไปหาคั่นแพรลาย ๆ พายถงยาม เห็นงาม ๆ อย่าได้ใกล้ไปแล้วให้ตัวมา ว่ามา เยอขวัญเอยขวัญ
เจ้าไปทางใต้เมืองสุโขทัยตัดท่ง เมืองเบตงอยู่หย่อนๆอยู่อนค่างให้ตัวมา

ว่ามาเยอขวัญเอย ขวัญแข่งให้เจ้าอย่างสิลา ขวัญขาให้เจ้ามาสิล้าย ๆมานอนนำอ้าย ผู้เป็น
ผิว มากินนัวจำปน ผิวพากันชูดตอ ผิวพายอเงินล้านมาอยู่บ้านคอมกัน ว่ามาเยอขวัญเอย ขวัญสอง
เจ้าเฮี้ยวพะลันมาค่วนพากันชวนฮ่วมห้องนอนซ็อนหน่วยหมอน มาอยู่ซ็อนซ็อนหม่มลม หนาว ว่ามา
เยอขวัญเอยเมียนอนต่ำ ผิวให้นอนสูง เตียงไม้ยุงพ่อแม่แต่งไว้เผ่นแต่งให้มานใส่ทั้ง สอง หมอนมา
สองเสียงกันเป็นคู่เผ่นให้อยู่นำกันอย่าหนี หลายนานปีจนแก่จนเฒ่า ขวัญหมู่เจ้าให้ แล่นมาเยอ

ว่ามาเยอขวัญเอย มาอยู่เฮือนหลังใหญ่ เผ่นปลุกใส่เป็นเฮือนหอเผ่นปลุกยอเป็นของ อ่อน
ปลุกไว้ก่อนคอบุตตา พากันมาอย่าซักขำมาอยู่หม่มเฮือนงาม มาอยู่พามหลังอาจ แม่ปู่สาด ทั้ง
หมอนลายของกินหลายเหลือหลาก บ่ฮึดอยากแนวไค้ ว่ามาเยอขวัญเอย มาไว ๆ มาหาพ่อมาหาแม่
พวกเฒ่าแก่อาวอาเผ่นกะมาคอบอยู่ มาฮอดปู่คอบหลาน ว่ามาเยอขวัญเอยขวัญเจ้าไป อย่าอยู่นาน
อย่าไปพาลกับหมู่ จงมาอยู่คอมกัน จวงจันท์หอมตักแต่งกาบบัวแบ่งอยู่ซ็อนลอน ตาอ่อนซ็อนเตียง

ตั้ง มีบ่อนั่งเขามีแสงคอยจอมแพงสองหน่อ ปานแกนหล่อแกนลอ มาโองหอด อย่าได้ซ้ำ ทั้งข้างม้า
แลงัวควายตาเว็นสวยมันลีซ้อน ให้มาก่อนอย่าไปไกล อย่าไปใสตาเว็นค้ำ ตกใต้ตำมัวเมา

ว่ามาเยอขวัญเอย จงมาเขานำพ่อ จงมาก่อแบ่งสาน มาอยู่ชานอย่าห่างอยู่ตะหล่าง เอือน
โต ว่ามาเยอขวัญเอย มาเชยชมในห้องเตียงทองบ่อนเฝินแต่งสองจอมแพงให้ตัววโด้ง มา ถ่อนอย่าสุ
นนาน จงสำราญด้วยคาถาว่า อเนกเตโช ไชยะตุกะวัง ไชยะมังคะลัง สุขังพะลัง อวาทะ วิวาโทสมัง
คะโลโหตุ สาธุฯ”

ตัวอย่างคำกล่าวสู่ขวัญเด็กน้อย

“ศรี ศรีด้ายเส้นนี้แม่่นด้ายพระยาพาลีผู้มีอำนาจ ผู้องอาจในขีดขึ้นกับทั้งพ่อพระยาอินทร์
แกน ลอแกนหล่อส่งมาให้หน่อยหน่อลูกพระอิศวรบรรวรทุกสิ่ง ให้เป็นมิ่งมงคลว่าบุญเจ้าเกิดมาแต่
แกน ว่าแนนเจ้ามาแต่ฟ้า พระหน่อหล้านอนอยู่สายไหมจอมพระทัยแก้วแก่น ผูกแขนข้างซ้ายให้ เจ้า
เป็นพระยาผูกข้างขวาให้ได้เป็นเอกให้ได้พรพระปัจเจกอรหันต์ มารวมกันอยู่กับพ่อ ผู้เฝินก้อ แปลง
มากับมารดาผู้ให้จู้ให้เจ้าอยู่นอนเปล อย่าหันเหไปอยู่ป่าให้เจ้ามาอยู่ท่าในโอง.....”

คำกล่าวสู่ขวัญนา

ว่า ศรี ศรีวันนี้เป็นวันดี วันเศรษฐีเฒ่ามากเอียงเฝินได้เลี้ยงทำนายนอนอยู่หลายวันเฝิน ฝิน
หลาก เฝินจั่งฝากแม่ธรณี เฝินฝินตีบตักยากปลำบากการทำนา พสุธาแก้พันไธเฝินได้ใสข้าว สาลี
ธรณีให้เลี้ยงโลกให้มีโชคการทำนา แต่เดิมตากกเค้า คราวพระเจ้าพุทธโคดมพระบรมได้ ห้ามญาติ
เฝินประกาศแบ่งเป็นตอนตาอนซอนให้ถึกต้องพวกพี่น้องนาหลุ่มและนาป่าพากันมา ยาดเอาน้ำ
สองฝ่ายกำเมืองกบิลพอได้ยินเผยพระโอบุษฐ์...”

ตัวอย่างคำกล่าวสู่ขวัญเกวียน-รถ

“ศรี ศรีขึ้นดีถีปีใหม่ ข้าผู้ใหญ่ถ่ายราศรี พระภูมิสุริเยศ ถึงฤดูเขตเดือนสามนางโสม งาม
เกวียนแก้วอาบน้ำแล้วจึงลาพร ลมพัดวอนแห้งแล้วเอาพาแก้วเบิกคุณขวัญ บรรวรพลูพัน และ
หมากจิบ ไบก่ล้วยตีบเฮ็ดบายศรีมีทั้งหวีและต่างแก้ว งามลวดแล้วเอามาแยง ของหอมแพง และ
แป้งป่นงามเลิศสันปลอกแขนมีทั้งแหวนและสายสร้อย ผุงตูข่อยจั่งมาหา มีมาลาแลดดอกไม้หามาไว้
ใส่บูชา มีผลาและไก่ต้ม มีของลัมและเผือกมัน มากวนกันถวายเป็นพ่อและแม่มาโสม เอาแขนโถมพา
โตก ขอเฝิงโชคคุณขวัญ ว่า ศรี ศรี สิทธิพระพรเกษรหอมท่วงเข้า ข่อยจักเชิญ จอมเจ้าเกวียนคำ
ทั้งกกกำและคุมแอกทั้งทวยแปรกและคานหลังทั้งประทุนและหนังผูก เฮ็ดให้ ถูกอยู่หัวเกวียน...”

ตัวอย่างคำกล่าวสู่ขวัญคนป่วย

“ศรี ศรี มือนี่แม่นมือนี่มือดีมือขับหนีเคราะห์อันฮ้าย มือหยับย้ายเวรกรรม มือหน่อธรรมเดินผาบแพ้มือเดินแก้เสนียดจัญไรมือนี่แม่นมือนี่พระมาลัยมาโปรดมือละโกรธละความหลง มือ พระลงไปทางหล่มช่วยให้ชุ่มทั้งชุ่มแซง พระฤทธิแสงแก่กล้า ไปเบี่ยงหน้าพระยามาร อดสงสารบ่ได้พระจึงใช้พระคาถา...”

หมอจอด

ภูมิประเทศที่ราบสูงรอบเขตภู (เทือกเขา) ภูพาน ซึ่งเป็นทั้งเขาสูง และป่ารกส่งผลทำให้วิถีชีวิตของผู้คนในพื้นที่โดยรอบ มีความยากลำบากต่อการเดินทางไปรักษาพยาบาลเมื่อเกิดการเจ็บป่วย “หมอจอด” มีต้นกำเนิดเมื่อใดไม่แน่ชัด แต่เป็นผู้ที่ได้รับการยอมรับจากคนในชุมชน ให้ทำการรักษาบาดแผลทุกชนิด ตั้งแต่ในระยะก่อนการบาดเจ็บ หลังการบาดเจ็บทันที และจนกว่าแผลจะหายสนิท แม้ว่าในปัจจุบันการขยายตัวของความเจริญและความสะดวกในการคมนาคมมีมากขึ้น แต่ความสำคัญของหมอจอดในพื้นที่โดยรอบเขื่อนน้ำพุง ก็ไม่ได้ลดน้อยลง คณะปฏิบัติงานวิทยากร อพ.สธ. ได้พูดคุยกับหมอจอด ๒ ท่าน เพื่อเรียนรู้ถึงความเป็นมาของหมอจอด ซึ่งได้เรียนรู้เกี่ยวกับวิถีของหมอจอดที่น่าสนใจดังนี้

ที่มาของการเป็นหมอจอด/หมอเป่า

การเป็นหมอจอด เป็นได้โดยการได้รับการถ่ายทอดคาถาจากหมอจอดรุ่นก่อน ๆ ผู้อาวุโสหรือผู้เชี่ยวชาญที่ถ่ายทอดองค์ความรู้ในการจอดให้นี้ มักเป็นผู้ที่ได้รับความเคารพ ศรัทธาจากผู้รับเป็นอย่างสูง ดังจะเห็นได้จากสรรพนามการเรียกขาน ที่แฝงให้เห็นถึงความมีคุณวุฒิหรือวัยวุฒิสูง เช่น เรียกว่า “(เฒ่า) ก้าว” หรือ “ยะครู” เป็นต้น ซึ่งการถ่ายทอดนั้นอาจไม่สำเร็จทุกราย แรงบันดาลใจในการมาเป็นหมอจอด ไม่ใช่อยู่ที่เรื่องเงินทอง ของตอบแทน แต่ส่วนใหญ่แล้ว มาจากความมุ่งมั่นในการช่วยเหลือผู้อื่นให้พ้นจากความเจ็บปวดทรมาน เช่น กรณีศึกษา คุณตาชนะ หนึ่งในหมอจอดที่ให้สัมภาษณ์ กล่าวว่า เลือกว่าจะเรียนวิชาหมอจอด เพราะได้ช่วยเหลือผู้อื่น ช่วยให้คนหายเจ็บปวด และกลับไปทำงานได้ตามปกติ

คุณตาชนะ ยังกล่าวถึงการเป็นหมोजอดอย่างภาคภูมิใจว่า

“ผมหาแต่แนว (ทาง) ที่ช่วยพี่น้อง กลางค้ำกลางคั่นลูกเต๋าเหล่าหลานเขาให้เขาฮ้อง ก็เล่นมาผมนี่แล้ว มาหาอยู่บ้าน ถ้ามาหาก็คือมาหาหมोजอด หมอเป่า มันดีก็ทำงานได้ ยกนั้นยกนี้มันก็หาย จากแขนที่ซำรูด มันทรุด มันชัน ไปจอดไปเป่าก็ย่าง (เดิน) ไปย่างมาไปนาได้ ก็มันหาย แต่ก่อนมันเจ็บไปยากมายาก พอมาเป่าก็หายไปไร้สบาย”

“ตั้งแต่เป็นหมोजอดมาคนมาให้รักษาหลายแล้ว บางทีก็เดือนละ ๓ ราย ๔ ราย มาหา ๑๐ รายก็หายทั้ง ๑๐ ราย หายหมด บ่มีซักรายบ่หาย”

คุณตาสมบุรณ์ หมोजอดอีกท่านหนึ่ง กล่าวถึงที่มาของการเป็นหมोजอดว่า เรียนรู้วิชาหมोजอดจากหมोजอดรุ่นก่อน ที่ได้พบขณะพาน้องชายไปรับการรักษาที่โรงพยาบาล

“ไปเจอครูสอนอยู่โรงพยาบาล ไปเฝ้าน้องชายที่ว่ามีแผลอยู่คอก็เลยไปเรียนนำ (กับ) ครูที่เป็นหมोजอด ยะครูนะเป็นหมोजอดแต่เก่า เพื่อนก็ไปเข้าโรงพยาบาล เพื่อนก็เลยถ่ายทอดให้”

นอกจากนี้คุณตาสมบุรณ์ ยังกล่าวว่า การรักษาของตน ไม่ได้ทำเป็นอาชีพที่หวังจะร่ำรวย หากแต่ทำไปเพื่อช่วยเหลือเพื่อนมนุษย์ด้วยกันเท่านั้น

“อันนี้มันบ่เฮ็ด (ทำ) ให้ร่ำให้รวย อาจารย์ผมว่ามันลิช่วยคนแล้วมันได้บุญได้ความดี บุญอาณิสงก์ที่เราเฮ็ดไป เฮ็ดให้จิตใจเฮาดี สุขภาพแข็งแรง ครอบครัวมีสุข ได้ช่วยเหลือคน”

หมोजอดบางรายได้เรียนรู้วิชามาโดยได้รับการถ่ายทอดจากบรรพบุรุษ โดยที่ในชุมชนรอบพื้นที่ปกปักพันธุกรรมพืช เชื้อนน้ำพุ้ง มีหมोजอดหนึ่งรายที่ได้รับการถ่ายทอดวิชาจากบิดา

“จะมีเฒ่าก๊ว ที่พ่อถ่ายทอดมาให้ต้องมีคาถา ถ้าบ่มีคาถาก็บ่หนีบ่หาย คาถาต้องร่ำเรียนนำ คุณตาคุณยายรุ่นเก่า เรียนก็บ่ยาก ใช้เวลา ๒-๓ มื้อ (วัน)”

แนวทางการรักษาโดยการจอด/เป่า

การจอด หรือวิธีการรักษาของหมोजอด ทำเพื่อรักษาปัญหาของโครงสร้างหรือการมีบาดแผล มีทางเปิดของผิวหนัง ซึ่งมีทั้งแผลผ่าตัด แผลอุบัติเหตุ กระดูกหัก

เพลงลูกสัตว์กัด เป็นต้น เพลงเหล่านี้ต้องการการการปิด เชื่อม สมาน หรือการจอด ในภาษาอีสานนั่นเอง

คุณตาชนะ กล่าวถึงแนวทางการรักษาของตนว่า

“ผมจอดอยู่ แข็งหัก กระดูกหลังชั้น ขาชั้น หักก็ตาม ชั้นก็ยา เหมือนหมอน้ออ้อ หมอนเชื่อม ถ้าเด็กมาหากก็จะเป่าแล้วก็เอาฝ้ายผูกคอให้ เป็นไซ้เป็นหยังก็เป่า ผูกข้อไม้ข้อมือได้ แต่น้ำมนต์บ่เคยเฮ็ด น้ำมนต์ได้เฮ็ด มีแต่เป่า (ท่องคาถา เป่าลม) กับจอด”

คุณตาสมบุญ อธิบายเกี่ยวกับแนวทางการรักษาของตนดังนี้

“คนในบ้านนี้ถ้ามีบาดมีแผลจะจอดหมดทุกคน คลอดลูกถ้าผ่าตัดต้องจอด ถ้าไปผ่าตัดอะไรก็แล้วแต่ ผ่าไส้ติ่ง ผ่าท้อง ผ่ากระดูกนี้ต้องจอดหมดทุกคน เด็กน้อย ๆ รุ่นใหม่ ๆ ก็จอด และ (แผล)จอด (ติด)ไว้ คือยังงี้ พ่อแม่ก็ต้องพามาหาคือเก่า แม่แต่อยู่โรงพยาบาล หมอเค้าก็ยอมรับเนื้อ จอดที่มีแผล มีการเจ็บปวด”

ขั้นตอนการรักษาและคาย (เครื่องสักการะ)

ขั้นตอนการขอรับการรักษาจากหมอจอด อยู่ที่พิธีกรรมการยกคายหรือเครื่องสักการะ ซึ่งมี ๒ ขั้นตอนคือ การเชิญให้ไปรักษา และการแสดงความขอบคุณหมอจอดเมื่อได้รับการรักษาเรียบร้อยแล้ว

ก่อนการรักษา ผู้ป่วยจะนำเครื่องสักการะ ซึ่งประกอบด้วยเทียนหนึ่งคู่ ดอกไม้หนึ่งคู่ คล้ายการจัดขัน ๕ เช่นเดียวกับการเตรียมคายนทั่ว ๆ ไป ดังได้กล่าวไว้ในหมอทรง และ หมอสู่วัณญ์ (เครื่องสักการะสิ่งศักดิ์สิทธิ์หรือลี้ลับ) ซึ่งหมอจอดไม่สามารถเรียกร่องคำรักษาจากผู้ป่วยได้ เมื่อเสร็จการรักษา ผู้รับการรักษาต้องมา “ปลง” หรือสักการะเพื่อขอบคุณครูบาอาจารย์ผู้ประสิทธิ์ประสาทวิชาให้หมอจอด โดยจัด “คาย” ซึ่งประกอบด้วย ขัน ๕ ซีนผืนแพรวา และเงินหนึ่งบาท

คุณตาสมบุญ และคุณตาชนะ อธิบายเกี่ยวกับการเตรียมคาย ดังนี้

“คายมันก็บ่หลาย มีขัน ๕ เทียน ๕ คู่ ดอกไม้ ๕ คู่ เงินชาวเจ็ดบาท (๒๗ บาท)มีเท่านั้น มีซีนผืนแพรวา ซีนผืนหนึ่ง แพรวาหนึ่ง ใส่ในคายนั่น เงินชาวเจ็ดบาทแมนคำรักษา มันเป็นเงินคาย แต่ถ้าเขาเค้าจะให้เพิ่มก็คือคำรักษา ถึงเขาบ่ได้ให้ เขาก็บ่ได้เอิ้นเอา (เรียกร่อง) แล้วไปผ้าแพรกับได้ขาย ก็มาใช้ในครอบครัวนี้แหละ พวกแม่หญิงเค้าก็ใส่ผ้าถุง เปลี่ยนเป็นเงินกับได้”

คุณตาสมบุญอธิบายเพิ่มเติมเกี่ยวกับการเตรียมคายว่า

“อย่างหมากัด มันเสียพิษ เขาเป่าบ่ให้มีไข้ ค่าเสียพิษนี้ก็เทียบคู่เดียว แต่บ่มีคาย”

กรณีที่ผู้ป่วยถูกสัตว์กัด ขั้นตอนแรกของการจอด คือการเสียพิษ เพื่อลดความเจ็บปวดให้กับผู้ป่วย การจอดจะทำทุกวันในช่วงสามวันแรกของการมีบาดแผล วันละสองครั้ง เข้าและเย็น หลังจากนั้นหมोजอดจะสวดคาถา ตั้งจิตอธิษฐานและจอดให้ผู้ป่วยเจ็บจากที่บ้าน โดยไม่ต้องเดินทางไปที่บ้านของผู้ป่วย

“ถ้าเป็น ๓ มื้อแรกก็ไปเป่า แล้วแต่ผู้ที่มา ยามธรรมดาก็เป่า ยามมือเช้า ยามมือแลง (ช่วงเย็น) ครบ ๓ วันแล้วถึงมาใส่ หลังจาก ๓ วันก็ใส่เฮือน(บ้าน)เฮ็ดอยู่บ้าน นั่งสวดนั่งหยั่ง อยู่บ้าน แล้วเฮ็ดน้ำมันดีไว้ เค้กินให้เค้าอาบ เขาสิอาบนี้แหละ ตักเอาน้ำในกระตัก ไปถ่อง(แบ่ง)ใส่น้ำในคูกังอาบเดี่ยวมันลืบได้กิน น้ำในกระตักมันจิบึง ทากก็ได้ กินก็ได้อาบก็ได้” คุณตาสมบุญกล่าว

หมोजอด/หมอเป่า กับวิถีสุขภาพ

วิธีการรักษาของหมोजอดนั้น เป็นทั้งการรักษาด้านร่างกายและด้านจิตใจ และอาจมีทั้งผลดีและผลเสียต่อภาวะสุขภาพ โดยที่หมोजอดในปัจจุบันจะรักษาร่วมกับวิทยาการการแพทย์สมัยใหม่ ไม่ได้มีข้อห้ามผู้ป่วยในการเข้ารับการรักษาในสถานบริการสาธารณสุข หากมีการบาดเจ็บหรือบาดแผลสาหัส หมोजอดจะแนะนำให้ผู้ป่วยไปรับการรักษาที่สถานบริการสาธารณสุขก่อน

“ก็หาหมอก่อน เข้าเผือกเข้าหยั่งให้แล้วจึงมาหา แล้วถ้าเกิดว่าถึงกับ (กระตุก) หักส่วนมากไปหา โรงพยาบาลก่อน แล้วถึงมาจอด มาจอดมาเป่าให้เค้า” คุณตาชนะอธิบาย

ในกรณีที่ผู้ป่วยไม่ได้ไปรับการรักษาที่สถานพยาบาลด้านสาธารณสุข หมोजอดอาจรักษาด้วยวิธีการร่วมกับการจอด เช่น ในรายที่กระตุกหักแบบปิดและไม่ได้ไปเข้าเผือกที่โรงพยาบาล หมोजอดอาจसानเผือก ใส่ประคองบริเวณที่หัก

คุณตาชนะกล่าวเพิ่มเติมอีกว่า

“คนที่กระดุกหักนี้ สมมุติว่าเค้าไม่ไปเข้าเผือกเลย ก็หักแล้ว(กิ่งไม้)ใส่ ก็คือจะเข้าเผือกให้ หักแล้ว หักแล้วไม้กลม ๆ ถักเผือกใส่ให้ ใช้วิธีการจับสัมผัส ก็รู้ว่ามันหัก เวลาจับมันก็อ่อน ๆ เหลว ๆ”

“อย่างจอดไล่ตั้ง ก็เป่าบนแผล ก็คืออมน้ำมนต์แล้วก็เป่าไปตรงแผลเลย เฮาเป่ามันก็แดง เนื้อ เฮาเปิดผ้ามันก็แดง เฮาก็เป่า เปิดแผลก่อน ผ้าก็อชแล้วก็เป่าลงไป แผลมันก็หมาดเลยละหมาดคือแห้งแห้งก็วัน เฮาเป่าไปก็ ประมาณ ๔-๕ มื้อแห้งไป ๆ บ่มีชักรายปีที่แดงกลับมา บ่มีบ่เคยได้คืน เป่าที่ไรหายทุกคน”

การดำรงตนของหมอจอด/หมอเป่า

ผู้ที่เป็นหมอจอด ต้องมีการ “คะลำ” หรือปฏิบัติตามข้อห้ามในการปฏิบัติตัว เพื่อคงไว้ซึ่งความศักดิ์สิทธิ์ของคาถาอย่างเคร่งครัด

“ตามทีจริง บ่มีไฟเรียนดอกมันลิแพ้ว ก็คะลำการกิน (งดกินของผิดสำแดง)บ่ให้กินปลาแดก (ปลาร้า) บ่ให้กินไก่ บ่ให้กินหมก กินหวาย กินบักเขือ ปลาแดก บักเขือมันคั้น ห่อหมก มันอับ มันโอบ ออก เค้ามันลิเจ็บ ต้องกินแกง กินบั้ง บ่ให้กินไก่มันผัดบาด ผิดแผลเค้ามันนะ บ่แม่นคะลำแต่ผู้เจ็บ ผู้เป่าก็ต้องคะลำกินคือกัน คะลำทั้งคู่ ผู้เป่าและผู้รักษา ถ้าเกิดว่ามีคนมาให้เป่าตลอด ตาก็บได้กินปลาแดก ปลาร้า เหล้ากินบ่ได้เวลาเป่า ถ้าเค้ายังบ่มาปลงคาย เหล้า ฐู หมา เสือ ช้าง ลิง สัตว์ป่าทั้งหลาย ๑๐ อย่าง หมู ไก่ ปลา กินได้ ลิง เก้ง กวาง ๑๐ อย่าง” คุณตาสมบุญอธิบาย

คุณตาสมบุญอธิบายเกี่ยวกับการถ่ายทอดวิชาเป่า/จอดว่า การถ่ายทอดคาถาหมอจอดสู่คนรุ่นหลัง ทำได้โดยการผ่านกระบวนการคาถาลอดป่อง (ช่อง) โดยผู้ถ่ายทอดห้องคาถาอยู่บนบ้าน ผู้รับการถ่ายทอดเตรียมขันแปดมาสักการะครูบาอาจารย์ และรับฟังอยู่ใต้ถุนบ้าน วันทำพิธีควรเป็นวันอังคารหรือวันพระ

“ถ่ายทอดด้วยการบอก ผมก็อยู่ข้างเตียง(บนบ้าน)เพื่อนรับอยู่ได้ ข้างล่างก็จัดเอง ครูอาจารย์บได้ยื่นตำราให้ลูกศิษย์ แต่ว่าเอาไว้ให้ จัดเอา มาเรียนนี่ก็จัด เวลามารับวิชา ก็ชั้น ๘ แล้วมาฟังมีอยู่เดียว วันอังคาร วันพระ วันอังคารมันแข็ง ได้วันเดียว วันอื่นบได้ ถ้าฟังแล้วรอบเดียวแล้วจบทันถามคืนได้ เขาก็เอาไว้ คาถาลดป้องกันคนหนึ่งฟังอยู่ได้ คนหนึ่งเอาไว้อยู่เหิง แต่ถึงรู้คาถา ถ้าไม่ได้ตั้งชั้น ก็เอาไปใช้ไม่ได้อยู่ดี”

คาถาสำหรับการเป็นหมอมัจฉาคือ

“กลอนแยก แสงสุริย์ ปูนดี รินนา โอมโสมติด แต่เขาก็ต้องมาพบอาจารย์ เอาไปใช้ไม่ได้ อยู่ดี ต้องวันอาคาร มาต้องชั้น ๘ เอาไปก็แต่จำ เอาไม่ได้ไม่ได้ ชั้น ๘ วันอังคาร ต้องมารับคาถาลดป้องกันครูถึงจะเป็นหมอมัจฉา ต้องมาวันอังคาร เตรียมชั้น ๘ มานำ มารับคาถาลดป้องกัน ลอง แล้วก็ตีคือเก่า คือถ้าจะเรียนต้องคะลำตัวเองได้ ต้องพร้อมที่จะช่วยคนอื่น ไม่งั้นมันก็จะเข้าตัว เสียเวลาพร้อมด้วย”

จากการสัมภาษณ์กับหมอมัจฉาทั้งสองท่าน พอสรุปได้ว่า การจอตอาจจัดเป็นทั้งการรักษาด้านร่างกายและการประคับประคองจิตใจผู้เจ็บป่วย การเป็นหมอมัจฉา ไม่ได้ก่อให้เกิดรายได้ หากแต่กลับทำให้มีภาระมากขึ้น มีข้อจำกัดในการปฏิบัติตัวและการดำรงชีวิตมากขึ้น แรงจูงใจหลักในการเป็นหมอมัจฉาคือ การได้ช่วยเหลือผู้อื่น และขั้นตอนการจอตในบางขั้นตอนอาจขัดต่อแผนการรักษาและก่อให้เกิดอันตรายต่อบาดแผลของผู้ป่วยได้

หมอต่าแย

“หมอต่าแย” เป็นตำนานการช่วยทำคลอดโดยผู้เฒ่าผู้แก่ของชาวบ้านในสมัยก่อน ซึ่งมีอยู่แทบทุกพื้นที่ในประเทศไทย การทำคลอดโดยหมอต่าแยที่ บ้านยางโด้นพัฒนา ตำบลโคกภู อำเภอภูพาน จังหวัดสกลนคร ซึ่งคณะปฏิบัติงานวิทยากร อพ.สธ.ได้พูดคุยกับยายรุ่งเรือง ยายจวง และยายปิว ที่ได้ทำคลอดให้กับลูกสาว ลูกสะใภ้และครอบครัวอื่น ๆ หมอต่าแยเป็นผู้ที่มีอายุตั้งแต่ ๖๐ ปีขึ้นไป ที่เคยทำคลอดให้ลูกสาว ลูกสะใภ้ สำหรับยายปิวเป็นทั้งหมอลู่วัวและหมอต่าแย

ที่มาของการเป็นหมอดำแย

ยายรุ่งเรือง ยายจวง และยายปิว รวมทั้งกำนันประจำตำบล ได้เล่าที่มาของการเป็นหมอดำแยว่า ถือเป็นเรื่องที่เกิดขึ้นกับผู้สูงอายุหญิงภายในบ้าน เมื่อมีอายุพอสมควรเพียงพอ ก็จะเป็นหมอดำแยได้ จะเป็นหมอดำแยได้เมื่ออายุประมาณ ๖๐-๗๐ ปี เคยเห็นคนอื่นทำคลอดมาตั้งแต่อายุประมาณ ๓๐ ปีแล้ว ไม่ต้องไปเรียนรู้ที่ไหน ผู้หญิงสมัยโบราณก็เปรียบเสมือนเป็นหมอดำแยประจำบ้าน ดูแลลูก หลาน และคนในครอบครัว เวลาทำคลอดก็ทำให้คนในครอบครัวตนเอง ไม่ต้องมีเครื่องมืออะไร ไม่มีการเขียนไว้ในตำรา อาศัยเรียนรู้ต่อกันมา โดยยายปิวเล่าให้ฟังว่า เริ่มทำคลอดมาตั้งแต่อายุราว ๔๐-๕๐ ปี ทำมานานแล้ว เริ่มแรกทำคลอดให้ลูกสาว ๕ คน ลูกสะใภ้ ๒ คน ส่วนยายรุ่งเรืองทำคลอดให้ลูกสาว ลูกสะใภ้

ภาพที่ ๑๒ แสดงภาพหมอดำแย
(ยายรุ่งเรือง จันทพาน)

ภาพที่ ๑๓ แสดงภาพหมอดำแย
และหมอสู่วัย
(ยายปิว หาไชย)

ภาพที่ ๑๔ แสดงภาพหมอต้าแย
(ยายจวง มุศิริ)

หลักและขั้นตอนในการทำคลอดของหมอต้าแย

ยายรุ่งเรื่องเล่าว่า การเป็นหมอต้าแย ต้องเป็นคนใจกล้า ยายจะเริ่มต้นที่ “จกเบ็งมดลูกเลย” (ขั้นตอนการตรวจภายในเพื่อให้ทราบว่าปากมดลูกเปิดกี่เซนติเมตร ในปัจจุบัน) ด้วยการเอามือเปล่า ไม่มีการใส่ถุงมือตรวจเข้าไปในช่องคลอด ส่วนตัวแม่ที่จะคลอดก็ร้องบอกว่า ออกแล้วๆ ยายก็ช่วยเชียร์เบ่ง “เบ่งๆๆ เอาๆๆ” แล้วใช้มือดึงเชือกที่ผูกไว้กับข้อ เบ่งจนลูกออกมา ซึ่งยายบอกว่า

“ลูกคะราดออกมา (ลูกคลอด ไหลออกมา) ตอนลูกคลอดออกมาก็ไม่ได้ช่วยเหลืออียังปล่อยให้คลอดออกมาเอง ไม่ต้องจับต้องดึงเลย หลังจากนั้น น่องหรือแห่ (รก) ก็ไหลออกมา จากนั้นเลือดก็ออกมาแล้วแม่ที่คลอดลูกก็จะสบาย มดลูกก็บีบได้หยีบได้หยังจักอย่าง (ไม่ได้คั่งมดลูก หรือทำอะไรเป็นพิเศษเลย)”

ส่วนยายปิว เล่าถึงประสบการณ์การทำคลอดของตนว่า

“ถ้าแม่นลิษฐ์คลอด ก็ลิเจ็บเข้าเจ็บเข้าจนใจสิขาด ถ้าตั้งท้องลูกชาย แม่ลิ้มกเบ็งมวย ถ้าเป็นลูกผู้หญิงก็ลิ้มกกินของหวาน อันว่าลูกดิง (ลูกตื่นครั้งแรก) ถ้าลูกดิงเบ็งงซ่ายแปลว่าลิได้ลูกผู้หญิง ถ้าลูกดิงเบ็งงขวา ก็ลิได้ลูกผู้ชาย”

นอกจากนี้ยายจวง ยังมีประสบการณ์การทำคลอดที่ทารกมีท่าผิดปกติ กล่าวคือ ในภาวะปกติทารกจะคลอดโดยใช้หัวเป็นส่วนนำ แต่หากมีความผิดปกติ บางครั้งทารก อาจไม่หมุนหัวลงอุ้งเชิงกราน จึงต้องมีวิธีการช่วยให้ทารกในครรภ์เอาหัวลงอุ้งเชิงกราน เพื่อให้สามารถคลอดได้ตามปกติ

“ใช้วิธีค่อยๆ อ่วย (หมุน) หัวลูกในท้องแล้วค่อยๆ ชุก (ดัน) หัวลูกโดยเฉพาะเวลาชวนแบ่ง ส่วนใหญ่ลึค่อยๆ เคลื่อนออกมา พอมาตรงกลางก็ค้ำ จะรู้ว่าคลอด ก็ค่อยให้แม่ลูกอ่อนผูก ผ้าขาวม้าหรือเชือก แล้วแบ่ง ช่วงหลัง ๆ ยายจะไปช่วยผู้อื่น ไปช่วยซื้อ ๆ (เฉยๆ) ไปช่วยอ่วยหัวลูก น้อยให้อ่อน ทำน้ำมนต์ให้แม่กิน และว่ากลอนเพื่อให้แม่ (รก) ออกง่าย ๆ ปกติแห่ออกทุกราย”

ภาพที่ ๑๕ แสดงการสาธิตการทำคลอดของหมอต้าแย

ยายจวงเล่าประสบการณ์การเป็นหมอต้าแต่ด้วยความภาคภูมิใจว่า

“.....เออ ให้เอาน้อง เอาลูก เอาหลาน ดีใจอยู่ เหมือนเค้าถือเรานะ (เขานับถือเรา) ลูกสะใภ้อยู่
หนองค้า จะไปแต่หาหมอยายก็เปิดเข้าไป เด็กกำลังจะออก ยายก็กำหัวเด็ก เด็กก็ออกมาได้ เบ่ง
ด้วย ก็ดึงออกมา บิดียากเด่ะ ก็ลำบากเลย ถ้าไม่ดึงออกจะกลิ้งติดสันหลัง พอดึงน้องออก ก็จกเข้าไป
ไปดึงค่อย ๆ ดึงออกมาอีก ดึงสองมือเด่ะ เราก็ย่านมันขาด (รก) ก็ออกมาหมดไม่มีรูด้าง เดียวนี้ไป
หาหมอยาย ทำคลอดให้ลูกสะใภ้ ๒ คน ได้แม่หญิงเบิ่ง เป็นสาว เรียนอยู่ กรุงเทพ เฮ็ดหลายคน
แล้ว ๕๐ คนกว่าโน้นแหละ เป็นเจ้าเป็นนายก็มีเด่ะ ไปเรียนงานอยู่กรุงเทพ เค้ามาจากกรุงเทพ เฮาก็
ว่า (เล่า) ให้แม่เค้าฟัง ไม่มีอียัง มาเกิดขึ้นให้เรา เราเป็นผู้ดึงออกมา....ก็ดีใจละหว่า เค้าได้เป็นเจ้า
เป็นนาย.....เวลาออกกรรมแล้ว ต้องซื้อ ผ้าถุง แพรตุ้ม ผ้าเช็ดตัว สบู่ ผงซักฟอก มาให้เฮาล้างมือ
นั่นนะ มาให้ยาย เหมือนมาล้มนาคคุณ เทียนหนึ่งคู่ หากบ่มีผู้มาเฮ็ด มี ดอกไม้ เหมือนมาขอบคุณ”

การตัดสายรก

หลังคลอดลูกออกมา ยายจวงเล่าให้ฟังว่า

“ยายก็จะตัดสายแ่การตัดสายแ่จะใช้ไม้ไผ่ใหม่ ใช้ฝ้ายดำผูกแล้วนำแห่หมกใส่ใบตองเอา
เกลือใส่แห่ ต้องล้างแห่ ด้วย ขุดหลุมฝังใต้บันได เวลาเอาแห่ไปฝัง บ่ให้เลี้ยวหลัง (หันหลัง) ถ้าเลี้ยว
หลังจะเป็นคนตาบอด คนเลื้อยหน้าเลื้อยหลังนะ (ลูกจะตาเหล่) ต้องฝังลึก ๆ ย่านหมาพัด”

ยายจวงอธิบายและสาธิตให้ดูเพิ่มเติมว่าใช้ไม้ไผ่ตัดสายรกเช่นเดียวกับยาย
รุ่งเรือง โดยให้เหตุผลว่าไม้ไผ่จะคมกว่า ไม้ วิธีคือการคือให้เอาไม้ ไม่เลือกไม้ นิยมใช้
ไม้ไผ่ เหลาให้แหลม เอาถ่านไฟรอง (เพื่อซับเลือด) จากนั้นเอาสายรกวางพาดแล้วตัด
จะมีเลือดออกจากนั้นเอาด้ายดำผูกสายรก ๓ ทบ จำนวน ๓ ตำแหน่ง ห่างกัน
พอประมาณ จากนั้นใช้ไม้ไผ่ที่เตรียมไว้ตัดสายรกสะดือตรงกลางข้อที่มัดไว้

ภาพที่ ๑๖ แสดงการสาธิตการตัดสายรก

การดูแลมารดาและบุตรหลังคลอด

หลังคลอดแล้ว ในอดีตแม่จะอยู่ไฟ ยายรุ่งเรืองและยายจวง เล่าให้ฟังว่า

“การออกกรรม (อยู่ไฟ) หลังคลอดแล้วแม่ก็นอนอยู่ไฟเทิงแสงง (แคร่) ไม้ที่สีใช้ตั้งไฟ (ก่อไฟ) ต้องถูกกับร่างกายของแม่ ถ้าเป็นไม้ประคูลีเป็นพิษบ่ดี ก่อไฟได้แคร่ให้แดงจิ้งคั้ง(ก่อไฟให้แดง) ให้แม่นอนบนแคร่ เป็นไฟแห้งๆ ราวๆ ๑๐ มื้อ (วัน) ต้องอาบน้ำร้อน กินน้ำร้อนกินอิหยังกี่ร้อนร้อนจนเยี่ยวใสไก่อตรงตะล่าง (ข้างล่าง) ฮ้องโก้กๆกินแต่ซากไม้พวก เรือนกวาง แก่นคุณ แก่นแดง แก่นางนี หม่วยเลือด เอามาต้มผสมกิน ต้มไว้ตลอดเลย กินตลอด พอน้ำเบ็ง(น้ำงวด) ก็เอามาเติมอีก กินแทนน้ำ...ต้องคะลำน้า ต้องกินน้ำผู้เดียว บ่ให้ปนกับผู้อื่น ต้องแยกหม้อ แยกไห ถ้วยชาม ทุกอย่าง กินเฉพาะผักหนอกหรือใบบัวบก แก้วฟ้าดำเขียว มดลูกลีค้อยๆแห้งไปแล้วอีก ๓ ปี ถึงลีได้กินคือคนอื่นเขา..ถ้าแม่มีไข้ผาด (ตกเลือด มีไข้) กะไปหาไก่อดำมาให้มันกิน ไก่อไม่มีสีแดง ไม่มีสีขาว สีดำอย่างเดียว”

“น้ำนมลีมีใน ๒-๓ มื้อ อยู่ไฟประมาณ ๑๐-๑๕ มื้อ น้ำคาวปลาให้หมด และ มีเลือดแดงออกมาแล้วก็มีเลือดขาวออกมา ถ้าอยู่หลายวันแห้ง (ยิ่ง) ดี ถ้าได้อยู่ไฟหลายโดน (นาน) แห่งลีแข็งแรงขึ้น (หาก) บ่ได้อยู่ไฟ เวลาหนาวลิวหนาวสะท้าน คนโบราณบอกว่า คลอดลูกต้องให้คลอดหน้าหนาวลีได้อยู่ไฟ”

ยายปิวอธิบายคล้าย ๆ กันกับยายรุ่งเรื่อง และเพิ่มเติมว่า

“การอยู่ไฟก็คือ การย่างให้แห้ง บนแคร่ ต้องอยู่ไฟอย่างน้อย๑๕ มี้อ ถ้าอยู่ไฟ แม่ต้องคะลำหลายอย่าง กินเฉพาะหัวข่าแห้ง ต้มหน่อไม้สด หนอกกล้วย ปลากินได้แต่ปลาค้อ (ปลาช่อน)ห้ามกินหัวปลา กินข้าวกับเกลือ ผักหนอกก็ต้องกินกับเกลือ กินให้เท่ากับที่อยู่ไฟ”

จากการสัมภาษณ์ยายรุ่งเรื่องและยายปิว การอยู่ไฟ ทุกวันนี้ส่วนมากไม่ค่อยมีแล้ว จะกลับมานั่งกระโจม ซึ่งปัจจุบัน ใช้กิน “ยาเย็น” ชาวบ้านเรียกว่า “ยาเทพ” ส่วนผสม ประกอบด้วย กระเทียม รากไม้ ยาอื่น ๆ มียาหลายชนิด ยาชุดละ ๑๕๐ บาท รับประทานชุดเดียวสามารถแทนอยู่ไฟได้เลย และถ้ารับประทานยาเย็นไม่ต้องงดของผิดสำแดงใด ๆ ยาเย็น มีจำหน่ายที่ อำเภอสมเด็จ จังหวัดกาฬสินธุ์

ส่วนการดูแลทารกหลังคลอดนั้น ยายรุ่งเรื่องเล่าให้ฟังว่า

“ลูกต้องอาบน้ำให้เลยหลังคลอด ต้องให้แม่นั่งเบตองก่อนให้ลูกไปอาบน้ำ นั่งอยู่บนเบตองใช้เกลือโรยให้แม่แห้งแผลสิดได้หายไว บ่เหม็นคาว ลูกก็ให้นอนบนกระดัง เวลาอยู่ไฟก็อยู่ทั้งแม่ทั้งลูก”

ยายปิว เล่าให้ฟังเกี่ยวกับการสู่ขวัญ การดูแลทารกหลังคลอดว่า

“ลูกบางคนก็สู่ขวัญบางคนก็บู่ขวัญ แต่ต้องผูกแขน ปกติเริ่มให้ข้าว วันรุ่งขึ้น ย้ำข้าวแห้งๆ (เคี้ยวข้าวให้ละเอียด) หมกใส่เบตองใบเป่าเผาในเตา เอามาบ้อนลูก หมกให้กินจนกว่ามันจะกินข้าวเม็ดได้ สรุปลูกเฉพาะนมแม่และข้าวหมกเดี๋ยวนีเขาไม่ทำกันแล้ว มีนมกระป๋อง สะดวกดี”

“ลูกมีตุ่มพุพอง ก็ต้มน้ำส้ม (น้ำใบส้มชั้น) ให้อาบ ตัวจะใส สดชื่นเลยเดี๋ยวนีเขาไม่นิยมทำกันแล้ว เขากลัวลูกเขาดำ เพราะน้ำส้มเวลาต้มมันจะมีสีคล้ำๆ”

ยายรุ่งเรื่องและยายปิว เล่าว่า การเป็นหมอตำแยไม่ได้ทำเป็นอาชีพ รู้สึกภาคภูมิใจที่ได้ช่วยเหลือ ได้เห็นลูกหลานออกมาดูโลกและปลอดภัย ปัจจุบันรู้สึกดีใจที่มีหมอแผนปัจจุบัน เพราะจะมีความปลอดภัยมากกว่า ถ้ามีเหตุการณ์ฉุกเฉินก็สามารถช่วยได้

ภาพที่ ๑๗ แสดงการอยู่ไฟของแม่หลังคลอด

ภาพที่ ๑๘ แสดงหม้อสมุนไพรสำหรับการอยู่ไฟ

หมอจ๋า

กำนันหมู่บ้านยางโด้น นายประพันธ์ งามแสง ให้ข้อมูลว่า หมอจ๋า เจ้าจ๋า หรือขวัญจ๋าคนปัจจุบันคือ คุณตาชนะ (ตาบัว) หาไชย เป็นผู้นำทางจิตวิญญาณ (Spiritual guide leader) ของประชาชนในหมู่บ้าน หมอจ๋าไม่ได้มีเวทย์มนต์หรือเคล็ดลับในการรักษาโรคภัยไข้เจ็บแต่อย่างใด แต่หมอจ๋านับได้ว่าเป็นบุคคลที่มีความสำคัญอย่างยิ่ง เพราะหมอจ๋าคือผู้ที่สามารถติดต่อกับจิตวิญญาณ (Spirit) ที่สิงสถิตประจำหมู่บ้านที่เรียกว่า “ปู่ละคำ” และ “ย่าละคำ” ซึ่งเป็นที่ยึดเหนี่ยวทางจิตวิญญาณของประชาชน หากประชาชนต้องการความช่วยเหลือไม่ว่าเรื่องใดก็ตาม หากต้องการขอให้ “ปู่ละคำ” และ “ย่าละคำ” ช่วยให้สมหวังดังปรารถนา จะต้องติดต่อผ่านหมอจ๋า ให้ทำพิธี “ปะ” หรือ การบนบานสานกล่าว ส่วนประกอบสำคัญในพิธีกรรม คือ พาคายซึ่งประกอบด้วย ธูป เทียน และดอกไม้ ชาวบ้านไม่สามารถทำพิธีดังกล่าวได้โดยอิสระ เพราะเชื่อกันว่ามีเพียงหมอจ๋าเท่านั้นที่สามารถติดต่อเจรจากับ “ปู่ละคำ และ ย่าละคำ” ได้ เช่น หากจะเดินทางไปทำงานต่างประเทศ ก็ให้นำเทียน ๑ คู่ ไปเซ็งตาจ๋าไปปกป้องรักษา หมอจ๋าก็จะทำพิธีให้ โดยการหยิบดินห่อผ้าเล็ก ๆ และเทียนอีก ๑ คู่ ให้นำติดตัวไปต่างประเทศ เมื่อกลับจากต่างประเทศแล้ว ก็ให้นำดินและเทียนกลับมาคืนด้วย และทำการแก้บะด้วยสัตว์สี่เท้า เหล้า ๑ ไห ไก่ ๑ ตัว แล้วแต่ว่าบนบานอะไรไว้ หรือเวลาจะไปแข่งกีฬา ระดับภาค ระดับประเทศ ไปสอบบรรจุเป็นข้าราชการ ก็มาขอ ปู่ละคะ ย่าละคำ หากมีงานใหญ่ งานรื่นเริง งานฉายหนัง ก็ต้องไปบอกกล่าวให้ท่านมาปกป้องรักษา ไม่ให้เกิดเหตุเดือดร้อน ให้หมู่บ้านมีความสงบสุข

บุคคลที่จะเป็นหมอจ๋านั้น ประชาชนในหมู่บ้านจะเป็นผู้ลงมติพิจารณาบุคคลที่มีความเหมาะสมเท่านั้นดำรงตำแหน่งนี้ โดยมีคุณสมบัติคือ เป็นบุคคลที่ดำรงตนอยู่ในศีลธรรม มีเมตตา ชาวบ้านให้ความเคารพนับถือ

ภาพที่ ๑๙ แสดงภาพศาล“ปู่ละคำ และ ย่าละคำ”

จากการสัมภาษณ์คุณตาชนะ หาไชย ตำแหน่ง เจ้าจำประจำหมู่บ้าน ตาชนะเล่า
ว่า

“งานบุญใหญ่ประจำหมู่บ้าน คือ งานบุญที่ตรงกับวันพุธ ที่ไม่ตรงกับวันพระ วันพระน้อยได้
วันพระใหญ่ไม่ได้ ก็จะมีเดือน ๑๒ เดือน ๓ แล้วก็เดือน ๖ เดือน ๑๒ จะมีแต่ข้าวเม่าไม่มีของหวาน
ของคาว ถ้าจัดงานเดือน ๓ มีของคาว มีไก่ มีจัว (วัว) มีเหล้า ของคาวคือของสุก ไก่ จัวฆ่าแล้วต้มให้
เรียบริ่อย แล้วก็เอาใส่หม้อมาบะ เดือน ๖ ก็มีของคาว บ่มีของหวาน มีแต่ของคาวกับเหล้า เดือน
๑๒ ไม่มีของหวาน มีแต่ข้าวเม่าอย่างเดียว เอาข้าวเม่ามาขึ้น(ถวายเป็น)เฟ้น แล้วเราก็เกี่ยวข้าวเกี่ยวน้ำ”

ตาชนะอธิบายถึงความเป็นมาเป็นไปของงานบุญต่ออีกว่า

“เป็นยัง (ทำไม) ถึงต้องกำหนดแบบนี้ เพราะเดือน ๑๒ เขาจะลงเกี่ยวข้าว เขาก็จะข้าวเม่า
มาขึ้นเฟ้นก่อน เดือน ๓ ก็ เฮ็ดไร่ (ทำไร่) เดือน ๖ ก็ไม่เฮ็ดนา จะได้เฮ็ดข้าว เฮ็ดนาไม่สมบูรณ์ เรา
เลยมาบะเฟ้น เดือน ๖ เดือน ๓ เราก็มานบะเฟ้น ปีนี้จะเฮ็ดไร่ เฮ็ดสวนให้ได้มากได้ผล ให้ฝนตก
สมบูรณ์ เดือน ๖ คือ เฮ็ดนา เฮ็ดให้นาสมบูรณ์ ได้ข้าวได้น้ำ ได้ข้าวเม่า มาเลี้ยงเฟ้นที่บะไว้ ทำให้
ข้าวเราสมบูรณ์เดะ บัดนี้ (คราวนี้) เขาก็เอาข้าวเม่าข้าวยังมาขึ้นเฟ้นฟ้าฝนสมบูรณ์ ข้าวเม่าได้หลาย ๆ
ก็ลงเกี่ยวข้าวในนาเดะ”

“... เดือน ๓ หมดบ้าน ป่าว (ประกาศ) บ้านปาวเมือง วันอาทิตย์ให้เอาข้าวเม่ามาเยี่ยมปู่วัน พุธ วันอาทิตย์ให้เตรียมข้าวเม่าไว้เลย เดือน ๑๒ ก็คือเดือนที่แล้ว (พฤศจิกายน) จ้า่น้อยก็อยู่ศาลย่า หมออยู่จ้าให้อยู่ศาลปู่ ปู่เป็นผู้ชาย ชื่อเพิ่นคือ ปู่ละคำ ย่าละคำ จะเอาลูกไปสอบไปแข่งกีฬาก็มาหา เพิ่นมาบะเองบ่ได้ ถ้าสมมุติว่าจะมาบะเองไม่ได้ ถึงมาได้ก็บ่มีประโยชน์ เพราะเราไม่ใช่ผู้บริบัตติ (ปรนนิบัติ) เพิ่น บ่แม่นควาน(ขวัญ) ต้องมาหาตาก่อน ตาชื่อเล่น ชื่อบัว ชื่อในโรงเรียนชื่อชนะ หา ไชย วันนี้จ้า่น้อยไม่อยู่ ลูกมาจากเกาหลี หมอเคียง ถ้าอยากจะมาบะต้องมีการเตรียมพิธีการ ถ้าเรา จะเข้ามาบะเพิ่น ผู้ที่มาก็บอกว่าไปนั้นไปนี้เฮ็ดนั้นเฮ็ดนี้ มียั้งแน่(มีอะไรบ้าง) ก็มีแต่เหล่า ขวดหนึ่ง เทียนเหลือง ห่อหนึ่ง หมากพลูพัน ถ้ามาทางไกลไม่ต้องมีก็ได้ หมากพลูพัน ไม่ให้ขาดแต่เทียนกับ เหล้า ของควานของหวาน บ่มี สมมุติจะไปสอบ ถ้าสอบติดแล้วจะเลี้ยง เราก็บะไว้จะเลี้ยงอะไร เหล้า ไหไก่อตัว ไก่อตัวหนึ่ง เหล้าไหหนึ่ง ไก่อ้ว ไก่อสาว ไก่อ ๒ ตัวละ เหล้า ๒ ขวด แล้วแต่เราว่าเราบะ ยั้งไว้ (บะอะไรไว้) ถ้า ๔ เท้า คือ จัวกับเหล่า ๑ ชุด ชุดหนึ่ง หัว มีดิน มีหาง บอกเขาว่าไปไหว้จ้าว เขาจัดให้เลย มีครบชุดอยู่นั้น ตอนมาบะมีเหล้ากับเทียนอย่างเดียว ค่าครูไม่มี แล้วแต่ครุทธา ถ้าไม่ มีอะไรมาให้ก็ทำเฮ็ดให้...”

ที่มาของการเป็นขวัญจ้า

ตาชนะ เล่าให้ฟังว่า ขวัญจ้าไม่ได้เรียน คนเฒ่าเสียชีวิตถ่ายทอดลงมา ประกาศ ชาวบ้าน ประธานผู้ใหญ่กำนันเลือกเอา ว่าผู้ใดสมควรเป็นจ้าก็เสนอชื่อขึ้นมา ผู้ใดเสียง หลายก็ได้สิทธิ์ผู้นั้น เหมือนเลือกกำนันผู้ใหญ่บ้าน คนที่จะถูกเลือกให้เป็นขวัญจ้าได้

“ต้องเป็นคนดี ชื่อสัตย์ คนไม่ว่าตัว (ไม่โกหก)บ่หลีกเลี้ยงงานจ้าวจ้าไม่มีเกษียณถ้าเราทำดี จนเฒ่าจนแก่ ถ้าเราทำไม่ดีเราก็ได้ออก ต้องหาปู่ใหม่ขึ้นมา ถ้าเราทำดีไปเรื่อย ๆเราเมื่อย อยากรลา แล้วอยากพัก ก็หาผู้ใหม่ ก็เลือกเอาคือเก่า ผู้ใหม่ก็ต้องเป็นคนดี ก็ต้องรู้ว่าจะต้องเฮ็ดจั้งใดปฏิบัติจั้ง ใดกับปู่ละคำ ย่าละคำ”

ภาพที่ ๒๐ แสดงภาพขวัญจ๋า (ตาชนะ หาไชย)

หลักและขั้นตอนในการประกอบพิธีกรรม

ตาชนะ เล่าให้ฟังว่า โดยปกติการทำพิธีกรรมจะทำตั้งแต่เช้า ใช้เวลาไม่นาน แต่เวลามาแก้บะจะใช้เวลานานกว่า เพราะมีเครื่องเช่นไห้ว กล่าวคำถวาย

“พอเพื่อนกินอิ่มแล้ว ก็เอามาแบ่งกันกินที่เหลือในหม้อ เบิงจากเทียน ถ้าเทียนเพื่อนหมดแปลมาเพื่อนอิ่มแล้ว เราเอาไปถวายรจนกว่าเทียนจะดับ เราก็อธิเพื่อนแต่ละ พอเพื่อนกินอิ่มแล้ว “ปู่ละคำ ยาละคำ ของเหลือ ขอเคี้ยว ขอให้ลูกให้หลานให้พี่ให้น้องได้กิน”

หน้าที่ของขวัญจ๋า

ตาชนะ อธิบายให้ฟังว่า ขวัญจ๋ามีหน้าที่ติดต่อกับจิตวิญญาณ (Higher Spirit) ที่สิงสถิตประจำหมู่บ้าน ที่เรียกว่า “ปู่ละคำ และ ยาละคำ” ให้ช่วยเหลือชาวบ้านที่เดือดร้อน ที่เขามาร้องขอให้ช่วยเหลือ ตัวอย่างเช่น หากมีผู้มาขอให้ปู่ละคำ และ ย่า

ละคำ ช่วยเหลือสอผ่าน ตาชนะจะเป็นผู้ติดต่อ และกล่าว “ผญา” (อ่านว่า ผะ-หยา) เป็นคำพูดที่คล้องจองกัน ซึ่งไม่จำเป็นจะต้องมีสัมผัสเสมอไป แต่เวลาพูดจะไพเราะ สละสลวย และในการพูดนั้นจะขึ้นอยู่กับจังหวะหนักเบาด้วย เป็นการพูดที่ต้องใช้ ไหวพริบ สติปัญญา มีเชาวน์ มีคารมคมคาย พูดสั้นแต่กินใจความมาก ตาชนะ สาธิต การผญาให้ฟังดังนี้

“ปู่ละคำ ย่าละคำ ลูกเต้าเหล่าหลาน จะไปสอไปเฮียน จะเข้าห้องเฮียน กาไม้ได้ ก็ยกมือใส่พื้น ปู่ละคำ ย่าละคำ ช่วยหน่อยเด้อ สมองว่องไวหูตาแจ่มใส สว่าง คิดอะไรได้ทันท่วงที ปู่ช่วยแนะชี้ทางออกบอกทางไป แจ่มชวาก (คิดออก, สว่าง)”

“เรื่องหอย ปู่ย่า บ่ให้ เราบ่เฮ็ด ช้าง-ม้า วัว-ควาย ที่อยู่ที่ศาล ลูกหลานที่ไปอยู่นั้นก็ซื้อมาให้”

ขวัญจำจะไม่เก็บทำความสะอาดพวงกุญแจที่เอามาจากศาล เพราะถือเป็นเรื่องของมงคล ไม่ควรเก็บออก

“พวกลูกหลานจะกองไป เวลาไปเฮ็ดงาน เป็นของมงคล บ่ได้เอาออก สะสมไว้อย่างนี้ตลอด มีบ้านเก่าด้วย หลังเพิ่งยกได้ ๒ ปี ศาลเก่าหลายปีแล้ว แต่ก่อนไม่มีศาลา เพิ่งสร้างได้ ๑ ปี เฮ็ดบ้านแบบอื่นก็ได้แต่เราบ่มีงบ เราได้แค่ซำนี้ (เท่านี้) ถ้ายกบ้านใหม่ต้องบอก ปู่-ย่า “ปู่ละคำ ย่าละคำ ลูกบ้านหลานเมืองมากหน้าหลายตาเราจะมาสร้างบ้านใหม่เดะ บ้านเก่าของย่าปู่ มาผูกพันแล้ว จะสร้างบ้านใหม่ให้ ให้สร้างแล้ววันเดียว เราก็เตรียมขัน ๕ เทียน ๕ คู่ ดอกไม้ ๕ คู่ จุดเทียนไปบ้านเพิ่น แล้วก็เชิญเพิ่นขึ้นเรือนใหม่ แล้วแต่เราจะเฮ็ดว่าไว้ ตำแหน่งไหน ของบแล้ว บ่ได้ซักที ทำไมไม่สร้างในหมู่บ้าน คือ ว่า ศาลเจ้า เขาไม่ให้อยู่ใกล้บ้านใกล้เรือน ไม่อยากได้ยีนสินคนว่า แต่พ่อแต่แม่เรารอดมาเดะ ต้นไม้ใหญ่มีหลาย ต้องอยู่ไกลบ้านคน ไม่ต้องอยู่กลางหมู่บ้าน ปู่ละคำ-ย่าละคำ ต้องมาเบิ่งแน่เลย เพราะได้กลิ่นยาเส้น เพิ่นบ่ได้หนี เราว้าวอียิ่ง เพิ่นรับรู้หมด”

การแก้บะ (การแก้บน)

ตาชนะ เล่าว่า ในการแก้บะจะไม่มีจุดประทัด จะเจียบ และไม่มีการไหว้

“เพราะว่าเพิ่นบ่มี เพิ่นไม่ลงทรงใครอยากบะบ่ยากจั่งใด ก็มีเทียน ชันน้ำชันหนึ่ง ชันเหล้าชันหนึ่ง จุดเทียนเข้าไปแล้วก็ว่ากล่าวไป ผู้นั้นผู้นี้หาเงินหาทอง เวลาเลี้ยงเฮ็ดแบบไหน เราก็ถามเพิ่น เวลาเลี้ยงก็จุดธูปจุดเทียนขึ้นไป เหล้ายาปลาบั้ง มีไก่มียั้ง เราก็เอาหัว ตีน เครื่องในมันขึ้นไป สัตว์ใหญ่เฮาก็ลาบ ลาบขึ้นไปต้มก็เอาต้มขึ้นไป แล้วเราก็กล่าว “ปู่ละคำ ย่าละคำ ลูกเต้าเหล่าหลานเรา

หาเงินหาทอง ให้โชคให้ลาภไม่เจ็บไม่ป่วยเพื่อนจะมีเลี้ยงโต๊ะบาทนะ ที่เพื่อนบ๊ะไว้ เชิญ ปู่ละคำ ยาละคำ มาอยู่มากินพร้อมหน้าพร้อมตา ตำรวจ ทหาร มาอยู่มากินพร้อมหน้าพร้อมตา”

ตาชนะ ยังเล่าอีกว่า

“ยังไม่มีประวัติว่าผู้ใดบ่มาแก้บะ เพราะทุกคนก็เฮ็ดตาม”

ตาชนะเล่าว่าเคยมีคนต่างถิ่นย้ายเข้ามาในหมู่บ้าน และมาลักขโมยกินปลา แล้วต่อมัล้มหงายคาสระเลย ปู่ละคำ ไปทรงเขาให้เสียคุณนัย (เจ็บป่วย) คนนั้นก็ลงหมอนนอนเสื่อไม่พูดไม่จา

“ผมเลยต้องไปเจรจา ลูกเจ้าหลานเมืองเขาไม่รู้เรื่องยกโทษให้เขาเถอะ พอเว้าแล้วเพื่อนก็ดีขึ้น ลูกมาแบบบ่ได้เป็นยัง ถ้ากรรมดานี้เพื่อนบ่ไปส่ง ถ้าบ่มีเรื่องมีราวเพื่อนบ่เฮ็ดดอก”

ความรู้สึกที่ได้เป็นขวัญจ๋า

ตาชนะ เล่าว่า ตอนได้รับเลือกให้เป็นขวัญจ๋า ก็รู้สึกดีใจ ภาคภูมิใจ เพราะชาวบ้านเขาเห็นคุณค่าของท่าน เพราะท่านเป็นคนดีชาวบ้านจึงเลือก

“เราบ่ใช้หมู่บ้าน บ่มีเงินดอกเงินดาวน์ บ่มีเงินเดือนอันยัง เป็นเกียรติประวัติ เราบ่อยรับใช้ดีใจ เกิดมาชาตินี้ได้ช่วยงานเพื่อนเน ก็จะทำดีไปตลอด เหาารู้สึกดีใจปลื้มใจ เพราะเขาเชื่อเรา ดีใจภูมิใจหลายเราเป็นแล้ว ไม่เปล่าประโยชน์ ทุกคนที่มาขอไว้ได้หมด สมหวังทุกคน”

หมอลัก

คณะปฏิบัติงานวิทยากร อพ.สธ. ข้อมูลเรื่องหมอลัก ได้ข้อมูลน้อยมาก เนื่องจากพบเพียง ๑ ท่านเท่านั้น และอายุมากแล้ว ความจำไม่ค่อยดี หลงลืม แต่ก็พอจะให้ข้อมูลได้บ้าง หมอลักที่ทางคณะปฏิบัติงานวิทยากร อพ.สธ. ค้นพบคือ คุณตาเพ็ง

ตาเพ็งเป็นหมอลัก ซึ่งไม่ได้รักษาความเจ็บป่วยใด ๆ แต่ใช้การสักเพื่อป้องกันอันตรายจากการกัด ต่อย ของสัตว์มีพิษ เช่น งู ตะขาบ เป็นต้น การสักโดยใช้น้ำมันควบคู่ไปกับการลงเวทย์มนต์คาถา ได้รับการถ่ายทอดความรู้มาจากประเทศลาว เมื่อครั้งยังเป็นหนุ่ม น้ำมันที่ใช้สักต้องซื้อจากประเทศลาว ปัจจุบันตาเพ็ง ไม่ได้ทำการสัก

ให้ใคร เพราะเจ็บป่วยเป็นโรคเบาหวาน สายตาฝ้าฟาง มองไม่ชัด และมีอาการสั้น เพราะอายุมากถึง ๗๗ ปีแล้ว ความรู้เรื่องการสักก็ไม่ได้ถ่ายทอดให้ผู้ใดเลย เป็นที่น่าเสียใจ ที่เมื่อคราวที่คณะปฏิบัติงานวิทยากร อพ.สธ. กลับสำรวจพื้นที่อีกครั้งระหว่างวันที่ ๖-๑๐ ธันวาคม ๒๕๕๖ ทราบว่าคุณตาเพ็ง ได้เสียชีวิตแล้ว ความรู้ด้านการสัก ซึ่งไม่มีใครสืบทอด จึงสูญหายไปกับคุณตาเพ็ง

ภาพที่ ๒๑ แสดงภาพหมอลัก (ตาเพ็ง สอนสุญ)

หมอสมนไพร

หมอสมนไพร หรือหมอยาสมุนไพร หรือหมอรากไม้ ในเขตพื้นที่รอบเขื่อนน้ำพุง เป็นหมอที่ใช้วิธีการรักษาด้วยสมุนไพร แร่ธาตุบางชนิด และเขาสัตว์ หรือส่วนต่าง ๆ ของสัตว์บางชนิด โรคส่วนใหญ่ที่รักษาได้แก่ โรคเลือด โรคตับ โรคไต นิ่ว โรคมะเร็ง โรคปวดแขนปวดขา แมลงสัตว์กัดต่อย อาการเหนื่อยอ่อนเพลียและอาการผิดปกติของหญิงแม่ลูกอ่อนหลังอยู่ไฟ

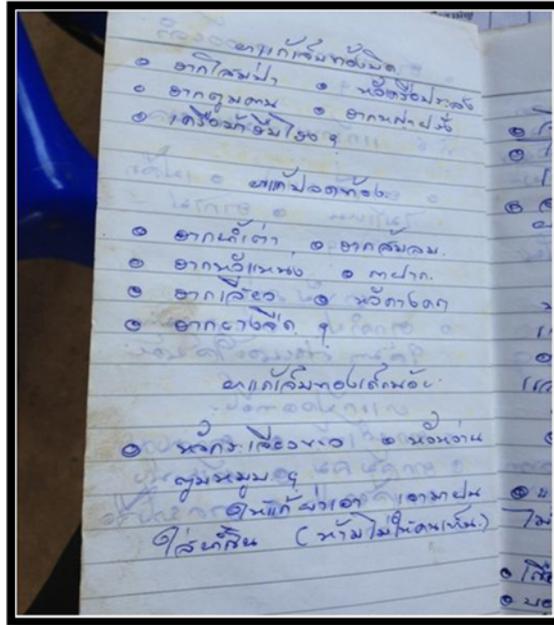

ที่มาของการเป็นหมอฮากไม้

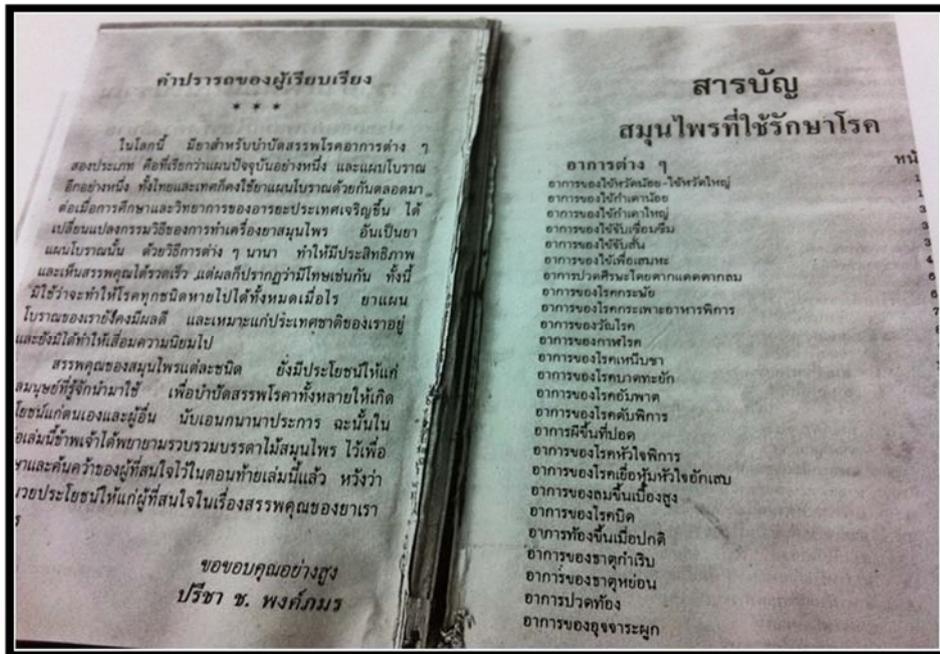
ส่วนใหญ่หมอฮากไม้ หรือหมอสมุนไพร ที่อยู่รอบเขตพื้นที่เขื่อนน้ำพุง ไม่ได้มีอาชีพหลักเป็นหมอสมุนไพร แต่อาชีพหลักคือเกษตรกร ความรู้เรื่องการใช้สมุนไพร ได้รับการถ่ายทอดมาจากบรรพบุรุษ และส่วนใหญ่ไม่ได้จัดบันทึกเป็นหลักฐาน ใช้หลักการจำและความคุ้นเคยกับป่า ทำให้รู้จักกับชนิดของสมุนไพรเป็นอย่างดี

จากการสำรวจมีหมอสมุนไพรเพียง ๑ คน ที่จัดบันทึกด้วยตนเอง และอีก ๑ คน ที่มีสมุดบันทึกโบราณสภาพเก่ามากที่ตกทอดมาจากบรรพบุรุษ ตัวอย่างเช่น คุณตา ศรีพันธ์ ที่มีอาชีพเก็บสมุนไพรมาจำหน่ายและมีความรู้เรื่องการรักษาด้วยสมุนไพร คุณตาศรีพันธ์จัดบันทึกไว้บนสมุดเล่มบาง ๆ เล็ก ๆ เป็นความรู้ที่ได้จากการบอกเล่าจากครูบาอาจารย์และศึกษาด้วยตนเอง

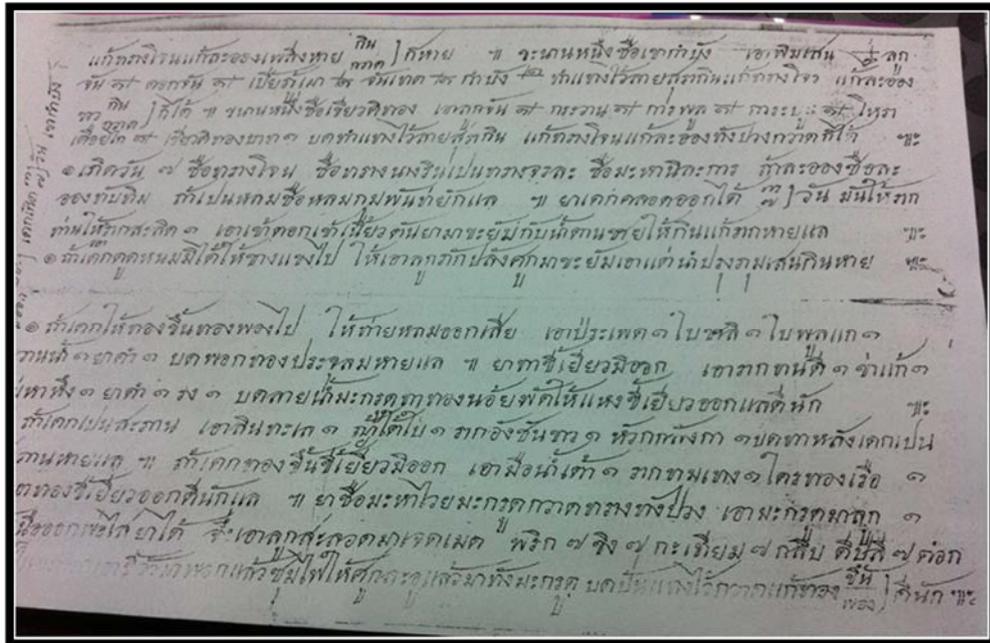
หมอสมุนไพร ๒ ราย ที่ผ่านการอบรมวิชาสมุนไพรหลักสูตรพิเศษ ระดับผู้นำ แพทย์สมุนไพร จากมูลนิธิในโครงการพระราชดำริสวนป่าสมุนไพร สมาคมสมุนไพร แพทย์แผนโบราณแห่งประเทศไทย และประกอบอาชีพเป็นหมอสมุนไพร ปลุกและขายสมุนไพร มีตำรายาสมุนไพร

ภาพที่ ๒๒ แสดงตัวอย่างตำราสมุนไพรที่หมอสสมุนไพรรวเขียนขึ้นทั้งจากการบอกเล่าจากครูบาอาจารย์และศึกษาด้วยตนเอง

ภาพที่ ๒๓ แสดงตัวอย่างตำราสมุนไพรที่มีการจัดพิมพ์เผยแพร่เชิงพาณิชย์

ภาพที่ ๒๔ แสดงภาพตัวอย่างตำราสมุนไพรโบราณที่มีการจารึกบนใบลาน (ฉบับถ่ายเอกสาร)

แหล่งสมุนไพร

แหล่งเก็บสมุนไพร ส่วนใหญ่ จะขึ้นไปเก็บที่อุทยานแห่งชาติภูพาน เพราะมีสมุนไพรจำนวนมากและครบทุกชนิด มากกว่าพื้นที่บริเวณเขื่อน ถึงแม้ว่าเขตอุทยานแห่งชาติจะเป็นเขตหวงห้ามก็ตาม หมอสมุนไพรอธิบายว่า

“จอบ (แอบ) เข้าไปเก็บเอา มันมีหลาย บย่าน (กล้วย) หมอดอก เทวดาปลูกไว้ให้ รักษาไว้ให้ เสาบได้เอาไปขาย เอามารักษาตัวเอง เพิ่นบ่ว่าดอกแต่ว่าพักหลังบ่ค่อยกล้าไปเอาผู้เดียวดอก มันมี ช้าง ราชนีเอามาปล่อย ย่านมันดู”

การถ่ายทอดความรู้

นางยงทอง จักขุจินดา หมอสมุนไพรเล่าถึงความรู้เรื่องสมุนไพรและการรักษาด้วยสมุนไพร ของตนเอง เป็นหมอสมุนไพรตั้งแต่เป็นสาว เนื่องจากตอนเด็ก ๆ เคยเข้าไปหาสมุนไพรกับผู้เฒ่า ผู้แก่ ในหมู่บ้าน (นางเครือ ศรีเมือง และ นางแดง สุตรไชย) โดยได้รับการถ่ายทอดโดยการบอกกล่าว ความชำนาญในการรักษา คือ โรคปวดข้อต่าง ๆ

ปวดหลัง ปวดเอว ปวดเมื่อยต่าง ๆ สมุนไพรสำหรับอยู่ไฟหลังคลอด ยาบ่ารุงกำลัง มียาสมุนไพรเก็บไว้ติดบ้านประจำ เพื่อใช้เองและช่วยเหลือเพื่อนบ้าน ไม่ได้ทำเป็นอาชีพ ไม่เคยจำหน่าย นางเครือ เล่าว่า เคยนำสมุนไพรจากภูพานลงมาปลูกที่บ้านแต่ไม่ขึ้น

“ปลูกแล้วมันบ่ติดเตะ มันบ่คือกับอยู่กับธรรมชาติของมัน ถ้าสิติดแน กะคือสิเป็นพวก เก้านางนี่ ปลูกง่ายอยู่”

การรักษาด้วยสมุนไพร

การรักษาด้วยสมุนไพรนั้น มีทั้งการต้มดื่ม การฝนทา อม โดยมีทั้งตัวยาหลัก และเข้ายา ส่วนใหญ่จะไม่นิยมใช้เดี่ยว ๆ ส่วนของสมุนไพรที่ใช้ สามารถใช้ได้ทุกส่วน เช่น ราก เมล็ด เปลือก ลำต้น (แก่น) ใบ ดอก แล้วแต่ชนิดของสมุนไพร

คุณยายเครือ ศรีเมือง หมอสมุนไพรอีกท่านหนึ่ง ซึ่งเป็นครูของนางทอง จักขุจินดา เล่าให้ฟังถึง สูตรยาบำรุงกำลังว่าประกอบด้วย ม้ากระทืบโรง หมวดยเลือด ประดงเลือด เอามาต้มกินส่วนยาแก้พิษเห็ด แก้เมาเหล้า ประกอบด้วย ต้นรางจืด เก้านางนี่ นำมาฝนกิน

สูตรการรักษาด้วยสมุนไพร

หมอสมุนไพร หรือหมอฮากไม้ แต่ละคน จะมีความชำนาญในการรักษาต่างกัน บางคนรักษาโดยใช้สมุนไพรเพียงอย่างเดียว บางคนใช้คาถากำกับเพื่อเพิ่มประสิทธิภาพของยา

สูตรของคุณลุงจินดา จิตรปรีดา ได้รับการถ่ายทอดวิชามาจากบรรพบุรุษ ลุงจินดา มีอาชีพหาสมุนไพรและจำหน่ายสมุนไพร มีวิธีการรักษาด้วยสมุนไพรเพียงอย่างเดียว สูตรและส่วนประกอบของยาสมุนไพรต่างๆที่ลุงจินดาใช้รักษาเป็นประจำ แสดงในตารางที่ ๖

ตารางที่ ๕ สูตรและส่วนประกอบของยาสมุนไพรต่าง ๆ ของลุงจินดา จิตรปรีดา

ส่วนประกอบ	สรรพคุณ	วิธีการ
ว่านชักมดลูก / ว่านหัวใหญ่	แก้มดลูกหย่อน ลูกหมากโต แก้ กินผิด (แสง) ในแม่อยู่กรรม (อยู่ไฟ)	ต้มหัวว่าน ต้ม
ขมิ้นชัน	แก้หอบหืด ภูมิแพ้ แก้โรค กระเพาะอาหาร	ฝานขมิ้นชัน รับประทานสดๆ ครั้งละ ๑ ช้อนนิ้วมือ ทุกเช้า
ไม้ตีนเป็ด (พญา สัตตบรรณ)	แก้เจ็บ(ปวด)ท้องกะทันหัน	แช่น้ำต้มทันที
เกล็ดไม้โพธิ์	แก้งูสวัด ฝื่นเจ็บ แสบ	นำมาฝนและทา
ชะเอมเทศ	แก้เจ็บคอ แก้ไข้ ขับเสมหะ	อม หรือเคี้ยว
กล้วย	แก้ท้องเสีย	ให้เด็กอายุ ๕-๖ เดือนต้มน้ำต้นกล้วย แก้ท้องเสีย
กล้วย	ทาแผล ห้ามเลือด	น้ำต้นกล้วย ใช้ทาปากแผล เพื่อห้าม เลือด
ไม้ฮาด	แก้ท้องเสีย	ให้เด็กอายุ ๕-๖ เดือนต้มน้ำต้นไม้ฮาด แก้ท้องเสีย

สูตรของคุณลุงโพธิ์คำ อวาระสาร เป็นหมอสุมุนไพร่ที่ผ่านการอบรมวิชาสมุนไพรหลักสูตรพิเศษ ระดับผู้นำเผยแพร่สมุนไพร จากมูลนิธิในโครงการพระราชดำริสวนป่าสมุนไพร สมาคมสมุนไพรแพทย์แผนโบราณแห่งประเทศไทย และประกอบอาชีพเป็นหมอสุมุนไพร่ ปลูกและขายสมุนไพร สุมุนไพร่บางชนิดต้องสั่งมาจากที่ต่าง ๆ เช่น ภาคเหนือ คุณลุงเล่าให้ฟังว่า

“สุมุนไพร่ยาที่มี ๖๙ ชนิด วิธีการได้มาของสุมุนไพร่ต้องจ้างเก็บและเตรียมยา เพราะสุมุนไพร่บางชนิดต้องให้เพศหญิงเท่านั้นเป็นผู้เก็บเกี่ยว และสุมุนไพร่แต่ละชนิด มีกำหนดเวลาและวันที่เก็บอย่างเฉพาะเจาะจง”

คุณลุงโพธิ์คำ มีวิธีการรักษาด้วยสมุนไพรและใช้คาถากำกับ การจัดยา ต้องจัดในตอนเช้า ก่อนกระทำการสิ่งอื่น โดยลมที่ออกจากปากในช่วงที่บิกรรมคาถา จะต้องถูกยาทุกชนิด คาถาต่าง ๆ ได้ร่ำเรียนมาจากพระ สมัยเป็นหนุ่ม ๆ สูตรและส่วนประกอบของยาสมุนไพรต่าง ๆ ที่ลุงโพธิ์คำใช้รักษาเป็นประจำ แสดงดังตารางที่ ๗

ตารางที่ ๖ รายชื่อสมุนไพรหลักที่มีสรรพคุณเข้ายา (เป็นส่วนประกอบของยา) ได้ทุกประเภท

ยาสมุนไพร	สรรพคุณ
กาฝาก (ฝาก) มี ๙ ชนิด	
๑. กาฝากมะม่วง	สลายนิ่ว รักษาโรคไต
๒. กาฝากมะไฟ	บำรุงเลือด บำรุงกำลัง ละลายไขมัน ขับเสมหะ
๓. กาฝากขนุน	บำรุงเลือด บำรุงกำลัง ละลายไขมัน ขับเสมหะ
๔. กาฝากมะยม	บำรุงเลือด บำรุงกำลัง ละลายไขมัน ขับเสมหะ
๕. กาฝากเปล้าหลวง (สุดยอด กาฝาก)	รักษาได้ทุกโรค ขยายรูขุมขน
๖. กาฝากกระท้อน (หมากต๋อง)	แก้ริดสีดวงทวาร
๗. กาฝากไม้ตะแบก (ไม้เปลือย) เสลา	แก้ตกขาว แก้ริดสีดวงทวาร เบาหวาน ความดัน โลหิตต่ำ
๘. กาฝากต้นจิก (ต้นมุจรินทร์)	ตัวเข้ายา
๙. กาฝากไม้แดง	ตัวเข้ายา
๑๐. เปล้าใหญ่ (เปล้าหลวง)	ตัวหลักเข้ายา
๑๑. รากครึ่ง รากบักแถมหอม	ตัวหลักเข้ายา
๑๒. ฟาง หรือ ผาง	ตัวหลักเข้ายา
๑๓. ช้างน้ำว	ตัวหลักเข้ายา รักษา บำรุงกำลัง
๑๔. อบเชย	ตัวหลักเข้ายา

หมอสมนไพรเชื่อว่า ต้นสมุนไพรทุกต้นมีเทพเทวดารักษาอยู่ เทวดาเป็นผู้รักษา ต้นไม้และหมอสมนไพรต้องรักษาดีล เทวดาเป็นผู้ดลบันดาลให้สมุนไพรเหล่านั้น มีสรรพคุณทางยา การเก็บชิ้นส่วนสมุนไพรจากต้นสมุนไพร จึงต้องมีพิธีกรรม ซึ่งประกอบด้วย การเลือกเวลา วัน บุคคล ที่เป็นสิริมงคลกับสมุนไพรแต่ละต้น และต้อง มีการตั้งคายเพื่อขอตัวยาสมุนไพรจากเทพเทวดาเหล่านั้น คายประกอบด้วย

๑. ผ้าขาวม้า ๑ ผืน (เป็นตัวแทนของภูเขาอาภรณ์)
๒. นมตรามะลิ ๑ กระป๋อง (เป็นตัวแทนของเครื่องเซ่นของหวาน)
๓. ไข่เป็ด ๗ ฟอง (เป็นตัวแทนของเครื่องเซ่นของคาว)
๔. ชั้น ๕ (เครื่องบูชาอย่างละ ๕ คู่ โดยมากมีดอกไม้ ๕ คู่ เทียนเล็ก ๕ คู่ อาจมี หมากพลู ๕ คู่ บุหรี่ ๕ มวน)
๕. รูป ๗ ดอก

โดยห้ามมิให้นำเครื่องสักการะเหล่านี้ลงมาจากป่าสมุนไพรและห้ามมิให้ เรียกร้องคำรักษาจากผู้ป่วย

พิธีการเก็บสมุนไพรตามความเชื่อวิญญานคติ

ตัวอย่างการเก็บสมุนไพร (หมากเยา) ซึ่งใช้ต้มกินเพื่อแก้อาการปัสสาวะแสบขัด ผู้เก็บต้องเป็นสตรีที่เกิดวันอังคาร การเก็บตัวยา ต้องเก็บในวันอังคาร เวลาเก้าโมงเช้า และไม่เกินสามโมงเย็นต้องมีการบริกรรมคาถาเพื่อปลุกตัวยา ดังนี้

๑. ตั้งนะโมสามจบ ถวายดอกไม้ รูปคู่ เทียนคู่
๒. บริกรรมคาถา

“โอม กะลุก กะลุก กูอยากจะปลุกให้ยาลุก กะลุก กูอยากจะปลุกให้ยานั่ง กะนั่ง

โอม สนธิ ว่าแล้วให้เข็ด ให้ยำ โอม สนนาม สนนามว่าแล้วให้เข็ดให้ยำ

โอม สนมุน สนมุน ว่าแล้วให้เข็ดให้ยำ โอมกะลุ โลกาวิฑู” (คาถาพระอาจารย์มั่น อจาโล)”

๓. ระหว่างการว่าคาถาให้นั่งของๆ

๔. การจัดยา ต้องจัดในตอนเช้า ก่อนกระทำการสิ่งอื่น โดยลมที่ออกจากปากในช่วง ที่บริกรรมคาถา จะต้องถูกยาทุกชนิด

ตารางที่ ๓๗ สูตรและส่วนประกอบของยาสมุนไพรต่าง ๆ ของลุ่มพื้ค้ำ อวระสาร

สรรพคุณ	ส่วนประกอบ	วิธีการ
แก้ไอ	๑. หมากซอ ๒. ก้านของ (ต้นปีบ) ๓. ส้มป่อย	ต้มน้ำดื่ม รอให้เย็นเอง โดยไม่ต้องเป่า
แก้ดีซ่าน	๑. ต้นกระดอ ๒. รากมะพร้าว ๓. รากก้านของ (ต้นปีบ) ๔. รากชะอม ๕. รากมะเฟือง ๖. แก่นมะสม ๗. ฝาง ๘. เปล้า	ห่อผ้ารวมกัน ต้มน้ำเดือด ๖ นาที ทิ้งไว้ให้เย็น โดยไม่ต้องเป่า ต้มแทนน้ำ สีของน้ำต้มสมุนไพรเป็นสีแดงเข้ม ให้ต้มสมุนไพรในห่อผ้าจนกว่าจะจืด (สีของน้ำสมุนไพรซีดจาง) นำสมุนไพรที่ต้มแล้วไปตากให้แห้ง ไว้ใช้ต่อไปได้
แก้กระเพาะอาหารเป็นแผล	๑. เปล้าหลวง ๒. ฝาง/ผาง ๓. พังคี้ (รากพังคี้ป่า) ๔. แก่นต้วลั้ม ๕. แก่นก้านของ ๖. หัวขมิ้นชัน ๗. หัวไพล	ต้มน้ำดื่ม รอให้เย็นเอง โดยไม่ต้องเป่า

ตารางที่ ๓๗ สูตรและส่วนประกอบของยาสมุนไพรต่าง ๆ ของลุงโพธิ์คำ อวาระสาร (ต่อ)

สรรพคุณ	ส่วนประกอบ	วิธีการ
แก้ริดสีดวงทวาร	๑. ก้านของ ๒. แก่นต้วส้ม ๓. รากหงอนไก่ป่า ๔. แก่นช้างน้ำว (นางพญาช้างตึง) ๕. หัวขมิ้นชัน ๖. แก่นนางหวาน (มีหนามใบเป็น ยาง) ๗. เครื่องบอระเพ็ด (เขาฮง) ๘. ใบเหียงอกปลาหมอ	ต้มน้ำดื่ม รอให้เย็นเอง โดยไม่ต้อง แปะ
ยาแก้ไอ	๑. เครื่องเถาวัลย์นางพญาพังพอน (หมากขี้พวน) ๒. แก่นยอบ้าน ๓. แก่นยอป่า ๔. หัวผักแว่นแดง ๕. หัวและใบโคมแดง ๖. เปล้าหลวง ๗. ผาง	ต้มน้ำดื่ม รอให้เย็นเอง โดยไม่ต้อง แปะ
ยาระบาย	๑. แก่นกำแพงเจ็ดชั้น(ตาไก่) ๒. แก่นกำแพงเก้าชั้น (ตากวง) ๓. เปล้าหลวง ๔. ผาง	ต้มน้ำดื่ม รอให้เย็นเอง โดยไม่ต้อง แปะ

ตารางที่ ๓ สูตรและส่วนประกอบของยาสมุนไพรต่าง ๆ ของสูงโพธิ์คำ อวาระสาร (ต่อ)

สรรพคุณ	ส่วนประกอบ	วิธีการ
ยาธาตุลุ่ม บำรุงกระดูก กำจัดเชื้อรา บำรุง ร่างกาย ถ่ายง่าย	๑. ช้างน้ำว ๒. แก่นนางหวาน ๓. แก่นนมสาว	ต้มน้ำดื่ม รอให้เย็นเอง โดยไม่ต้อง เป่า
อาการของธาตุลุ่ม คือ อ่อนเปลี้ย เพลี้ยแรง นอนไม่หลับ เบื่ออาหาร ท้องผูก น้ำเหลืองเสีย เลือดจาง	๔. แก่นนมวัว ๕. แพง (ใบใหญ่ยาว สูงโปร่ง) ๖. ชานเครีอ ๗. เปล้าหลวง ๘. ฟาง	
ยาละลายนิ่ว	๑. แก่นไม้มะยม ๒. แก่นหมากเฒ่าผู้ (ไม่มีผล) ๓. แก่นมะไฟตัวผู้ (ไม่มีผล) ๔. แก่นแฮดควาง ๕. แก่นสบู่ดำ (หมากเฒ่า) ๖. เปล้าหลวง ๗. ฟาง	ต้มน้ำดื่ม รอให้เย็นเอง โดยไม่ต้อง เป่า
ยาแก้คันช่องคลอด มดลูกอักเสบและตก ขาว	๑. เครือเถาวัลย์พระนางไหม (เถาเครือเขาแกง) ๒. รากนางพญาอนน้า (ทุ้ม) ๓. รากและแก่นกำมปู้ (นางพญาชื้อาย คนละ ประเภทกับจามจรี) ๔. แก่นลับประรดเขียว ๕. กาฝากหมากต้อง ๖. รากดอกช้อน	ต้มน้ำดื่ม รอให้เย็นเอง โดยไม่ต้อง เป่า

ตารางที่ ๗ สูตรและส่วนประกอบของยาสมุนไพรต่าง ๆ ของลุงโพธิ์คำ อวาระสาร (ต่อ)

สรรพคุณ	ส่วนประกอบ	วิธีการ
ยาขับประจำเดือน (ยานี้แรงมาก ทำให้แท้งบุตรได้)	๑. ไม้มะเฟือง ๒. เปล้าหลวง ๓. แก่นพระยาสัตตบรรณ(ตีนเป็ด) ๔. รากและต้นคัตเค้า(โยทะกา) ๕. ฟาง ๖. เปล้าใหญ่	ต้มน้ำดื่ม รอให้เย็นเอง โดยไม่ต้องเป่า จนกว่าระดูจะมาตามปกติ
แก้โรคไส้เลื่อน	๑. แก่นพญาช้างดำ(ตะโกนา) ๒. แก่นกระทิงดำ(หมากหม้อ) ๓. แก่นหมีดำ(มะเกลือ) ๔. แก่นข่านาว(นางพญาช้างดิ่ง) ๕. แก่นไม้สะมัดดำ(นางพญาช้อยาย) ๖. แก่นตุมหนาม ๗. แก่นตุมกา ๘. แก่นตุมดิ่ง ๙. ใบฟ้าทะลายโจร ๑๐. หัว(หน้าแล้ง)หรือใบ(หน้าฝน) ว่านทรหด ๑๑. เปล้า ๑๒. ฟาง	ต้มน้ำดื่ม รอให้เย็นเอง โดยไม่ต้องเป่า
แก้ประดงทุกจำพวก อาการ เคล็ดข้อต่างๆ อาการจะดีขึ้นยามสาย	๑. ตุมหนาม ๒. ตุมกา ๓. ตุมดิ่ง ๔. ข่านาว ๕. นางหวาน ๖. แพง ๗. ช่านเครือ ๘. กาฝากมะม่วง ๙. เปล้า ๑๐. ฟาง	ต้มน้ำดื่ม รอให้เย็นเอง โดยไม่ต้องเป่า

หมายเหตุ สมุนไพรบางชนิดไม่มีในพื้นที่ ต้องสั่งซื้อจากต่างถิ่น

สูตรการรักษาโรคด้วยสมุนไพรของคุณลุงสีเทียน

โรคที่คุณลุงสีเทียน มีความชำนาญในการรักษา คือ โรคไข้ โรคตับอักเสบและโรคนี้ว่ วิธีรักษาตับอักเสบ ใช้รากมะไฟและรากหญ้าคา ใช้รากมะไฟ ๑ รากหญ้าคา ๗ ลุงสีเทียนถ่ายทอดให้ลูกบ้างแต่ยังไม่ชัดเจน ยังไม่ได้ให้คาถาปลุกยา การแต่งขันห้าและคาถาลอดปอง สมุนไพรที่ลุงสีเทียนใช้รักษา คือ รากตุ้มกา รากตุ้มตัง รากดอกเกียด แก่นจำปาขาว แก่นสีลาวดี เอามาต้มกินจนกว่าจะดีขึ้น ถ้าเป็นยาระบายใช้รากทับทิม และน้ำมะขามส้มในการรักษา ลุงสีเทียนปลุกต้นไม้สมุนไพร แล้วใช้รากมาดองกินหรือต้มกินเป็นยา เก็บมาจากกาฬสินธุ์แล้วนำมาปลูก ยาพวกนี้ไม่ใช้กับมะเร็ง ส่วนโรคนี้ว่ รักษาด้วย ว่านนี้ว่ซึ่งปลุกไว้ที่นา ใช้รักษาโรคไตได้ เมื่อกินแล้วนี้ว่จะไหลออกมา ถ้าเกิดอาการวิงเวียนให้ลดยาเพราะยาจะแรงให้ทานยาน้อยลง ยาตัวนี้มีดละ ๑,๐๐๐ บาท ต้องครูดายขันห้าและขันแปดพร้อมกัน มีผ้าถุง ผ้าขาวม้า เหล้าขาว ไช้ และเงิน ๒๔ บาท มีคนใช้จำนวนมากมารักษากับลุงสีเทียน รวมทั้งหมอสุมุไพรอื่น ๆ มาแลกเปลี่ยนความรู้จากลุงสีเทียนในการใช้สมุนไพรรักษาโรคต่าง ๆ ลุงสีเทียนเรียนวิชาการรักษาจากหลวงตา ลุงสีเทียนใช้สมุนไพรที่ปลูกเองตามบ้าน ไม่ได้เข้าไปเก็บในอุทยานแห่งชาติภูพาน

สูตรการรักษาโรคด้วยสมุนไพรของคุณลุงสำราญ

ลุงสำราญจะเข้าไปเก็บสมุนไพรที่ภูพาน ส่วนในเขตปกป้องรักษาไม่สามารถเก็บได้ เพราะเป็นเขตหวงห้าม มีเจ้าหน้าที่อุทยานอยู่บริเวณนั้นถ้าเข้าไปก็จะโดนตำรวจจับที่บ้านลุงสำราญมีสมุนไพรหลายชนิด ลุงสำราญจะเข้าไปเก็บสมุนไพรในภูพานประมาณครึ่งวัน สมุนไพรที่ลุงสำราญเก็บมาจะมีผู้ปวยมาสั่งยาและรับยาที่ลุงไปรักษาโรคที่ลุงสำราญรักษา คือ โรคตาเหลือง เล็บเหลือง ริดสีดวงทวารหนัก ผู้หญิงตกหมาก สมุนไพรอื่น ๆ เช่น ขมิ้นเครือและขมิ้นใหญ่ สมุนไพรชนิดนี้ในประเทศไทยจะหายากมาก อยู่ติดลำน้ำโขงหรือหาได้ที่ประเทศลาว ทางภูพานไม่ค่อยมีแล้ว ส่วนตะไคร้ต้นและอ้อยสามสวน มีสองชนิดเปลือกดำและขาว เป็นตัวผสมยาไปในตัวรักษาเล็บเหลือง ตาเหลือง

และมีกำแพงน้อยกำแพงใหญ่กำแพงเจ็ดชั้นผสมเข้าไปด้วย ชมื่นเล็กมีแบบตันและเครือ เป็นยารักษาโรคสัตว์ดวงทวารหนักที่เป็นอย่างรุนแรง

ลุงสำราญรักษาหมีอละ ๒,๐๐๐ บาท คนหายก็มีคนตายก็มี แต่คนรอดมากกว่า คนตาย ในราคาน้อยกว่าราคานี้ก็มีจะใช้รักษาพระอาจารย์ ค่าค่ายของยา ลุงสำราญ จะเก็บเป็นค่าเก็บรากไม้และเสียเวลาไปเอายาจากที่ไกล ๆ และหายาก เอาสูตรมาจาก เรียนมาจากทหารป่าและคนแกโบราณเมื่อก่อน ส่วนหมากตะไก่อหรือกำแพงเจ็ดชั้นทั้ง แบบเล็กและแบบใหญ่ ลุงสำราญจะเข้าไปเก็บสมุนไพรคนเดียว ยาบางชนิดต้องมี คาถาในการปลูก ลุงสำราญจะส่งยาไปยังเมืองนอก เป็นคนที่เคยมาซื้อยาของลุงสำราญ ไปรับประทานที่ประเทศสเปน โรคอื่นที่ลุงสำราญรักษาจะมี ยาที่ใช้ถอนพิษ และโรค ลมชัก วิธีรักษาค่ายหนึ่งบาท แล้วต้องบวชชีพรหมณ์และรับขันห้า สำหรับคนที่จะไป เก็บสมุนไพรรักษา ส่วนคนที่เป็นโรคลมชักให้อยู่ไฟ ๔๘ วัน รักษาเองต้มยาเอง ก่อไฟเอง แยกหม้อ แยกเตา คนใช้ต้องคะลำจึงจะหาย โรคโรคสัตว์แบบเดียวไก่รักษาด้วยการ ต้มยากินจนรู้สึกว่ายาคิดแล้ว สมุนไพรที่รักษาคือว่านหด ใช้หัวต้มรับประทาน โรคโรคสัตว์มี ๓ แบบ คือ แบบเดียวไก่และกิบมะเฟือง และหัวบานหรือร้ายแรง ใช้ยา รักษาคือต้นมะนาวป่าและต้นตีนนก ใช้รากหรือแก่นของต้น ต้นตุ้มตั้งเอาแก่นและราก มารักษา

ลุงสำราญบอกว่ามีคนไข้เป็นไส้เลื่อนจะใช้ว่านหดรักษา ถ้ารักษาไม่หายก็คงต้อง ไปผ่า ลุงสำราญคิดว่าการรักษาโรคสัตว์ใช้ว่านหดแล้วค่อย ๆ ยุบ ฉะนั้นจะต้องรักษา ไส้เลื่อนได้ ส่วนโรคที่เกี่ยวกับกระดูกเรียนมาแล้วคะลำไม่ได้ เช่น ห้ามรอดได้ราวผ้า ลุง จึงไม่รักษา

คนที่จะมารักษากับลุงต้องมีค่าครู ๑๒ บาท ค่าสมนาคุณ ๒,๐๐๐ บาท การรักษา พระลุงจะรักษาให้ฟรี โรคเล็บเหลือง ตาเหลือง ที่ลุงสำราญรักษานั้น ลุงสำราญเคย เป็นมาก่อนแล้วใช้รักษาตนเองแล้วหาย ในสมัยนั้นลุงสำราญไม่ได้ไปหาหมอที่ โรงพยาบาลเพราะลุงไม่มีเงิน มีคนไข้ผู้หญิงป่วยมะเร็งไส้เปื่อยลุงก็ไปรักษา ลุงเอายาต้ม ให้ผู้ป่วยกินปรากฏว่าดีขึ้น แต่คนไข้ไม่คะลำของกินจึงเสียชีวิต โรคตาเหลือง ใช้ยา สมุนไพรรักษาแล้วต้องฉีดยาบำรุงและต้องคะลำของกิน

สูตรการรักษาโรคด้วยสมุนไพรของคุณลุงพาน

คุณลุงพานเริ่มต้นการเป็นหมอสุมไพร ด้วยการเรียนจากผู้เฒ่าผู้แก่พาไปเรียนวิชาสมุนไพร เช่น พาไปรักษาตามบ้าน การใช้สมุนไพรในการรักษา คือ ไม้ตั้งใกล้ เป็นต้น แล้วเป็นเครื่องขึ้นสูงหรือเรียกว่ากำแพงเจ็ดชั้น รักษาแก้ไข้ ลดไข้ จากนั้นให้เรียนรู้เกี่ยวกับต้นสมุนไพรในการรักษา เช่น กำแพงเจ็ดชั้น ไม้เลื้อยนกวาง มีสูตรสิบสองต้น แก้ไข้โดยเฉพาะ ต้นล้มมอ ใช้ผสมให้เท่ากัน ถ้ามากกว่ากันมันจะชนะกัน จะไม่มีผลใดเกิดขึ้น คุณลุงพานมีตำราที่ใช้ในการรักษา บ้างก็เขียนเอง ถ้ามีคนป่วยชาวบ้านจะมาบอกปราชญ์ชาวบ้านเพื่อไปดูอาการของไข้ มีใช้กระหายน้ำ ไข้ร้อนใน ไข้จับสั่น ตัวยาแต่ละตัวจะไม่เหมือนกัน จะต้องใช้ยาที่เท่ากัน น้ำหนักเท่ากัน คนสมัยโบราณหารากไม้มาแล้วจะใช้ฝนกิน มียาบางตัวที่จะแช่กิน มียาบางตัวใช้ฝนกินและบางตัวใช้ต้มกิน ความรู้ที่ได้มาจากบรรพบุรุษ ปู่ ย่า ตา ยาย รุ่นก่อน บ้างก็มีการเรียนรู้จากทหารป่าที่มาเดินป่า รู้จักกับทหารป่าแล้วมีทหารป่วยในป่า เพื่อนทหารที่มาด้วยกันก็จะไปเก็บยามารักษา ก็เลยขอเรียนวิธีการรักษามาจากทหาร คุณลุงพานเล่าว่า ไปเก็บสมุนไพรกับทหารในป่า ๑๕ วันสมุนไพรที่มี คือ กำแพงเจ็ดชั้น กำแพงใหญ่และกำแพงน้อย ขมิ้นน้อยขมิ้นใหญ่มี ๔ จำพวก รักษามะเร็งได้ ลุงพานมีตำราและมีความรู้อยู่ในตัว เป็นตำราภาษาขอมที่ปู่ย่าตายายเขียนใส่ใบลานไว้

ความรู้สึกที่ได้เป็นหมอสุมไพร

จากการสัมภาษณ์ทั้งรายกลุ่ม (Focus group) และ การสัมภาษณ์รายเดี่ยว คณะปฏิบัติงานวิทยากร อพ.สธ. สามารถสรุปได้ว่า หมอสุมไพรทุกคน มีความภาคภูมิใจที่ได้นำความรู้ที่ได้ร่ำเรียนมาช่วยเหลือเพื่อนมนุษย์ด้วยกัน ตัวอย่างคำพูด ได้แก่

“ดีใจได้เห็นลูกหลานอยู่ดีมีแสง”

“ภูมิใจ” “บ่คิดหยั่งดอก ได้บุญ”

“บ่ได้อยาก ร่ำอยาก รวยดอก แค่พอได้เงินไปหาสมุนไพรมาอีก”

“ค่าคายที่ได้มันกะบ่หลาย แต่ว่าเพื่อนกะลืบ่ติดค้างบุญคุณ”

“คนในหมู่บ้านนี้ก็สายเลือดเดียวกัน เฮาซอ (ช่วย) ให้เขาหายเจ็บ หายไข้ เฮากะดีใจหลาย”

บทที่ ๔

บทวิเคราะห์ปราชญ์ชาวบ้านและวิถีปัจจุบัน

บทวิเคราะห์ปราชญ์ชาวบ้านและวิถีปัจจุบัน

บทสรุป

จากการลงพื้นที่บริเวณรอบเขื่อนน้ำพุง จังหวัดสกลนคร และการสัมภาษณ์เชิงลึก ร่วมกับการสังเกตแบบมีส่วนร่วมและไม่มีส่วนร่วม จากปราชญ์ชาวบ้าน จำนวน ๕๕ คน คณะปฏิบัติงานวิทยากร อพ.สธ.สามารถจำแนกปราชญ์ชาวบ้านได้ ๗ ประเภท ได้แก่

๑. **หมอทรง (หมอลำผีฟ้า)** ส่วนใหญ่เป็นผู้หญิงรักษาผู้ป่วยโดยการรำและมีแคนประกอบ ส่วนประกอบสำคัญในพิธีกรรม คือ พาคาย (ภาชนะบรรจุของเซ่นไหว้) ประกอบด้วย ถาดใส่แป้ง กระจกส่องหน้าเล็ก ๆ หรือน้ำมันใส่ผม วิธีการทำโดยหมอทรงส่องกระจก และเจรจาดูถามกับผี จนในที่สุดผู้ป่วยลุกขึ้นพ้อน แสดงว่าผีที่เป็นสาเหตุของความเจ็บป่วยพอใจ และผู้ป่วยจะหายในที่สุด หมอลำชนิดนี้รักษาผู้ป่วยได้ เพราะมีผีเข้ามาเทียบ จะเรียกชื่อตามผีนั้น ๆ เช่นหมอลำผีทรง หมอลำผีฟ้า (ที่มาของผีทรง ละผีฟ้าแตกต่างกัน หมอลำผีฟ้ามาจากที่สูงกว่า จากสวรรค์ชั้น ๙ แต่ผีทรงมาจากสวรรค์ชั้น ๕) ผู้ป่วยส่วนใหญ่จะเลือกหมอลำผีทรง (ผีฟ้า) เป็นการรักษา หลังสุด หลังจากที่หมอรักษาด้วยวิธีอื่น ๆ แล้วไม่ได้ผลอีก พิธีที่หมอทรงกระทำ คือ การสะเดาะเคราะห์ ถึงแม้ผู้ที่มาหาจะไม่ได้เจ็บป่วยใด ๆ เลย หมอทรงก็สามารถทำพิธีขจัดปัดเป่าสิ่งที่เชื่อว่าเป็นสิ่งอัปมงคลให้ออกไปได้

ผลการศึกษาคั้งนี้สะท้อนให้เห็นว่าชาวอีสานมีความเชื่อถือต่อ "ผี" มากเพราะมีความเชื่อว่าเหตุที่เกิดเภทภัยเจ็บไข้ได้ป่วย น้ำท่วมฝนแล้งนาล้มหรือพืชพันธุ์ธัญญาหารเหี่ยวแห้ง เป็นสิ่งที่เกิดมาจากอิทธิฤทธิ์ปาฏิหาริย์ของผีसांगเทวดาทั้งสิ้น พวกเขาจึงเซ่นไหว้บวงสรวงผีต่าง ๆ และมีสิ่งที่หน้าสังเกตคือ ทุกครั้งที่มีการเซ่นไหว้เป็นประจำทุกฤดูกาลแล้วจะเกิดแต่ความสุขไปทั่ว ผู้ที่เจ็บไข้ได้ป่วยก็หาย ข้าวกล้าในนาก็อุดมสมบูรณ์ดี และการที่มีคติความเชื่อดังกล่าวนี้ก็ทำให้เกิดประเพณีพิธีกรรมที่เกี่ยวกับผี หลายลักษณะ และพิธีบูชาผีฟ้าก็เป็นอีกพิธีหนึ่ง

ผีฟ้า หรือ ผีแถน นั้นชาวอีสานมีความเชื่อว่าเป็นเทวดามากกว่าเป็นผี ผีฟ้าจึงเป็นผีที่อยู่ระดับสูงกว่าผีชนิดอื่น ๆ ส่วนแถนนั้นมีความเชื่อว่าเป็นคำเรียกรวมถึงเทวดาและแถนที่ใหญ่ที่สุดคือ "แถนหลวง" ซึ่งเชื่อว่าเป็นพระอินทร์ แถนเป็นผู้สร้างสรรพสิ่งให้กำเนิดดิน น้ำ ลม ไฟ โลก และ มนุษย์ (ธวัช ปุณโณทก ๒๕๒๘ อ้างถึงใน นิตยสารทิพย์นาถสุภา, ๒๕๔๑)

ผีฟ้าหรือผีแถนนั้น แต่ละพื้นที่มีการเรียกที่แตกต่างกันไป และมีความเชื่อว่า "ผีฟ้า" นั้นสามารถที่จะดับทุกข์เข็ญหรือทำลายล้างอุปสรรคทั้งปวง และสามารถที่จะช่วยเหลือมนุษย์ที่เดือดร้อนได้ การที่มนุษย์เกิดการเจ็บป่วยนั้นเนื่องจากไปละเมิดต่อผี การละเมิดต่อบรรพบุรุษ การรักษาต้องมีการเชิญผีฟ้ามาสิงสถิตอยู่ในร่างของคนทรงเรียกว่า "ผีฟ้า นางเทียน" ในการล่ำผีฟ้าของชาวอีสานนั้นเมืองค้ประกอบด้วยทั้งหมด ๔ ส่วน คือ หมอล่ำ ผีฟ้า หมอแคน ผู้ป่วย และเครื่องคายหมอล่ำผีฟ้าจะเป็นผู้หญิงที่มีอายุ หรือบางท้องถิ่นจะเป็นผู้หญิงสาว โดยเฉพาะที่จังหวัดเลยและจะต้องสืบเชื้อสายมาจากกลุ่มหมอล่ำผีฟ้าเท่านั้น แต่ที่จริงผีฟ้าสามารถสิงได้ทั้งหญิง ชายและเด็ก โดยไม่จำกัดอายุ หมอแคน (หมอฆ่า) จะต้องเป็นผู้ที่มีประสบการณ์ในการเป่าแคนมาเป็นอย่างดี เพราะในการประกอบพิธีจะต้องใช้เวลานาน จะต้องมีการเป่าอยู่ตลอดเวลา ส่วนผู้ป่วย นั้น จะต้องแต่งกายตามที่ได้กำหนดไว้ คือมีผ้าไหมหรือผ้าขาวม้าพาดบ่า มีดอกมะละกอซึ่งตัดร้อยเป็นพวงทัดหู ผู้ป่วยนั้นสามารถที่จะพ้อนรำกับหมอล่ำได้และสิ่งสำคัญอีกอย่าง คือเครื่องคาย เป็นสิ่งที่อัญเชิญครูอาจารย์ผู้ล่วงลับไปแล้วมาช่วยเหลือรักษาผู้ป่วย

ในการล่ำผีฟ้า นั้นจะมีความแตกต่างกันตามแต่ละท้องถิ่นเมื่อครูบาเก่าเข้าสิงร่างผู้ทำพิธีจะต้องสวมผ้าซิ่นทับผ้าที่สวมอยู่ (กรณีผู้ป่วยเป็นชาย) หรือถ้าผู้ป่วยเป็นผู้หญิงครูบาจะสวมผ้าแพหรือผ้าฝ้ายโดยสวมทับผ้าถุงเดิมซึ่งจะจัดไว้อยู่ใกล้เครื่องคายในการรักษาทุกคนจะต้องพ้อนรำกันทุกคนและขึ้นอยู่กับผู้ป่วย ถ้าผู้ป่วยต้องการดูการพ้อนรำก็จะทำหน้าที่ต่อไป แต่ถ้าไม่ต้องการครูบาก็จะนำเครื่องคายขึ้นไปเก็บบนหิ้งและจะมาร่วมกันรับประทานอาหาร ความเชื่อของชาวอีสานเชื่อว่าผีฟ้าสามารถที่จะกำหนดการเกิดการตายของมนุษย์ได้ การที่มนุษย์ตายไปขวัญจะออกจากร่างเพื่อไปพบ

บรรพชน แต่ขวัญจะไม่แตกดับเหมือนร่างเป็นเพียงการจากไปของร่างแต่วิญญาณยังคงอยู่กับผู้มีชีวิต

สาเหตุที่มีการพ้องร่ากันนั้นก็เพื่อเป็นการทำให้คนไข้มีพลังจิตในการต่อสู้กับการเจ็บป่วย มีอารมณ์ผ่อนคลาย ความตึงเครียด จิตใจปลอดโปร่ง ไร้วิตกกังวล และสร้างจิตสำนึกด้านความกตัญญู เป็นคตินิยมของวัฒนธรรมไทยซึ่งได้สืบทอดต่อกันมาจนกลายเป็นประเพณี สอดคล้องกับการศึกษาของ กฤตยา แสงวงเจริญ (๒๕๒๓) ที่ศึกษาความสามารถในการรักษาและผลการรักษาของหมอลำผีฟ้า เพื่อนำมาเป็นแนวทางในการป้องกันปัญหาจิตเวชในชุมชน ผลการศึกษาพบว่า โรคที่รักษาหายส่วนใหญ่เป็นโรคทางจิตเวช ไม่พบสาเหตุชัดเจน เช่น อาการมินชาตามตัว พุดโดยไม่รู้ตัว ปวดศีรษะเป็นประจำ รู้สึกร้อน ๆ หนาว ๆ กลัวไม่มีเหตุผล ป่วยเรื้อรัง ผอม ไม่อยากอาหาร

ทั้งนี้ความศรัทธาของประชาชนในชุมชนที่มีต่อหมอลำผีฟ้า นำมาซึ่งความเชื่อมั่นว่าผู้ป่วยจะมีอาการดีขึ้น ลักษณะของพิธีกรรมที่มีกิจกรรมการร้องรำ ด้วยบรรยากาศที่เต็มไปด้วยไมตรีจิตและความเห็นอกเห็นใจ เป็นสิ่งกระตุ้นผู้ป่วยทั้งทางด้านร่างกายและจิตใจ ตลอดจนจนการลำผีฟ้าเป็นการรักษาด้วยดนตรี และการพูดเป็นกลอน มีสัมผัสสนอกสัมผัสใน และเนื้อหาเป็นการให้กำลังใจ ปลุกปลอบ และช่วยขจัดความขัดแย้งในตัวผู้ป่วย ทำให้ผู้ป่วยรู้สึกถึงความเอื้ออาทร การได้รับการปกป้องและคุ้มครองจากสิ่งศักดิ์สิทธิ์ (กฤตยา แสงวงเจริญ, ๒๕๒๓)

การลำผีฟ้า เป็นพิธีกรรมเพื่อการรักษาโรคภัยไข้เจ็บ การลำผีฟ้าต้องอาศัยนางทรงหรือคนทรง ซึ่งโรคบางโรคหมอแผนปัจจุบันก็ไม่สามารถวินิจฉัยได้ว่าเกิดจากอะไร ผู้ป่วยจึงต้องมารักษากับผีฟ้า (ฉัตรทิพย์ นาถสุภา และ พรพิไล เลิศวิชา, ๒๕๔๑) จะเห็นว่าผีฟ้า่นั้นเป็นสิ่งที่ยึดเหนี่ยวจิตใจมนุษย์ โดยมีคติเตือนใจว่า "คนไม่เห็น ผีเห็น" สำหรับทุกวันนี้การลำผีฟ้าดูจะเลือนคลายลงไป เพราะความเจริญทางการแพทยวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี แต่สำหรับชาวอีสานบางกลุ่ม การกระทำพิธีกรรมเกี่ยวกับผีฟ้าไม่ใช่เป็นสิ่งมงาย เหลวไหล หรือไร้สาระสิ้นเชิงเสียทีเดียว (ฉัตรทิพย์ นาถสุภา และ พรพิไล เลิศวิชา, ๒๕๔๑)

๒. **หมอสู่ขวัญ** หรือหมอพร หรือหมอสู่ขวัญ หรือหมอพาม (พราหมณ์) หมอสู่ขวัญ หรือหมอพรถ้ามีความรู้ทางโหราศาสตร์ ดุฤกษ์ยามและประกอบพิธีขึ้นบ้านใหม่ ทำพิธีก่อนลงเสาเอก (เสาแรก เสาเอก เสาขวัญ) เรียกว่าพาม ชาวบ้านเชื่อว่า สาเหตุของความเจ็บป่วยประการหนึ่ง คือ การที่ขวัญหนีดิ้ง (ขวัญหนีออกจากร่าง หรือเสียวขวัญ) การที่จะให้มีร่างกายสู่สภาวะปกติ จึงต้องเรียกให้ขวัญกลับเข้ามาอยู่ตามส่วนต่าง ๆ ของร่างกาย การสู่ขวัญจึงเป็นการรักษา (Curative Medicine) การสู่ขวัญเพื่อให้ขวัญ "แข็งแรง" และ "เบิกบาน" อาจถือเป็นการป้องกันโรคหรือการเจ็บป่วย (Preventive Medicine) ได้แก่ การสู่ขวัญต้อนรับผู้มาเยือน การสู่ขวัญแม่มาจน (หญิงมีครรภ์ก่อนคลอด) การสู่ขวัญพระก่อนเข้าพรรษา เป็นต้น การสู่ขวัญอาจทำเพื่อส่งเสริมสุขภาพแบบองค์รวม (กายและจิต) เพื่อเตรียมความพร้อมก่อนเปลี่ยนบทบาทของบุคคล เช่น การสู่ขวัญออกเรือน (แต่งงาน) การสู่ขวัญภาค เครื่องหมายเชิงสัญลักษณ์ที่แสดงว่าขวัญกลับเข้ามาอยู่ในร่างกาย คือการผูกขวัญด้วยฝ้ายที่ข้อมือ ตามสำนวนที่ว่าผูกเบื้องซ้ายขวัญมา ผูกเบื้องขวาขวัญอยู่

นอกจากเรื่องผีแถนแล้ว ชาวอีสานยังมีความเชื่อเรื่องขวัญ ผู้ได้ดีมีโชคหรือผู้หลักผู้ใหญ่ที่เราเคารพนับถือมาเยี่ยมเราก็คงยินดีจัดพิธีสู่ขวัญให้ ประเพณีสู่ขวัญจึงเป็นประเพณีทำกันอย่างกว้างขวาง คำว่า "ขวัญ" เป็นคุณธรรมแห่งชีวิต มองไม่เห็น สัมผัสไม่ได้ ขวัญเป็นสิ่งไม่มีตัวตนคล้ายกับจิตหรือวิญญาณ แฝงอยู่ในตัวคนและสัตว์ ตั้งแต่เกิดมาทุกคนมีขวัญกันทั้งนั้นและในบางแห่งเรามักแปลว่า "กำลังใจ" ก็มีคำว่า "ขวัญ" ยังมีความหมายอีกว่า เป็นที่รักที่บูชา เช่นเรียกเมียที่รักว่า "เมียขวัญ" หรือ "จอมขวัญ" เรียกลูกรักหรือลูกแก้วว่า "ลูกขวัญ" สิ่งของที่ผู้เคารพรักใคร่นับถือกันนำมาฝาก นำมาให้เพื่อเป็นการทะนุถนอมน้ำใจกันเราก็เรียกว่า "ของขวัญ"

"พิธีบายศรี" หรือ "บายศรีสู่ขวัญ" เป็นประเพณีสำคัญอย่างหนึ่งของชาวอีสาน ซึ่งทำกันแทบทุกโอกาสทั้งในมูลเหตุแห่งความดีและไม่ดี ชาวอีสานถือว่าเป็นประเพณีเรียกขวัญให้มาอยู่กับตัว พิธีสู่ขวัญนี้ไม่ได้ทั้งการแสดงความชื่นชมยินดีและเป็นการปลอบใจให้เจ้าของขวัญจากคณะ ญาติมิตรและบุคคลทั่วไป (ปริญญาณ ภิกขุ , ๒๕๑๖) การสวดต้องให้เสียงชัดเจน สละสลวย ไพเราะ ฟังแล้วเกิดความดีใจ ครัทธาอุตสาหะใน

การทำความดียิ่งขึ้น จึงจะเป็นสิริมงคลแก่เจ้าตัว ถ้าป่วยไข้ ไข้จะหาย ถ้าได้ดีได้เลื่อนยศ เลื่อนตำแหน่ง ก็จจะรักษาความดีไว้ให้คงทนไม่ฟุ้งเพื่อเหอheimจนลืมตัว (ปริญาณ ฎิกขุ, ๒๕๑๖) การทำพิธีการสู่ขวัญหรือเรียกขวัญ กระทำขึ้นเพื่อสร้างกำลังใจในการดำเนิน ชีวิต ชาวบ้านจะเอามือแตะกันเป็นทอด ๆ เพื่อรวมกันส่งพลังใจให้จนถึงบุคคลหนึ่ง ที่ พวกเขาต้องการช่วย เพื่อช่วยเรียกขวัญกลับมา เป็นการแสดงให้เห็นว่าชาวบ้านได้ระดม จิตใจมาช่วยส่งเสริมให้คนเจ็บป่วยหรือผู้ที่มีปัญหาที่มีความแ่มชื่น และมีความสุข เช่นการ สู่ขวัญเด็ก การสู่ขวัญป่าวสาว การสู่ขวัญคนป่วย เป็นต้น (ฉัตรทิพย์ นาถสุภา และ พร พิไล เลิศวิชา, ๒๕๔๑)

จะเห็นได้ว่าพิธีสู่ขวัญนี้เป็นประเภท "ชนบประเพณี" คือประเพณีชาวอีสานได้เคย ตั้งหรือร่างเป็นระเบียบแบบแผนขึ้นไว้ เป็นธรรมชาติของประเพณีที่อาจมีส่วนปลีกย่อย แปรลกแตกต่างกันออกไปบ้าง ในลักษณะของการพัฒนาเป็นลักษณะของความเจริญให้ เหมาะสมกับกาลสมัย แต่ส่วนสำคัญอันเป็นมุลฐานของประเพณีนี้ก็ยังคงอยู่และเป็น หน้าที่ของพวกเรารุ่นต่อไปจะเป็นผู้รับช่วงระวังรักษาไว้ให้มรดก (ปริญาณ ฎิกขุ, ๒๕๑๖) การสู่ขวัญแสดงให้เห็นถึงภูมิปัญญาด้านสุขภาพอย่างเป็นองค์รวม (Holistic) แสดงถึง การมีปฏิสัมพันธ์ระหว่างคนกับคน คนกับธรรมชาติ และสิ่งเหนือธรรมชาติ ที่เชื่อมโยง กับวิถีชีวิตที่ไม่สามารถแยกออกจากกันได้ ด้วยเหตุนี้พิธีการสู่ขวัญจึงยังคงมีให้เห็นอยู่ ทั่วไปในพื้นที่เขตภาคอีสานจนถึงทุกวันนี้

๓. **หมอเป่าหรือหมอจอด** วัตถุประสงค์หลักของการจอดหรือการเป่า คือเพื่อ การรักษาโรคภัย หมอเป่ามีวิธีการรักษาด้วยการเป่าต่าง ๆ กันไป ส่วนประกอบที่ใช้และ พบบ่อย คือ ปูนกินหมาก เคี้ยวกระเทียมแล้วเป่า เคี้ยวใบไม้บางชนิดเป่า เป็นต้น โรคที่ รักษา ได้แก่ ปวดศีรษะ โรคผิวหนังบางชนิด (งูสวัด) แมลงสัตว์กัดต่อย ปวดท้อง เป็นต้น การที่หมอเป่าจะรักษาหายหรือไม่หายนั้นหมอเป่าเชื่อว่า เป็นเรื่องของการ ทำบุญร่วมกันมาในชาติก่อนของหมอกับผู้ป่วย ส่วนหมอจอดนั้นจะรักษาเฉพาะกรณีที เจ็บป่วยเกี่ยวกับโครงสร้างของร่างกาย เช่น กระดูกหัก กระดูกเคลื่อน หรือแผลผ่าตัด ให้เชื่อมติดกัน คำว่า “จอด” ในภาษาอีสาน แปลว่า “ต่อ หรือ เชื่อม หรือ สมาน” ใน ภาษาภาคกลาง

จากการศึกษาของคณะปฏิบัติงานวิทยากร อพ.สธ. เกี่ยวกับวิธีการรักษาของ หมอจอด ในรายที่กระดูกหักแบบปิดและไม่ได้ไปเข้าเฝือกที่โรงพยาบาล หมอจอดอาจ สานเฝือกด้วยอุปกรณ์ที่ทำจากไม้ไผ่ ใช้ประคองแขนแทนเฝือก ซึ่งจะดีต่อการสมานแผล และมีช่องระบายอากาศ ไม่อับชื้นเหมือนเฝือกของโรงพยาบาล ซึ่งเฝือกไม้ไผ่ซี่เล็ก ๆ นี้จะ ไม่ทำสำเร็จรูปไว้ เพราะเป็นเคล็ดที่ว่า ถ้าทำทิ้งไว้ก็จะมีคนมารักษาอยู่เรื่อย ๆ ใส่ประคอง บริเวณที่หัก แนวทางการรักษาของหมอจอดนั้นสอดคล้องกับหลักการแพทย์แผน ปัจจุบัน ในการปฐมพยาบาลเบื้องต้นผู้ป่วยกระดูกหัก โดยการเข้าเฝือกชั่วคราว (Splinting) มีวัตถุประสงค์เพื่อให้กระดูกส่วนที่หักเคลื่อนไหวน้อยที่สุดและเป็นการ ป้องกันมิให้อาการรุนแรงมากขึ้น เช่น การหักของกระดูกที่ยังไม่ทะลุออกมานอกผิวหนัง หากมีการเคลื่อนไหวนรุนแรงหรือบิด พลิกอาจทำให้กระดูกที่หักที่มออกมาอกผิวหนังได้ (เสนาอ อินทรสุขศรี, ๒๕๓๙)

ส่วนการรักษาอาการเจ็บป่วยโดยใช้เวทมนตร์คาถาเป่าไปตามร่างกายผู้ป่วย บางครั้งอาจเคี้ยวปูนกินหมาก เคี้ยวกระเทียม เคี้ยวใบไม้บางชนิดเป่า เช่น การเป่าตุ่ม เป่างูสวัด แผลเรื้อรัง แผลไฟไหม้ น้ำร้อนลวก วิธีการรักษาด้วยการท่องคาถาแล้วเป่าลง ไปตามตุ่มหรือแผลไฟไหม้ น้ำร้อนลวก โดยเป่าติดกันหลายวัน แผลก็จะฝ่อแห้งไปวันละ เล็กเล็กละน้อยจน ไม่ลุกลามต่อไป และหายขาดในที่สุด ซึ่งหากสิ่งที่เคี้ยวเป็นสมุนไพรจะเป็น ผลดีต่อการรักษา อย่างไรก็ตาม ยังมีความกังวลเรื่องของความสะอาดของแผล หาก การเป่าไม่ได้ใช้สมุนไพร หรือเป็นสมุนไพรที่ไม่มีผลต่อการรักษา ก็อาจทำให้เกิดการติดเชื้อลุกลามได้เช่นกัน เพราะเป็นที่ทราบกันดีว่าน้ำลายภายในปากไม่สะอาดและเต็มไปด้วยเชื้อโรค

๔. **หมอดำแย** ซึ่งในการเก็บข้อมูลครั้งนี้พบเฉพาะหมอดำแยเพศหญิงเท่านั้น หมอดำแย คือผู้ที่ทำหน้าที่ช่วยทำคลอดในทุกขั้นตอนของการทำคลอด ตั้งแต่การช่วย คลอด การทำความสะอาดเด็ก การเอาแม่ลูกอ่อนนอนอยู่ไฟ ความรู้ได้รับการถ่ายทอด การสังเกต และประสบการณ์ตรงจากการถูกทำคลอดโดยหมอดำแย ซึ่งส่วนใหญ่จะเป็น แม่ตนเอง หรือแม่สามี เป็นผู้ทำคลอดให้ตนเอง ตนจึงจดจำและนำมาใช้ในการช่วย คลอดแก่สมาชิกในครอบครัวที่กำลังจะคลอด รวมไปถึงเพื่อนบ้านด้วย

การผดุงครรภ์ไทยหรือการผดุงครรภ์แผนโบราณ เป็นศาสตร์แขนงหนึ่งในหลักวิชาการแพทย์แผนไทยเกี่ยวกับการดูแลมารดาและทารกตั้งแต่ระยะเริ่มตั้งครรภ์จนกระทั่งคลอด ดังนั้นแพทย์ผดุงครรภ์แผนโบราณ หรือที่เรียกกันว่า “หมอดำแย” จึงมีหน้าที่ให้คำแนะนำ ดูแล แก้ไข ป้องกันอาการต่าง ๆ ของผู้หญิงตั้งแต่เริ่มตั้งครรภ์ จนครบกำหนดคลอด ทำหน้าที่ทำคลอดตลอดจนดูแลสุขภาพมารดาหลังคลอด ทารกแรกเกิด ด้วยกรรมวิธีการแพทย์แผนไทย (โครงการสารานุกรมไทยสำหรับเยาวชนฯ, ๒๕๕๒)

ความโดดเด่นอีกประการหนึ่งในหลักวิชาการผดุงครรภ์ไทย คือ การดูแลสุขภาพมารดาหลังคลอดด้วยการ “อยู่ไฟ” โบราณเชื่อว่า ในระยะหลังคลอดใหม่ ๆ ทั้งทารกและมารดาอาจเกิดอันตรายได้ง่าย จึงให้มารดาหลังคลอดอยู่ไฟ เชื่อว่า ความร้อนเป็นสิ่งบริสุทธิ์ที่สามารถเผาผลาญสิ่งที่เป็นโทษได้ การอยู่ไฟจะช่วยให้เลือดลมของมารดาหลังคลอดไหลเวียนดีขึ้น ลดการเกร็งและปวดเมื่อยของกล้ามเนื้อ ช่วยให้แผลฝีเย็บหายเร็วขึ้น ช่วยลดอาการปวดอันเกิดจากการหดตัวของมดลูก และอาการเจ็บปวดจากการคัดเต้านม อีกทั้งยังช่วยเพิ่มความอบอุ่นให้แก่ร่างกายได้เป็นอย่างดี โบราณเรียกช่วงเวลาอยู่ไฟว่า “เขตเรือนไฟ” ผู้หญิงไทยสมัยโบราณนิยมอยู่ไฟ ๓ วัน หลังคลอดลูกคนแรก แต่หลังคลอดลูกคนหลัง อาจอยู่ไฟนานขึ้น ๘-๒๐ วัน (โครงการสารานุกรมไทยสำหรับเยาวชนฯ, ๒๕๕๒)

หลังคลอด ๒-๓ วัน จะมีน้ำเหลืองออกจากแผลรก ซึ่งโบราณเรียกว่า “น้ำคาวปลา” เพราะมีกลิ่นคาวจัด น้ำคาวปลาจะออกมาราว ๑๐ วัน หลังจากนั้นก็จะลดน้อยลงเรื่อย ๆ จนเมื่อแผลรกหายก็หยุดไป บางคนอาจมีน้ำคาวปลานานถึง ๑ เดือน ดังนั้น หลังคลอด แพทย์แผนไทยมักให้มารดากินยาขับน้ำคาวปลา และยาระบายเพื่อขับล้างเอาของเสียและสิ่งเน่าเสีย อันเกิดจากการคลอดบุตรออกไปจากร่างกายของมารดาหลังคลอด นอกจากนั้น ในช่วงดังกล่าวจะต้องดูแลสุขอนามัยของคลอดให้สะอาดไม่ให้น้ำคาวปลาหมักหมมจนทำให้เกิดการติดเชื้อ ที่เรียกว่า “สันนิบาตหน้าเพลิง” ซึ่งหมายถึง ไข้ที่เกิดในเขตเรือนไฟ (โครงการสารานุกรมไทยสำหรับเยาวชนฯ, ๒๕๕๒)

หลักวิชาการผดุงครรภ์แผนไทยแนะนำว่ามารดาหลังคลอดควรอาบน้ำสมุนไพรหรืออบสมุนไพร เพื่อชำระร่างกายให้สะอาดสดชื่น ดับกลิ่นคาวเลือด ช่วยให้มดลูกกลับเข้าสู่สภาพเดิมเร็วขึ้นและขับน้ำคาวปลา เริ่มต้นด้วยการอาบน้ำร้อนที่ต้มกับใบมะขามฝักส้มป่อยและหัวหอม หลังเช็ดตัวให้สะอาดแล้ว จึงใช้ลูกประคบที่ใช้โพลผสมกับการบูร กด ประคบ ตามส่วนต่าง ๆ ของร่างกาย เพื่อแก้อาการปวดเมื่อย อันเกิดจากการคลอด ช่วยขับเหงื่อ และการประคบบริเวณหัวนมเพื่อช่วยเพิ่มน้ำนม และทำให้น้ำนมไหลดีขึ้น (โครงการสารานุกรมไทยสำหรับเยาวชนฯ, ๒๕๕๒)

การอยู่ไฟหลังคลอดจะช่วยให้ท้องอุ่นอยู่เสมอ บรรเทาอาการปวดมดลูก และช่วยให้มดลูกเข้าอู่เร็ว คนโบราณนิยมใช้ความร้อนจากฟืนไม้สะแกนา เพราะเป็นไม้พื้นบ้านหาง่าย ติดไฟแล้วคุติ มอดช้า ไม่เปลือง ความร้อนที่ใช้ในการอยู่ไฟ อาจได้จากการทับหม้อเกลือ (หรือการนาบหม้อเกลือ) ซึ่งเป็นการให้ความร้อนแก่เกลือที่บรรจุอยู่ในหม้อดิน ห่อด้วยใบพลับพลึงและผ้าขาว แล้วใช้กดหรือนาบตามส่วนต่าง ๆ ของร่างกายโดยเฉพาะบริเวณท้องและต้นขา การใช้ความร้อนจะช่วยให้การไหลเวียนของเลือดดีขึ้น ช่วยขับน้ำคาวปลา และช่วยลดอาการปวดเมื่อยกล้ามเนื้อจากการคลอดบุตร หรืออาจใช้วิธีการนั่งถ่าน โดยอาจใช้ตัวยาสุมุนไพรรเผาเอาควันรวมด้วย วิธีนี้เป็นการใช้ความร้อนเพื่อช่วยให้แผลแห้งเร็ว และยังช่วยสมานแผลจากการคลอด นอกจากนี้ยังอาจใช้ยาช่วย เช่น ยาช่วยให้มดลูกเข้าอู่ (กลับเข้าที่เดิม หรือกลับสู่สภาพเดิม) ยาบำรุงน้ำนม โดยในเขตเรือนไฟนั้นคนโบราณห้ามกินของแสลง เพื่อให้ร่างกายมีสุขภาพดี (โครงการสารานุกรมไทยสำหรับเยาวชนฯ, ๒๕๕๒)

ดังนั้นการผดุงครรภ์ไทยจึงเป็นทางเลือกหนึ่งที่สำคัญในการฟื้นฟูสุขภาพหลังคลอดของมารดาในยุคปัจจุบัน โดยสามารถช่วยเหลือในส่วนของอาการอ่อนเปลี้ยเพลียแรง หน้ามืดตาลาย อาการปวดเมื่อย ปวดระบมตามบั้นเอว สะโพก ต้นขา ป่า สะบัก อาการเจ็บมดลูก น้ำคาวปลาไม่เดิน กระบังลมหย่อน หน้าท้องยื่น เจ็บแผลฝีเย็บช่องคลอด ปวดขัดเวลาปัสสาวะ อาการคัดเต้านม น้ำนมน้อย หัวนมบอด ผิวหนังเป็นคราบดำ บริเวณรักแร้ ซอกคอ สะโพก ก้น ขาหนีบ ท้องลาย และสะโพกลาย

๕. **หมอจ้ำหรือขวัญจ้ำ** เป็นผู้นำทางจิตวิญญาณ (Spiritual guide leader) ของประชาชนในหมู่บ้าน หมอจ้ำไม่ได้มีเวทย์มนต์หรือเคล็ดลับในการรักษาโรคภัยไข้เจ็บแต่อย่างใด แต่หมอจ้ำนับได้ว่าเป็นบุคคลที่มีความสำคัญอย่างยิ่ง เพราะหมอจ้ำ คือผู้ที่สามารถติดต่อกับจิตวิญญาณ (Higher Spirit) ที่สิงสถิตประจำหมู่บ้าน ที่เรียกว่า “ปู่ละคำ และ ย่าละคำ” ซึ่งเป็นที่ยึดเหนี่ยวทางจิตวิญญาณของประชาชน หากประชาชนต้องการความช่วยเหลือไม่ว่าเรื่องใดก็ตาม หากต้องการขอให้ “ปู่ละคำ และ ย่าละคำ” ช่วยให้สมหวังดังปรารถนา จะต้องติดต่อกับหมอจ้ำ ให้ทำพิธี “บะ” (การบนบานศาลกล่าว) ส่วนประกอบสำคัญในพิธีกรรม คือ พาดายซึ่งประกอบด้วย ธูป เทียน และดอกไม้ ชาวบ้านไม่สามารถทำพิธีดังกล่าวได้โดยอิสระ เพราะเชื่อกันว่ามีเพียงหมอจ้ำเท่านั้นที่สามารถติดต่อเจรจากับ “ปู่ละคำ และ ย่าละคำ” ได้ บุคคลที่จะเป็นหมอจ้ำได้นั้น ประชาชนในหมู่บ้านจะเป็นผู้ลงมติพิจารณาบุคคลที่มีความเหมาะสมเท่านั้นดำรงตำแหน่งนี้ โดยมีคุณสมบัติคือ เป็นบุคคลที่ดำรงตนอยู่ในศีลธรรม มีเมตตา ชาวบ้านให้ความเคารพนับถือ

จากการทบทวนวรรณกรรมพบว่า ชาวอีสานมีความเคร่งในประเพณีและพิธีกรรม ซึ่งถือเรื่องบาปบุญคุณโทษ วิญญาณ เทวดาอารักษ์ ผีนางงิ้วอย่างจริงจัง ผีปู่ตา เป็นผีที่ชาวบ้านให้ความเคารพศรัทธาอย่างมาก เพราะถือว่าผีบรรพบุรุษหรือผีประจำตระกูลที่ล่วงลับไปแล้วแต่ยังห่วงใยบุตรหลานอยู่ จึงเฝ้าคอยดูแล รักษาคุ้มครองป้องกันภัยร้ายทั้งปวงที่จะเกิดขึ้นในชุมชน โดยมอบให้ “เฒ่าจ้ำ” เป็นผู้นำหน้าที่ติดต่อสื่อสารระหว่างผีบรรพชนกับชาวบ้าน และสร้างโรงศาลไว้เป็นที่พักอาศัยของผีปู่ตา ส่วนมากจะตั้งอยู่บนที่เนินสูง เป็นป่าทึบ ร่มรื่น มีสัตว์ป่าชุกชุม เพื่อให้ดูขลังและศักดิ์สิทธิ์ เรียกว่า “ดอนปู่ตา” ชาวบ้านใช้เป็นสถานที่ประกอบพิธีกรรมต่าง ๆ เช่น พิธีเลี้ยงประจำปีเดือนสามและเดือนหก ซึ่งเรียกว่าเลี้ยงขึ้น (เลี้ยงเมื่อเก็บเกี่ยวเสร็จ) และการเลี้ยงลง (เลี้ยงเมื่อเริ่มปักดำ)

นอกจากนี้ยังมีพิธีเลี้ยงทาย “บะ” ซึ่งเป็นพิธีเซ่นไหว้บูชา เลี้ยงผีปู่ตา ให้มาช่วยดลบันดาลให้อยู่ดี กินดี มีความสุข สมปรารถนา ขໍอห้ามและข้อปฏิบัติเกี่ยวกับผีปู่ตา ถือเป็นกฎระเบียบที่ทุกคนในชุมชนต้องยอมรับร่วมกัน และปฏิบัติอย่างเคร่งครัด ผู้ใด

ล่วงหน้าจะเกิดจะถูกผีปู้ตาดองโทษ ไม่ทางใดก็ทางหนึ่ง ข้อห้ามนั้นส่วนมากกำหนดโดยมติของชุมชน หรือเตมาเจ้าเป็นผู้กำหนดตามคำขอของผีปู้ตาซึ่งมาเข้าฝัน มีทั้งข้อห้ามในการทำลายทรัพย์สินกรรมชาติ เช่น ในการเก็บสมุนไพรต้องมีพิธีกรรมขออนุญาตจากเทวดาที่รักษาต้นไม้ นั้น มิฉะนั้นจะถือว่าผิดครุ ห้ามลบหลู่ผีปู้ตา ห้ามทำผิดจารีตประเพณี เช่น การมั่วสุมทางเพศ หรือเสพของมีนเมา ทำให้ชาวบ้านมีสำนึกที่จะไม่ทำลายระบบนิเวศจนขาดความสมดุล ทำให้ชุมชนอยู่กันอย่างมีความสุข เพราะได้พึงพิงธรรมชาติเกือบทุกด้าน (กลุ่มงานแพทย์พื้นบ้านไทย, ๒๕๔๖)

๖. **หมอลัก** เป็นหมอลูกซึ่งไม่ได้รักษาความเจ็บป่วยใด ๆ แต่ใช้การลักเพื่อป้องกันอันตรายจากการกัด ต่อย ของสัตว์มีพิษ เช่น งู ตะขาบ เป็นต้น การลักโดยใช้น้ำมันควบคู่ไปกับการลงเวทย์มนต์คาถา การลักในประเทศไทยอาจจะมีมาแต่โบราณแต่จะมีมาตั้งแต่สมัยใดไม่มีหลักฐานชัดเจน การลักยันต์เพื่อให้อยู่ยงคงกระพันนั้นเชื่อว่ามีมานานแล้วดังปรากฏในวรรณคดี เรื่องขุนช้างขุนแผน และวรรณกรรมอื่น ๆ แต่การลักมักมองว่าเป็นเรื่องของนักเลง ถูกมองไปในทางลบ ทำให้ศิลปะบนผิวหนังประเภทนี้เกือบจะสูญไปจากสังคมไทย เหตุผลที่การลักยังคงมีอยู่คือ หลาย ๆ คนยังเชื่อว่าการลักจะทำให้มีโชคและอยู่ยงคงกระพันพันอันตราย รูปแบบของการลักแต่ละชนิดจะมีความหลังที่แตกต่างกัน ลายลักหรือยันต์บางชนิดสามารถช่วยผู้ที่ลักให้รอดพ้นจากสถานการณ์ที่ยู่ยากได้ สัญลักษณ์บางอย่างของลายลัก สามารถทำให้ผิวหนังเหนียวได้ คัดรูยิงไม่ออก ฟันไม่เข้า เชื่อว่าการลักจะช่วยให้รอดพ้นจากสถานการณ์อันเลวร้ายได้

การลักยันต์มีมาก่อนอาณาจักรสุโขทัย โดยต้นแบบน่าจะมาจากขอม ในขณะที่ขอมยังครอบครองดินแดนสุวรรณภูมิเมื่อประมาณ ๑,๔๐๐ ปีที่แล้ว เพราะอักษรและลวดลายที่ใช้ลักกันนั้นเป็นแบบอักษรขอม และใช้ภาษาบาลีเป็นส่วนใหญ่ การลักสืบทอดกันมาแต่โบราณ ในอดีตข้าราชการของไทยจะทำตำหนิที่ข้อมือคนในบังคับ ซึ่งเป็นหน้าที่ของแผนกทะเบียนเป็นผู้บันทึกและรวบรวมสถิติชาย สันนิษฐานว่า การทำเครื่องหมายลงบนร่างกายนี้อาจมีมาตั้งแต่สมัยอยุธยาตอนต้น ในรัชสมัยของสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ

แม้ว่าการสักรักยันต์ในประเทศไทยจะมีมาแต่โบราณ แต่ไม่มีหลักฐานยืนยันชัดเจน จะมีก็แต่หลักฐานที่ปรากฏในวรรณคดีเรื่อง "ขุนช้างขุนแผน" และวรรณกรรมอื่น ๆ โดยเชื่อมโยงกับความเชื่อทางไสยศาสตร์ ทำให้แคล้วคลาดต่ออันตรายต่าง ๆ เป็นทางหนึ่ง ที่ช่วยให้จิตใจมีความมั่นคง ซึ่งการสักรักยันต์เพื่อหวังผลทางไสยศาสตร์จะแบ่งออกเป็น ๒ ชนิด คือ เพื่อผลทางเมตตามหานิยม และคงกระพันชาตรี นอกจากนี้การสัก ยังมีการแฝงถึงความเชื่อทางไสยศาสตร์ ที่เชื่อมโยงกับการระวังอันตรายและความปลอดภัย ทำให้แคล้วคลาดต่ออันตรายต่าง ๆ อันจะเห็นได้จากศิลปะพื้นบ้าน ประวัติศาสตร์ และนิทานพื้นบ้านของไทยแทบทุกชนิด ความเชื่อประเภทนี้อาจจะกระตุ้นความรู้สึกให้เกิดศรัทธาความเชื่อมั่น เกิดความมั่นใจ ส่วนวัฒนธรรมการสักรักยันต์จึงช่วยให้เกิดความรู้สึกปลอดภัยเป็นทางหนึ่ง ที่ช่วยให้จิตใจมีความมั่นใจมั่นคงมากยิ่งขึ้น ๆ ขึ้น การสักรักยันต์ลงอักขระเลขยันต์ มีอยู่ ๒ อย่างคือ ๑) การสักน้ำมัน ๒) การสักน้ำหมึก การสักน้ำมัน ส่วนมากจะใช้น้ำมันจันทน์หอม แซ่ว่านหรือน้ำมันงาขาว บางสำนักจะผสมน้ำมันช้างตักมัน น้ำมันเสือโคร่ง การสักน้ำมัน คนสมัยนี้นิยมกันมากเพราะเป็นการสักรักยันต์โดยร่างกาย ไม่มีลวดลายให้เห็น เมื่อรอยสักตกสะเก็ดเนื้อก็สมานเป็นเนื้อเดียวกัน การสักหมึก นิยมใช้หมึกจีนมาผสมกับน้ำพระพุทธรูป ส้มยก่อนนิยมมหาตีสื่อ ดิหมี ดิงูเห่า เป็นส่วนผสม ขึ้นตอนการลงเข็มสักยันต์ อาจารย์ผู้สักจะให้ลูกศิษย์กดผิวหนังที่จะสักให้ตึง แล้วใช้เข็มสักแทงตามรูปแบบพิมพ์นั้น ปากก็บิกรรมคาถาไปตลอดเวลาที่สักเป็นการส่งกระแส ถ่ายทอดพระเวทย์ลงไปในรูปแบบยันต์นั้น ระยะเวลาสักยันต์แล้วแต่รูปแบบยันต์ ที่สัก

อย่างไรก็ตามแม้ทุกวันนี้จะมีผู้เชื่อมั่นและศรัทธาในการสักอยู่ แต่ก็นับว่าลดลงมาก เมื่อเทียบกับอดีตที่ผ่านมา และนับวันข้อมูลต่าง ๆ เกี่ยวกับลายสักจะสืบค้นได้ยากยิ่งขึ้น เป็นเพราะขาดผู้รู้ ผู้ชำนาญ อาจารย์บางท่านที่ยังมีชีวิตอยู่ในปัจจุบันก็ไม่ค่อยถ่ายทอดวิชาให้แก่ศิษย์ ทำให้นับวันผู้ที่รู้วิชานี้ยิ่งลดน้อยลงทุกที อีกทั้งสังคมปัจจุบันไม่ค่อยยอมรับคนที่มีลายสักเช่นแต่ก่อนอีกแล้ว ในทางกลับกัน ทศนคติของคนไทยในวันนี้ กลับมองว่าคนที่มีรอยสักเป็นผู้ที่มีการศึกษาน้อย เป็นผู้มีอาชีพใช้แรงงาน เป็นนักแสดงหัวไม้หรือเข้าใจหนักลงไปอีกว่า คนที่สักลายคือพวกขี้คุก ขี้เตะราง ที่มีลายสักซึ่งสักกันเอง

ภายในเรือนจำ ประกอบกับการสักรังเป็นอุปสรรคในการรับราชการทหาร ตำรวจ และ พลเรือน (ความเชื่อเรื่องการสักรังนัต, ๒๕๕๒)

๓. หมอสมุนไพร หมอยาฮากไม้ หรือหมอรากไม้ ในเขตพื้นที่รอบเขื่อนน้ำพุง เป็นหมอที่ใช้วิธีการรักษาด้วยสมุนไพร แร่ธาตุบางชนิด และเขาสัตว์ หรือส่วนต่าง ๆ ของสัตว์บางชนิด โรคส่วนใหญ่ที่รักษาได้แก่ โรคเลือด โรคตับ โรคไต นิ่ว โรคมะเร็ง โรคปวดแขนง ปวดขา แผลงสัตว์กัดต่อย อาการเหนื่อยอ่อนเพลีย และอาการผิดปกติของ หญิงแม่ลูกอ่อนหลังอยู่ไฟ

จากการรวบรวมข้อมูลปราชญ์ชาวบ้านในพื้นที่ปกปักพันธุกรรมพื้นรอบเขื่อนน้ำพุง สรุปได้ว่า วิถีชีวิตและความเชื่อของคนในพื้นที่ คล้ายคลึงกับประชากรในบริบทของชาว อีสานโดยทั่วไป กล่าวคือมีความเชื่อแบบผสมผสาน ทั้งสมัยใหม่และสมัยเก่า ประเภท ของปราชญ์ชาวบ้านที่พบบนน้อยกว่าบริบทของชาวอีสานเชื้อสายส่วยหรือเชื้อสายเขมร การถ่ายทอดความรู้มีเพียง ๒ รูปแบบ คือ จากปากต่อปากและศึกษาจากตำรา จากการ ติดตามปราชญ์ชาวบ้านในระยะยาวพบว่า บางรายมีอาการหลงลืม แม้แต่ลายมือของ ตนเอง และมีปราชญ์ชาวบ้านเพียงรายเดียวเท่านั้น ที่มีการศึกษาหาความรู้วิทยากร สมัยใหม่เพิ่มเติม เพื่อให้การใช้สมุนไพรเป็นระบบและมีความน่าเชื่อถือมากขึ้น ปราชญ์ ชาวบ้านประเภทอื่น ๆ ที่ยังพบในพื้นที่ มักจะอยู่ในรูปแบบของเป็นที่พึ่งทางจิตใจหรือ จิตวิญญาณมากกว่าการรักษาสุขภาพอย่างเต็มรูปแบบ

เปรียบเทียบ ข้อดี ข้อเสียระหว่างการรักษาแพทย์แผนไทยกับแผนปัจจุบัน

ข้อดีของการใช้การแพทย์แผนไทย

๑. เป็นการดูแลโดยองค์รวม ยกตัวอย่าง การใช้สมุนไพร ในสถานพยาบาลที่ ภาคอีสานเป็นการดูแลโดยพระและอาสาสมัคร พยาบาลและแพทย์ร่วมกับการใช้ สมุนไพรโดยใช้กำลังใจและจิตใจที่ดีเข้าร่วมการให้บริการแก่ผู้ป่วย

๒. เป็นการรักษาที่เสียค่าใช้จ่ายน้อย ประหยัดงบประมาณ การเสียดุลของ
รัฐในการนำเข้ายา

๓. สมุนไพรหาได้ในท้องถิ่น ไม่จำเป็นต้องซื้อ

๔. เป็นการรักษาตามธาตุมากกว่าตามระบบอวัยวะ

ข้อดีของการใช้การแพทย์แผนไทย

๑. โรคบางชนิด ต้องใช้การแพทย์แผนปัจจุบัน เช่น โรคหัวใจ โรคที่ต้องผ่าตัด
เช่น ไส้ติ่ง หรืออุบัติเหตุ ฉุกลิ้น

๒. โรคเรื้อรัง ร้ายแรง ที่พิสูจน์ไม่ได้ว่าใช้สมุนไพรรักษาได้ โรคสุนัขบ้ากัด
บาดทะยัก

๓. การนำมาใช้ ต้องถูกต้อง คือ ถูกต้น ถูกส่วน ถูกวิธี ถูกขนาด และถูกโรค
บางชนิดเป็นยาที่มีอันตราย

๔. ประชาชนที่ด้อยโอกาสเข้าถึงความรู้ มักถูกหลอกลวงง่าย ในเรื่อง
สรรพคุณของยาแผนโบราณที่โฆษณาเกินความจริง

โรคประเภทใด ที่เหมาะกับการรักษาด้วยยาแผนปัจจุบัน และโรคประเภทใด ที่เหมาะสมกับยาสมุนไพร

๑. โรคที่เหมาะกับการรักษาด้วยยาแผนปัจจุบัน ได้แก่ โรคที่ใช้การผ่าตัด
โรคอุบัติเหตุร้ายแรง

๒. โรคที่เหมาะสมกับยาแผนโบราณ คือ โรคที่ยาแผนปัจจุบันรักษาไม่ได้ เช่น
มะเร็ง หรือโรคที่รักษาไม่หาย และอาการไม่สมดุลต่าง ๆ เช่น ร้อนภายใน หนาวสั่น
โรคจากภูมิคุ้มกันต่าง ๆ ที่ต้องอาศัยอาหารและสมุนไพรรักษา

แนวโน้มของการแพทย์แผนไทยและยาสมุนไพร

ภูมิปัญญาท้องถิ่นและความหลากหลายทางชีวภาพ

ความหลากหลายทางชีวภาพ (Biological diversity) จัดเป็นทรัพยากรชีวภาพที่มี
คุณค่ามากที่สุดในโลก เป็นพื้นฐานของชีวิตความเป็นอยู่ ความมั่นคงของปัจจัยสี่ และ

ความมั่นคงทางเศรษฐกิจของชาติ โดยเฉพาะพืชและสัตว์เป็นทรัพยากรพันธุกรรม (Genetic Resources) ที่เป็นรากฐานของแหล่งอาหารที่สำคัญของมนุษย์ บนพื้นแผ่นดินแหลมสุวรรณภูมิแห่งนี้ (ประเทศไทย) เป็นที่อยู่อาศัยของมนุษย์ชาติมาแต่ก่อนประวัติศาสตร์ มีหลักฐานที่เป็นฟอสซิลพืชผักโบราณ โดยเฉพาะข้าว (Oryza Sativa Linn.) แสดงถึงอารยธรรมการกินการอยู่ของผู้ที่เคยอาศัยอยู่แถบนี้ จากหลักฐานฟอสซิลในจังหวัดแม่ฮ่องสอนซึ่งมีอายุกว่า ๙,๐๐๐ ปี แสดงให้เห็นว่าข้าวนั้นมีถิ่นกำเนิดในประเทศไทยเมื่อ ๙,๐๐๐ ปีมาแล้ว ชนชาติไทยรู้จักทำไร่ ไถนา ปลูกข้าว ก่อนชนชาติอื่นในโลก และหลักฐานทางวิทยาศาสตร์เป็นที่ประจักษ์กันว่า คนไทยมีความรู้จากการใช้ประโยชน์จากพืชพันธุ์ธัญญาหารที่ได้จากธรรมชาติมาใช้เป็นอาหาร เป็นยา เครื่องสำอาง เครื่องนุ่งห่ม ฯลฯ ซึ่งเราเรียกความรู้เหล่านี้ว่า ภูมิปัญญาท้องถิ่นดั้งเดิม (Traditional Knowledge) คณะปฏิบัติงานวิชาการ อพ.สธ.วิเคราะห์แนวโน้มของแพทย์แผนไทย โดยเฉพาะอย่างยิ่งยาสมุนไพรมีการเปลี่ยนแปลงไปใน ๒ ทิศทาง ทิศทางแรกคือได้รับการสนับสนุนอย่างเป็นทางการจากระบบจากภาครัฐและเอกชน และทิศทางที่สองคือ ความเสี่ยงของอนาคตสมุนไพรไทย

๑. ระบบสนับสนุนการแพทย์แผนไทย

๑.๑ การจัดตั้งสถาบันการแพทย์แผนไทย

ปัจจุบันทั่วโลกหันมาใช้สมุนไพรดูแลสุขภาพก่อนเกิดอาการ องค์การอนามัยโลกได้แนะนำให้ใช้การแพทย์ทั้ง ๒ แผนคู่ขนานกันไป ในการแพทย์แห่งชาติของแต่ละประเทศ การดูแลสุขภาพก่อนเกิดอาการ ย่อมดีกว่าเกิดอาการแล้ว ทั่วโลกได้ส่งเสริมให้มีการแพทย์ดั้งเดิมของแต่ละประเทศ โดยมีการสนับสนุนเชิงนโยบายจากรัฐ ประการหนึ่งการแพทย์แผนโบราณเป็นการแพทย์ที่ไม่แพงจึงเหมาะกับสถานการณ์สำหรับประเทศเรา

เนื่องจากระบบการแพทย์แผนปัจจุบันเพียงระบบเดียวไม่สามารถแก้ปัญหาสุขภาพได้อย่างครอบคลุม จึงต้องการวิธีการที่หลากหลายในการแก้ปัญหาสุขภาพอนามัย โดยเฉพาะระบบการแพทย์แผนไทย ซึ่งเป็นภูมิปัญญาดั้งเดิมของสังคมไทย ดังนั้นสำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ สำนักงานรัฐมนตรี ได้มีการวางแผนพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ การศึกษาและสาธารณสุขใน

แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ ๗ โดยการส่งเสริมให้มีการดำเนินการพัฒนาภูมิปัญญาด้านการรักษาพยาบาลแบบพื้นบ้าน เช่น แพทย์แผนไทย สมุนไพรและการนวด ประสานเข้ากับระบบบริการสาธารณสุข และในแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ ๘ ได้มีการสนับสนุนการพัฒนาเภสัชกรรมไทยและการแพทย์แผนไทยอย่างจริงจัง ฉะนั้นในปี พ.ศ. ๒๕๓๒ กระทรวงสาธารณสุขโดยมติเห็นชอบของคณะรัฐมนตรีได้จัดตั้ง "ศูนย์ประสานงานการแพทย์และเภสัชกรรมไทย" ขึ้นเป็นองค์กรประสานงานการพัฒนาการแพทย์แผนไทย สังกัดสำนักปลัดกระทรวงสาธารณสุข แต่ด้วยความจำกัดของขนาดและโครงสร้างขององค์กร และความจำกัดทางด้านงบประมาณ ทำให้องค์กรมีอัตรารับการพัฒนาการแพทย์แผนไทยอย่างเต็มที่ ดังนั้นกระทรวงสาธารณสุขจึงได้จัดตั้ง "สถาบันการแพทย์แผนไทย" เป็นหน่วยงานระดับกอง สังกัดกรมการแพทย์ ตั้งแต่วันที่ ๒๖ มีนาคม ๒๕๓๖ เพื่อเป็นศูนย์กลางการพัฒนาการประสานงาน การสนับสนุน และความร่วมมือด้านการแพทย์แผนไทย (สถาบันการแพทย์แผนไทย, ๒๕๕๑)

ต่อมาเมื่อพระราชบัญญัติคุ้มครองและส่งเสริมภูมิปัญญาการแพทย์แผนไทย ได้มีการประกาศใช้ เมื่อวันที่ ๒๙ พฤศจิกายน ๒๕๔๒ ซึ่งในมาตรา ๑๒ ของพระราชบัญญัตินี้ได้กล่าว ได้ระบุให้มีสถาบันการแพทย์แผนไทย ในสำนักงานปลัดกระทรวง โดยให้มีอำนาจหน้าที่ดำเนินการต่าง ๆ เกี่ยวกับการคุ้มครองและส่งเสริมการศึกษาอบรม การศึกษาวิจัย และพัฒนาภูมิปัญญาการแพทย์แผนไทยและสมุนไพร รับผิดชอบในงานธุรการและงานวิชาการของคณะกรรมการคุ้มครองและส่งเสริมภูมิปัญญา การแพทย์แผนไทย

ต่อมาในปี ๒๕๔๔ นโยบายรัฐบาลปัจจุบันภายใต้การนำของ พ.ต.ท. ดร.ทักษิณ ชินวัตร แดลงต่อรัฐสภาเมื่อวันที่ ๒๖ กุมภาพันธ์ ๒๕๔๔ ให้งานแพทย์แผนไทยเป็นนโยบายด้านสาธารณสุข ในข้อ ๑๐.๑ ว่าด้วยการส่งเสริมและพัฒนาการจัดระบบองค์ความรู้และมาตรฐานด้านการแพทย์แผนไทย การแพทย์ทางเลือกสมุนไพรและสมุนไพร เพื่อนำไปใช้ในระบบบริการสุขภาพของรัฐอย่างมีคุณภาพและปลอดภัยซึ่งสอดคล้องกับภารกิจหลัก ๑ ใน ๑๘ ภารกิจของกระทรวงสาธารณสุข อันจะนำไปสู่การพัฒนาให้

ประชาชนมีสุขภาพแข็งแรงทั้งร่างกายและจิตใจ ด้วยยุทธศาสตร์แห่งการพึ่งพาตนเอง นับเป็นนิมิตหมายที่ดีที่รัฐบาลทุกยุคทุกสมัยให้ความสำคัญและมีการพัฒนางาน การแพทย์แผนไทยอย่างต่อเนื่องมาโดยตลอด และสืบเนื่องจากมติคณะรัฐมนตรี เมื่อวันที่ ๕ มีนาคม ๒๕๔๕ โดยรัฐบาลกำหนดความจำเป็นและขอบเขตเกี่ยวกับการ ปฏิรูประบบราชการ จึงมีผลทำให้เกิดมีการปฏิรูปโครงสร้างบทบาทภารกิจ อัตรากำลัง ด้านการแพทย์แผนไทยและการแพทย์ทางเลือกขึ้น โดยโอนหน่วยงานสถาบันการแพทย์ แผนไทยศูนย์ความร่วมมือการแพทย์แผนไทย - จีน และศูนย์ประสานงานการแพทย์ ทางเลือก มาสังกัดกรมพัฒนาการแพทย์แผนไทยและการแพทย์ทางเลือกที่ตั้งขึ้น ใหม่ ตาม พ.ร.บ. ระเบียบบริหารราชการแผ่นดิน พ.ศ.๒๕๔๕ และ พ.ร.บ.ปรับปรุง กระทรวง ทบวง กรม พ.ศ. ๒๕๔๕ (วันที่ ๓ ตุลาคม ๒๕๔๕) และกฎกระทรวงแบ่งส่วน ราชการกรมพัฒนาการแพทย์แผนไทยและการแพทย์ทางเลือกกระทรวงสาธารณสุข (วันที่ ๙ ตุลาคม ๒๕๔๕) (สถาบันการแพทย์แผนไทย, ๒๕๕๑)

กิจกรรมของสถาบันการแพทย์แผนไทยในทศวรรษแรก

๑. ด้านนโยบายและแผนงานการแพทย์แผนไทย งานนโยบายการแพทย์ แผนไทย สถาบันการแพทย์แผนไทยมีภารกิจในการจัดทำนโยบาย การแพทย์แผนไทย ของกระทรวงสาธารณสุข โดยการประสานกลไกและพัฒนากระบวนการตัดสินใจเชิง นโยบายด้านการแพทย์แผนไทยอย่างเป็นระบบ โดยการแสวงหาข้อมูลด้านปัญหา สาธารณสุขที่สำคัญ องค์ความรู้และกรอบการวิเคราะห์เชิงนโยบาย เพื่อการแก้ไข ปัญหาสุขภาพแบบหลายมิติ (Multidimensional approach) ตลอดจนการวิจัยด้าน นโยบาย (Policy research) เพื่อให้ผู้กำหนดนโยบายและผู้บริหารขององค์กรสามารถ กำหนดนโยบายการแพทย์แผนไทยได้อย่างสอดคล้อง และเป็นธรรม

๒. ด้านข้อมูลข่าวสารและการประชาสัมพันธ์การแพทย์แผนไทย งาน "ศูนย์ ข้อมูลข่าวสารการแพทย์แผนไทย" ข้อมูลข่าวสารการแพทย์แผนไทยประกอบด้วย ข้อมูล เพื่อการวางแผนและข้อมูลเพื่อการพัฒนาทางวิชาการและเฝ้าอำนวยการใช้ ประโยชน์ในสังคม สถาบันการแพทย์แผนไทยมุ่งหมายจะจัดตั้งและพัฒนา "ศูนย์ข้อมูล ข่าวสารการแพทย์แผนไทย" ส่วนกลาง และส่วนภูมิภาค ๔ แห่ง โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อ

๒.๑ รวบรวมและเผยแพร่ข้อมูลและข่าวสารด้านการแพทย์แผนไทย ตลอดจนข้อมูลเกี่ยวกับการแพทย์ทางเลือกในสังคมตะวันออกและสังคมตะวันตก มีประโยชน์ต่อการดูแลสุขภาพและการแก้ไขปัญหา

๒.๒ เป็นแหล่งบริการข้อมูลและข่าวสารเกี่ยวกับการแพทย์แผนไทยให้กับบุคคล องค์กรภาครัฐ และภาคเอกชน

๒.๓ เป็นข้อมูลเพื่อการวางแผนและการตัดสินใจในเชิงนโยบาย และการพัฒนาการแพทย์แผนไทย

๓. ด้านวิชาการการแพทย์แผนไทย งานสังคายนา (การชำระสะสางและการจัดระบบให้เป็นแบบเดียวกันการอธิบายความการเปรียบเทียบ) องค์ความรู้การแพทย์แผนไทย สถาบันการแพทย์แผนไทยมีความมุ่งหมายที่จะพัฒนาภูมิปัญญาและเทคโนโลยีด้านการแพทย์แผนไทย ให้ครอบคลุมสอดคล้องกับสังคม วัฒนธรรมไทย และประชาชนสามารถเข้าถึงบริการได้สะดวก ประหยัด มีประสิทธิภาพและความปลอดภัย บทบาทสำคัญประการหนึ่ง คือ การพัฒนาองค์ความรู้การแพทย์แผนไทยให้เป็นระบบและมีมาตรฐาน กิจกรรมสำคัญ คือ การรวบรวมองค์ ความรู้ การสังคายนาปรัชญาและทฤษฎีพื้นฐานของการแพทย์แผนไทยและงานวิจัยทางวิชาการเกี่ยวกับองค์ความรู้การแพทย์แผนไทย

๔. ด้านพัฒนากำลังคนด้านการแพทย์แผนไทย งานสนับสนุนการผลิต และพัฒนาบุคลากรการแพทย์แผนไทย สถาบันการแพทย์แผนไทยมีบทบาทในการจัดทำเกณฑ์ และพัฒนามาตรฐานวิชาชีพการแพทย์แผนไทยทุกประเภท โดยความร่วมมือและประสานงานระหว่างสถาบันการแพทย์แผนไทย และองค์กรภาครัฐและภาคเอกชนที่เกี่ยวข้องในการจัดทำเกณฑ์มาตรฐานวิชาชีพ การพัฒนาระบบการศึกษา การศึกษาดูงาน และการศึกษาต่อเนื่องสำหรับบุคลากรการแพทย์แผนไทย และประสานงานให้มีการศึกษาปรับปรุงแก้ไขกฎหมายและกฎระเบียบที่เป็นอุปสรรคต่อการพัฒนาบุคลากรการแพทย์แผนไทย

๕. ด้านพัฒนาและส่งเสริมระบบบริการการแพทย์แผนไทย งานสนับสนุนระบบบริการการแพทย์แผนไทยสถาบันการแพทย์แผนไทยมีบทบาท ในการสนับสนุนให้เกิดการพัฒนาาระบบบริการการแพทย์แผนไทยโดยมีกิจกรรมสำคัญคือ

๕.๑ จัดทำเกณฑ์และพัฒนามาตรฐานสถานพยาบาลแผนโบราณ

๕.๒ จัดตั้งและสนับสนุนการดำเนินงานโรงพยาบาลการแพทย์แผนไทย เพื่อเป็นแม่แบบของการพัฒนาระบบบริการการแพทย์แผนไทย

๕.๓ ประสานให้มีการแก้ไขกฎหมาย และกฎระเบียบที่เป็นอุปสรรคต่อการพัฒนาระบบบริการการแพทย์แผนไทย

๖. ด้านบริหารทั่วไป สถาบันการแพทย์แผนไทยมีบทบาทในการวางแผนการจัดงาน และการบริหารในการดำเนินงานด้านงานสารบรรณ งานการเงิน และบัญชี งานการเจ้าหน้าที่ งานพัสดุครุภัณฑ์ และงานยานพาหนะที่เกี่ยวข้องกับสถาบันการแพทย์แผนไทย (สถาบันการแพทย์แผนไทย, ๒๕๕๕)

๑.๒ การคุ้มครอง การอนุรักษ์ปกป้องและส่งเสริมสิทธิภูมิปัญญาการแพทย์แผนไทยและสมุนไพร

การคุ้มครอง การอนุรักษ์ ปกป้อง และส่งเสริมสิทธิภูมิปัญญาการแพทย์แผนไทยและสมุนไพร เพื่อให้สามารถใช้ประโยชน์อย่างยั่งยืนต่อไป จากสถานการณ์การเข้ามาใช้ประโยชน์ภูมิปัญญาไทยของต่างชาติที่ไม่ถูกต้อง ซึ่งมีแนวโน้มเพิ่มมากขึ้นทุกวัน สมุนไพรเกี่ยวข้องกับวิถีชีวิตของคนไทยมาช้านานตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน ทำให้คนไทยทุกภาค ทุกเชื้อชาติ ทุกศาสนา ได้ใช้ชีวิตและผูกพันกับสมุนไพร จนแทบจะแยกออกจากกันไม่ได้ ไม่ว่าจะใช้เป็นอาหารหรือยารักษาโรค การดำรงชีวิตของคนไทยในชนบทส่วนมากจะพึ่งพาธรรมชาติ เข้าป่าหาของป่า หายา หาสมุนไพร และการใช้ในชีวิตชุมชนเป็นการใช้ในเชิงอนุรักษ์ โดยส่วนใหญ่จะเก็บมากินมาใช้แต่พอเพียง เมื่อรู้สึกว่าจะใกล้จะหมดก็ต้องปลูกทดแทน ณ ปัจจุบันนี้ มีการหันมาใช้ยาสมุนไพรกันมาก เนื่องจากยาจากธรรมชาติจะมีผลข้างเคียงน้อย และสลายตัวได้ง่ายกว่ายาที่สังเคราะห์ขึ้นโดยกระบวนการทางเคมี

สมุนไพรที่ใช้มีทั้งในรูปแบบยาต้ม ยาฝน ยาดอง ยาทา กระทั่งมีวิวัฒนาการเรื่อยมาจนเป็นยาลูกกลอน ยาผง ยาแคปซูล นอกจากนี้หน่วยงานต่าง ๆ ทางด้านสาธารณสุข หน่วยงานวิจัยของรัฐ มหาวิทยาลัยและเอกชน ต่างหันมาศึกษาวิจัยพืชสมุนไพรกันเป็นส่วนมาก แนวโน้มการสูญพันธุ์ของสมุนไพรในอนาคตก็มีความเสี่ยงสูง อีกทั้งต่างชาติก็หันมาสนใจและวิจัยเกี่ยวกับสมุนไพรไทยเพื่อประโยชน์ในเชิงการค้ามากมาย เช่น ประเทศญี่ปุ่น, สหรัฐอเมริกา ฯลฯ เนื่องจากประเทศเหล่านี้มีทรัพยากรทางด้านเทคโนโลยีที่เจริญก้าวหน้ามากกว่าประเทศไทย ทำให้การวิจัยและพัฒนาสามารถทำได้รวดเร็วและมีประสิทธิภาพ ไม่เพียงแค่นั้น การวิจัยของต่างประเทศจะนำไปสู่การคุ้มครองโดยระบบทรัพย์สินทางปัญญาแทบทั้งสิ้น อันจะนำไปสู่วิกฤตการณ์การพัฒนาสมุนไพรไทยในอนาคต เพราะในขณะนี้ประเทศไทยขั้นตอนการวิจัยที่กำลังดำเนินการอยู่นั้น ยังไม่ได้พัฒนาไปสู่ขั้นตอนการผลิตเพื่อเชิงการค้ามากนัก

ปัญหาที่จะตามมาคือ เมื่อประเทศไทยมีศักยภาพพร้อมที่จะพัฒนาผลิตภัณฑ์สมุนไพรในเชิงการค้าเพื่อส่งออกจำหน่าย ณ ต่างประเทศก็จะติดปัญหาด้านสิทธิบัตร เพราะประเทศต่าง ๆ ที่เข้าพัฒนาผลิตภัณฑ์สมุนไพรได้รวดเร็วกว่าได้ยื่นจดสิทธิบัตรไว้ก่อนแล้ว ประเทศไทยก็จะตกอยู่ในสภาพนั่งมองดูสมุนไพรตัวเอง แต่ไม่สามารถที่จะจำหน่ายหรือใช้ประโยชน์ได้อย่างเต็มที่ โดยเฉพาะอย่างยิ่งธุรกิจขนาดย่อม SME ที่ไม่มีเงินทุนมากนักที่จะต่อสู้ในทางการค้าอาจจะต้องล้มละลายกันเป็นส่วนมาก และจะมีเฉพาะธุรกิจที่เข้มแข็งจริง ๆ ถึงจะสามารถประคองตัวต่อสู้กับประเทศมหาอำนาจทางด้านเศรษฐกิจ ฉะนั้นองค์กรทุกภาคส่วนไม่ว่าจะเป็นรัฐหรือเอกชน รวมถึงคนไทยทุกคนต้องตื่นตัวและหันมาสนใจ อนุรักษ์สมุนไพรไทยเพื่อปกป้องไว้ให้ลูกหลานได้ใช้ต่อไปอย่างยั่งยืนในอนาคต

มูลนิธิการแพทย์แผนไทยพัฒนาได้เล็งเห็นถึงความสำคัญของการส่งเสริมและคุ้มครองปกป้องสมุนไพรและการแพทย์แผนไทย จึงจัดตั้งหน่วยงานเพื่อเฝ้าระวังและติดตามสิทธิในระบบทรัพย์สินทางปัญญา ทรัพยากรชีวภาพของตน เพื่อให้เกิดการใช้ประโยชน์ IPwatch ซึ่งทำงานในสืบค้นการตรวจสอบ พิทักษ์และติดตามการละเมิด

ทรัพย์สินทางปัญญาด้านการแพทย์แผนไทยและสมุนไพร โดยสืบค้นการจดสิทธิบัตร
คุ้มครองอย่างไม่เป็นธรรมและส่งผลกระทบต่อวิถีชีวิตของประชาชนชาวไทย

๑.๓ วิทยาศาสตร์และงานวิจัยเพื่อผลักดันสมุนไพรไทยสู่มาตรฐานสากล

๑.๓.๑ คิดค้นขนาดยามาตรฐานเพื่อคุณภาพการรักษา

เมื่อ วันที่ ๒๐ พฤษภาคม ๒๕๕๐ นายแพทย์ไพจิตร วราชาติ อธิบดี
กรมวิทยาศาสตร์การแพทย์ กล่าวถึงความคืบหน้าในการวิจัยสมุนไพร “เถาวัลย์เปรียง”
เพื่อนำมาใช้ประโยชน์ ทดแทนการนำเข้ายาจากต่างประเทศ ซึ่งพบว่าสารสกัดจาก ลำ
ต้นมีฤทธิ์ในการบรรเทาอาการปวด ด้านการอักเสบ สามารถใช้แทนยาแก้อักเสบ
ประเภทสเตียรอยด์ เพื่อรักษาโรคปวดหลังและปวดตามข้อได้ หลังจากที่ใช้เวลาทำการ
ทดลองนานเกือบ ๑๐ ปี ขณะนี้ได้ผ่านการทดสอบทางคลินิกในคนเป็นที่เรียบร้อยแล้ว
ทั้งระยะที่ ๑ และ ๒ โดยให้ยาแก่อาสาสมัครครั้งละ ๑ แคปซูล (๒๐๐ มก./แคปซูล) หลัง
อาหารวันละ ๒ ครั้ง นาน ๒ เดือน ร่างกายสามารถดูดซึมยาได้ดี ไม่มีความเป็นพิษ
หรือผลข้างเคียง ทั้งยังช่วยเพิ่มภูมิคุ้มกันของร่างกาย ขณะนี้กรมวิทยาศาสตร์การแพทย์
ได้ประสานไปยังองค์การอาหารและยา (อย.) เพื่อเตรียมขึ้นทะเบียนตำรับยาแล้ว และ
เตรียมจะถ่ายทอดเทคโนโลยี สกัดสารสำคัญเพื่อให้มีการผลิตเป็นยาออกจำหน่ายใน
ระดับอุตสาหกรรมให้มีการใช้กันอย่างกว้างขวาง โดยเบื้องต้นได้ประสานไปยังองค์การ
เภสัชกรรม (อภ.) เพื่อให้มีการผลิตเป็นจำนวนมาก ส่งให้โรงพยาบาลต่าง ๆ นำไปใช้กับ
ผู้ป่วย และขณะนี้ได้นำเถาวัลย์เปรียงไปขอจดสิทธิบัตรเรียบร้อยแล้วทันทีที่การวิจัย
แล้วเสร็จ และในปีนี้จะมีการผลิตออกมาเป็นยาในรูปแบบแคปซูลเพื่อใช้รักษา (นสพ.
เดลินิวส์ ประจำวันจันทร์ ที่ ๒๑ พฤษภาคม ๒๕๕๐)

๑.๓.๒ วิทยาการแสงซินโครตรอนเพื่อแยกแยะองค์ประกอบสมุนไพร

คณะนักวิจัยจากมหาวิทยาลัยขอนแก่นและสถาบันวิจัยแสงซินโครตรอน
ร่วมกันทำการศึกษาสารสกัดจากพืชสมุนไพรไทยซึ่งได้แก่ ตั๊กแตนและสนสามใบ พบว่า
สารสกัดจากพืชสมุนไพรทั้ง ๒ ชนิดมีฤทธิ์ทำลายเซลล์มะเร็งเม็ดเลือดขาว โดยมี
ศักยภาพทำให้เซลล์มะเร็งค่อย ๆ สลายตัวจากการทำลายตัวเองจากภายใน หรือ

เรียกว่าการตั้งโปรแกรมทำลายตัวเอง (Apoptosis) ซึ่งกระบวนการนี้เป็นผลดีอย่างมากต่อการรักษาโรคมะเร็ง เนื่องจากมีเพียงเซลล์มะเร็งเท่านั้นที่ตายลงไปไม่มีผลต่อการทำลายเซลล์ปกติที่อยู่ข้างเคียง ร่างกายจึงไม่เกิดการอักเสบขึ้น และไม่มีผลข้างเคียงจากการใช้ยา จากการวิจัยในเชิงลึกพบว่าสารสกัดสมุนไพรรั้ง ๒ ชนิดนี้ทำให้เซลล์มะเร็งตาย โดยทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงชัดเจนที่ชนิดของโปรตีนที่อาจเกี่ยวข้องกับการทำลายตัวเอง นอกจากนั้นปริมาณของโปรตีน ไชมันและกรดนิวคลีอิก มีการเปลี่ยนแปลงในลักษณะที่แตกต่างจากกลไกการออกฤทธิ์ของเซลล์มะเร็งเม็ดเลือดขาวที่มีต่อการใช้ยาเคมีบำบัดอีกด้วย

งานวิจัยนี้เป็นโครงการวิจัยแบบบูรณาการจากโครงการวิจัยเพื่อสนองโครงการอนุรักษ์พันธุกรรมพืช อันเนื่องมาจากพระราชดำริสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี โดยคณะผู้วิจัยจากมหาวิทยาลัยขอนแก่น และนักวิจัยจากสถาบันวิจัยแสงซินโครตรอน (องค์การมหาชน) ได้ศึกษาฤทธิ์ในการต้านเซลล์มะเร็งเม็ดเลือดขาวจากสารสกัดพืชสมุนไพรไทย โดยงานวิจัยนี้ต่อยอดมาจากงานวิจัยสำรวจพืชตามพฤกษศาสตร์พื้นบ้านนำไปสู่การนำพืชสมุนไพรไปใช้ประโยชน์จริงในอนาคต นอกจากนี้การนำแสงซินโครตรอนไปใช้ศึกษากลไกการออกฤทธิ์ของพืชสมุนไพรในเชิงลึกจะเป็นอีกแนวทางหนึ่งในการศึกษาและพัฒนาหาสารออกฤทธิ์ต้านมะเร็งจากพืชสมุนไพรชนิดอื่น ๆ ต่อไปตามแนวพระราชดำริของสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี ในการทำงานวิจัยเชิงบูรณาการเพื่อก่อให้เกิดประโยชน์สูงสุด ต่อการดูแลสุขภาพของประชาชนชาวไทยและยังเป็นอนุรักษ์พันธุพืชดั้งเดิมอีกด้วย

งานวิจัยครั้งนี้ได้นำเทคนิคการวิเคราะห์แบบใหม่มาใช้ศึกษาสิ่งมีชีวิต โดยการใช้เทคนิคจุลทรรศน์ อิโนฟราเรด สามารถใช้ศึกษาการเปลี่ยนแปลงสารชีวโมเลกุลระดับเซลล์ อีกทั้งไม่ต้องใช้สารเคมีในขั้นตอนการเตรียมตัวอย่าง และยังใช้เวลาในการตรวจวิเคราะห์สั้น ซึ่งแตกต่างกับการวิเคราะห์ทางชีวเคมีทั่วไป ทำให้นักวิจัยได้ข้อมูลทางวิชาการในรูปแบบใหม่ และมีผลในการวิเคราะห์ที่รวดเร็ว แม่นยำมากขึ้น

การนำแสงซินโครตรอนศึกษากลไกการออกฤทธิ์ของพืชสมุนไพรในเชิงลึก จึงเป็นอีกแนวทางหนึ่งในการเริ่มต้นพัฒนาสารออกฤทธิ์ต้านมะเร็งจากพืช สมุนไพร ทั้งนี้

เพื่อพัฒนาคุณภาพชีวิตของคนไทยให้ปลอดภัยจากภัยของโรคมะเร็ง (โพสต์ทูเดย์ออนไลน์ ๒๐ กรกฎาคม ๒๕๕๕)

๑.๓.๓ นานวัตกรรมเทคโนโลยีกับยาสมุนไพรไทย

สนธวรรณ สุภัทรประทีป ศูนย์บริหารจัดการเทคโนโลยี สำนักงานพัฒนาวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีแห่งชาติ (สวทช.) กล่าวถึงแนวโน้มของโลกในอนาคต ในโครงการอบรมเสริมสร้างความรู้และเพิ่มมูลค่าทางธุรกิจ นวัตกรรมและเทคโนโลยีใหม่ ในอุตสาหกรรมยาและสมุนไพรว่า ปี ๒๐๑๕ ผู้คนในโลกจะก้าวสู่ยุคแห่งความสะดวกสบายไร้ نرمย์ และบันเทิง ดังนั้นการทำธุรกิจที่เกี่ยวข้องด้านนี้จะไปได้ดีรวมถึงธุรกิจเกี่ยวกับยาจะเป็นเรื่องของนานวัตกรรมเทคโนโลยีเจนาติก เป็นต้น

ดังนั้นการทำธุรกิจเพื่อตอบสนองความสะดวกสบายของผู้คน อุตสาหกรรมยาจะกลายเป็นธุรกิจที่มีอนาคตในอนาคต โดยเฉพาะสมุนไพรที่มาจากธรรมชาติจะเป็นสิ่งที่คนในโลกหันมามอง เพราะเกิดผลข้างเคียงต่อร่างกายน้อย และส่งผลดีต่อสุขภาพ สวทช. ในฐานะหน่วยงาน การส่งเสริมและพัฒนาเทคโนโลยีใหม่เพื่อต่อยอดส่งภาคเอกชน กำลังส่งเสริมการผลิตยาสมุนไพรแบบไทย โดย สวทช. มีเป้าหมายที่จะให้เอกชนลงทุนเพิ่ม ๑,๐๐๐ ล้านบาทกระตุ้นโครงการวิจัย ๕๐๐ โครงการมุ่งสู่ภาคเอกชน

เภสัชกรหญิง ดร.ฉลอง เลาจรรย์กุล ผู้จัดการโครงการเครือข่ายเวชสำอางสมุนไพรไทย ศูนย์นานวัตกรรมแห่งชาติ สวทช. กล่าวถึงอุปสรรคปัญหาการผลิตสมุนไพรไทยว่า ส่วนใหญ่ยังมีปัญหาเรื่อง การระบุสรรพคุณว่าเป็นยารักษาโรค ซึ่งไม่สามารถทำได้เหมือนกับยาแผนปัจจุบัน ซึ่งกว่าจะมาเป็นยารักษาโรค ตามกฎหมายของการผลิตยา ต้องนำไปทดลองใช้ในคนโดยให้แพทย์ผู้สนใจตัวยาสุนัขไพรทำการทดลองแต่ละขั้นตอนใช้เวลาและใช้จำนวนคนค่อนข้างมาก ทำให้เจ้าของตำรับยา ผู้ประกอบการเกิดความท้อ รวมทั้งในกรณีที่ต้องลงทุนเรื่องของตั้งโรงงาน ผู้ประกอบการไม่มีทุนพอ เพราะการผลิตยา ต้องได้มาตรฐานจีเอ็มพีด้วย ขณะนี้ตัวเลขของผู้ผลิตยาสมุนไพรมีอยู่ ๑๐๐ กว่าราย แต่ได้มาตรฐานจีเอ็มพี เพียงแค่ ๓๐ โรง อีก ๗๐ โรง กำลังรอการขึ้นทะเบียน ที่เหลือยังไม่มาขึ้นทะเบียน ซึ่งในระบบจีเอ็มพีต้องลงรายละเอียดจำนวนมาก

ทั้งในเอกสาร ต้องบ่งบอกที่มาของวัตถุดิบ ผู้ประกอบการต้องผ่านการอบรม ตลอดจนงบประมาณที่จะใช้ สร้างโรงงานซึ่งเป็นเงินหลักล้าน ผู้ประกอบการไม่มีเงินทุนเพียงพอ

นอกเหนือจากอุปสรรคดังกล่าวแล้ว สมุนไพรไทยที่พยายามส่งเสริมกันมาหลายสิบปี แต่วันนี้ยังไม่ไปถึงไหนนั้น มาจากต้นทุนของยาสมุนไพรที่แพงกว่ายาแผนปัจจุบันในตัวยาชนิดเดียวกัน แม้ว่าในโรงพยาบาลหลายแห่งจะบรรจุสมุนไพรอยู่ในบัญชียาหลัก เกษัชกรหญิง ดร.ฉลอง บอกอีกว่าสาเหตุที่แพงเพราะ จำนวนการผลิตต่อหน่วยต่ำ คนใช้น้อย คนมองถึงปัญหาเศรษฐกิจว่าทำไมต้องจ่ายแพงกว่า อีกทั้งสมุนไพรบางตัวอยู่ในป่า หาวัตถุดิบค่อนข้างยาก และนี่เป็นอุปสรรคเพิ่มขึ้นสำหรับการอนุรักษ์ตำรับยานี้วันจะหายากขึ้น ต้องไปหาในประเทศเพื่อนบ้าน เช่น ลาว พม่า เป็นต้น

ปัจจุบันเทคโนโลยีและความรู้ทางวิชาการ ช่วยต่อยอดสมุนไพรในเรื่องสรรพคุณให้ได้ผลการรักษาเร็ว ทันใจ ประหนึ่งยาแผนปัจจุบันหนึ่งในเทคโนโลยีที่กำลังนำมาใช้กับสมุนไพร นั่นคือการใช้นาโนเข้าไปผลิตสมุนไพร โดยศูนย์พันธุวิศวกรรมและเทคโนโลยีชีวภาพแห่งชาติ (ไบโอเทค) ได้ทดลองในสมุนไพรหลายตัว แต่ยังไม่เปิดเผยเป็นทางการเพราะมีภาคเอกชนแจ้งมาให้ทางไบโอเทคทำวิจัยซึ่งจะมีผลทางการค้า แต่มีบางตัวที่ทางหน่วยงานทำออกมาแล้วและกำลังทดลองในคนใช้ คือแผ่นแปะพริกบรรเทาความเจ็บปวด กำลังคิดค้นว่าจะใช้ตัวยาน้อยทาดครั้งเดียว แต่บรรเทาความเจ็บปวดได้ ๔-๖ ชั่วโมง โดยใช้เทคโนโลยีนาโนผสมเข้าไปในตัวยา นอกจากนี้ยังมีสมุนไพรใบบัวบกกำลังวิจัยให้ใบบัวบกมีประสิทธิภาพเหมือนกับยารักษาเส้นเลือดอุดตัน

ต่างประเทศกำลังนิยมผลิตภัณฑ์เสริมอาหารหรือยาที่มีสรรพคุณในเรื่องของการต่อต้านป้องกันโรค แอนตี้ออกซิแดนซ์ งานวิจัยต้องไปหาประสิทธิภาพของยาตัวนี้เสริมขึ้นมา ปรับรูปลักษณะให้ทันสมัย ใช้สะดวกมากขึ้น สมุนไพรไทยเป็นสินค้าส่งออกที่น่าจับตา แต่หลายคนที่จะลงทุนในธุรกิจสมุนไพร ยังสับสนว่าจะไปในทิศทางใด แม้หน่วยงานภาครัฐอย่าง กระทรวงเกษตรฯ ยังหาแนวทางไม่ถูกว่าจะส่งเสริมให้เกษตรกรปลูกสมุนไพร คุณกรรณา สมบัติมี เจ้าหน้าที่ถ่ายทอดเทคโนโลยีศูนย์พัฒนายาไทยและสมุนไพร (Traditional Thai Medicine Development Center) หรือศูนย์ TDC ภายใต้สถาบันการแพทย์แผนไทย กรมพัฒนาการแพทย์แผนไทยและการแพทย์ทางเลือก กระทรวง

สาธารณสุข ให้มุมมองว่า การปลูกสมุนไพรควรเริ่มต้นจากบัญชียาหลัก อาทิ ฟ้าทะลายโจร ขมิ้นชัน โพล ใบบัวบก พืชที่ใช้กลุ่มลูกประคบ และให้ความเห็นอีกว่า เวลานี้ผู้คนทั่วโลก กำลังเผชิญกับปัญหาไวรัสตัวใหม่ ๆ ในตัวยาสสมุนไพร บางชนิดยังโรครัดได้ เช่น ภูคาว ฟ้าทะลายโจร สรรพคุณของสมุนไพรเหล่านี้ช่วยกระตุ้นภูมิคุ้มกัน อันเป็นคุณสมบัติเด่นของสมุนไพรที่เน้นการป้องกันมากกว่ารักษาโรค

๒. ความเสี่ยงของอนาคตสมุนไพรไทย

๒.๑ การละเมิดลิขสิทธิ์ทางปัญญา

ไทยเป็นประเทศที่มีพื้นที่อุดมสมบูรณ์ไปด้วยทรัพยากรชีวภาพ มีความหลากหลายของพันธุ์พืชประมาณกว่า ๑๐,๐๐๐ ชนิด ซึ่งมีคุณสมบัติเป็นยา แต่เดิมทรัพยากรเหล่านี้ถือเป็นคุณสมบัติของมวลมนุษยชาติซึ่งใคร ๆ ก็สามารถใช้ประโยชน์ได้ ต่อมาเมื่อเทคโนโลยีชีวภาพเจริญก้าวหน้ามากขึ้น มีการแสวงหาผลิตภัณฑ์ยา, อาหาร จากทรัพยากรชีวภาพ และสร้างระบบการคุ้มครองสิทธิประโยชน์ในการใช้แบบผูกขาด คือ ระบบทรัพย์สินทางปัญญา (Intellectual Property Right) ทำให้เกิดปัญหาการฉกฉวยเอาทรัพยากรและภูมิปัญญาดั้งเดิมไปใช้ประโยชน์ทางการค้าโดยไม่เป็นธรรม (Biopiracy) ทำให้ทุกประเทศต่างก็มีการตื่นตัวในการที่จะปกป้องและคุ้มครองสมบัติดั้งเดิม คือ ภูมิปัญญา และทรัพยากรชีวภาพของตน

เพื่อให้เกิดการใช้ประโยชน์ได้อย่างยั่งยืนและเป็นธรรม ก่อให้เกิดกฎระเบียบ ข้อตกลงระหว่างประเทศ เช่น อนุสัญญาความหลากหลายทางชีวภาพ (Convention on Biological Diversity: CBD) กำหนดให้ทรัพยากรชีวภาพ หรือภูมิปัญญาท้องถิ่นเป็นสมบัติของแต่ละประเทศ ถ้าจะใช้ประโยชน์ต้องเคารพกติกาการแบ่งปันผลประโยชน์ โดยไทยได้รับหลักการดังกล่าว และได้ตรากฎหมายเฉพาะ (Sui Generis Law) คือพระราชบัญญัติคุ้มครองพันธุ์พืช พ.ศ. ๒๕๔๒ และพระราชบัญญัติคุ้มครองและส่งเสริมภูมิปัญญาการแพทย์แผนไทย พ.ศ. ๒๕๔๒ เพื่อบริหารจัดการด้านภูมิปัญญาการแพทย์แผนไทย และสมุนไพรและทรัพยากรชีวภาพ นอกจากนี้ยังมีกฎหมายที่ดำเนินการภายใต้ระบบทรัพย์สินทางปัญญา ได้แก่ ๑) เครื่องหมายการค้า (Trade mark) ๒) สิทธิบัตร (Patent) ๓) ลิขสิทธิ์ (Copyright) ๔) การออกแบบผลิตภัณฑ์ต่างๆ (Product design) ๕) สิ่งบ่งชี้

ทางภูมิศาสตร์ (Geographical Indication) ๖) ความลับทางการค้า (Trade secrets) ๗)
กฎหมายระหว่างประเทศ (International law)

ทั้งหมดนี้เป็นการพัฒนาขึ้นภายใต้กรอบขององค์การการค้าโลก จึงเกี่ยวข้องกับ
การละเมิดสิทธิภูมิปัญญาท้องถิ่นและทรัพยากรชีวภาพท้องถิ่น เครื่องหมายการค้า
สิทธิบัตร ตัวบ่งชี้ทางภูมิศาสตร์ เป็นต้น

สถานการณ์การละเมิดสิทธิภูมิปัญญาไทย

เป็นที่ทราบกันดีว่า ประเทศไทยเป็นประเทศที่มีอารยธรรมสืบทอดมายาวนาน ใน
รูปแบบของวัฒนธรรม ประเพณี ที่หล่อหลอมจากวิถีการดำรงชีวิต ทั้งด้านศิลปกรรม
ด้านทรัพยากรธรรมชาติ จึงมีภูมิปัญญาดั้งเดิมที่มีค่าต่อการนำไปพัฒนาต่อยอดเพื่อการ
ใช้ประโยชน์เชิงพาณิชย์ ทำให้เกิดสถานการณ์การฉกฉวยละเมิดสิทธิภูมิปัญญาเสมอ
เช่น

- สิทธิบัตรเปลือกน้อย (Croton sublyratus) จากตำราสมุดช้อยโบราณ ได้ถูกญี่ปุ่น
ได้นำไปพัฒนาต่อยอดและจดสิทธิบัตร "เปลลานอทอล" (Plaunotol)

- กวาวเครือ (Puerariamirifica) สมุนไพรในตำรายาดั้งเดิมที่รู้จักกันดีของปราชญ์
ชาวบ้านที่มีสรรพคุณน่าสนใจ ถูกจดสิทธิบัตรโดยญี่ปุ่นและเกาหลีตั้งแต่ปี พ.ศ.๒๕๔๕

- ข้าวหอมมะลิไทย ด้วยคุณสมบัติของความหอม และความขาวสวยของเมล็ด
ข้าวที่ไม่เหมือนใครในโลก ได้ถูกบริษัทแห่งหนึ่งของอเมริกาได้จดเครื่องหมายการค้า
Jasmin Rice และระบุว่าข้าวหอมมะลิอเมริกา ซึ่งไทยได้คัดค้านจนสำเร็จ

- ฤๅษีตัดตน คือ ท่าบริหารร่างกายที่ใช้ประกอบการนวด จนรู้จักและนิยม
แพร่หลาย โดยมีชาวญี่ปุ่นขอจดเครื่องหมายการค้า ซึ่งขณะนี้ไทยได้ขอคัดค้านและเพิก
ถอนไปยังประเทศญี่ปุ่น

- สิทธิบัตรมัจจุต เป็นตัวอย่างของการใช้ความได้เปรียบของกฎหมายสิทธิบัตร ที่
อาจปิดกั้นการพัฒนาผลิตภัณฑ์จากมัจจุตของไทยในอนาคต

นอกจากนี้ ยังมีสมุนไพรอีกเป็นจำนวนมากที่เดินทางเข้าสู่การคุ้มครอง คือ
ขุมเห็ดเทศ ขมิ้นชัน ฟ้าทะลายโจร บัวบก บุนนาค และคงไม่สิ้นสุดเพียงแค่นี้ トラบใดที่

เราไม่สามารถพัฒนากฎหมายเทคโนโลยีและการวิจัยให้ครบวงจร เพื่อเข้าสู่ระบบทรัพย์สินทางปัญญาของโลกตะวันตกได้อย่างเท่าเทียม

๒.๒ การเมืองประหารอนาคตสมุนไพโร – ทำลายเกษตรวิถีธรรมชาติ

ประกาศคณะกรรมการวัตถุอันตรายและกรมวิชาการเกษตร กระทรวงอุตสาหกรรม ภายใต้พระราชบัญญัติวัตถุอันตรายปี พ.ศ. ๒๕๓๕ ตีพิมพ์เผยแพร่ในราชกิจจานุเบกษาเมื่อวันที่ ๓ กุมภาพันธ์ ๒๕๕๒ โดยประกาศให้พืชสมุนไพรรักษาโรคจำนวน ๑๓ ชนิดประกอบด้วย สะเดา ตะไคร้หอม ขมิ้นชัน ขิง ข่า ดาวเรือง สาบเสือ กากเมล็ดชา พริก ขึ้นฉ่าย ชุมเห็ดเทศ ดอกตี่งและหนอนตายหยาก กลายเป็นวัตถุอันตราย (ประกาศบัญชีรายชื่อวัตถุอันตราย ฉบับที่ ๖, ๒๕๕๒) คนไทยทุกคนที่ชื่นชอบต้มยำกุ้ง หลงใหลรสชาติของยอดสะเดาน้ำปลาทู และชงใบชุมเห็ดเทศดื่มแทนน้ำชาเพื่อบรรเทาโรคเบาหวานและลดไขมันในเส้นเลือด ล้วนแล้วแต่ตั้งคำถามว่า กฎหมายที่มุ่งควบคุมการใช้เคมีเกษตร ซึ่งเป็นต้นเหตุของปัญหาสุขภาพของคนไทย และสะสมพิษภัยในสิ่งแวดล้อมจนถึงขั้นวิกฤตินั้น ได้ถูกนำมาใช้อย่างฉ้อฉลเพื่อประหารอนาคตของสมุนไพรไทยซึ่งมีคุณอนันต์อย่างเหลือเกิน คำชี้แจงจากหน่วยงานที่เกี่ยวข้องแจ้งว่า ประกาศครั้งนี้มีเจตนาดี ต้องการให้ใช้สารกำจัดศัตรูพืชที่ผลิตจากพืชมากขึ้น เพื่อลดการใช้สารเคมี ที่ขณะนี้ต้องนำเข้ากว่าปีละ ๒๐,๐๐๐ ล้านบาท และที่ต้องให้มีการประกาศพืชที่นำมาใช้เป็นสารกำจัดศัตรูพืช เพื่อต้องการเข้าไปควบคุมและจัดระบบ เนื่องจากมีการหลอกลวงเกษตรกรจำนวนมาก โดยนำผลิตภัณฑ์กำจัดศัตรูพืช ที่อ้างว่าผลิตจากสมุนไพร แต่ไม่ได้มาตรฐานมาหลอกขายให้เกษตรกร เมื่อใช้ไม่ได้ผล ไม่สามารถตรวจสอบกลับได้ว่าผลิตจากไหน ใครเป็นผู้ผลิต ดังนั้น เมื่อมีการกำหนดให้ต้องแจ้งกับเจ้าหน้าที่ เพื่อการจำหน่าย ทำให้สามารถตรวจสอบกลับได้ว่าใครผลิตมีพืชอะไร และมีสารออกฤทธิ์อย่างไร หากมีการหลอกลวงจะสามารถเอาผิดกับผู้กระทำผิดได้

๒.๓ บรรษัทข้ามชาติทำลายอนาคตสมุนไพรไทย

รายงานการวิจัยของกลุ่มเฝ้าระวังบรรษัทเมื่อปี ๒๐๐๗ ระบุว่า บรรษัทยักษ์ใหญ่ด้านเคมีเกษตรที่ได้ผลประโยชน์มหาศาลจากกิจการด้านเคมีเกษตรและเมล็ดพันธุ์ของโลก ซึ่งเป็นยักษ์ใหญ่อันดับ ๑ ด้านเมล็ดพันธุ์ ครอบครองตลาดเมล็ดพันธุ์คิดเป็นรายได้

ประมาณ ๑๖๐,๐๐๐ ล้านบาท/ปี และเป็นยักษ์ใหญ่เคมีเกษตรอันดับ ๕ ครอบครองตลาด ๑๒๐,๐๐๐ ล้านบาท/ปี ในขณะที่คู่แข่งซึ่งเป็นยักษ์ใหญ่อันดับ ๓ มีรายได้จากการขายเมล็ดพันธุ์ ๖๕,๐๐๐ ล้านบาท/ปี แต่เป็นยักษ์ใหญ่อันดับ ๒ ครอบครองสัดส่วนการตลาดสูงถึง ๒๓๐,๐๐๐ ล้านบาท/ปี ใกล้เคียงกับบริษัทยักษ์ใหญ่หมายเลขหนึ่ง ซึ่งบริษัทเหล่านี้ได้รวมตัวกันจัดตั้งสมาคมที่เกี่ยวกับสารเคมีและเทคโนโลยีชีวภาพ ข้อมูลปี พ.ศ. ๒๕๕๑ ของสำนักงานเศรษฐกิจการเกษตรระบุว่าผลประโยชน์จากเคมีเกษตรนั้น มีมูลค่าสูงนับแสนล้านบาทเช่นเดียวกัน โดยแบ่งเป็นสารเคมีกำจัดศัตรูพืช ๑๘,๕๖๖ ล้านบาท และปุ๋ยเคมี ๗๘,๙๕๔ ล้านบาท

สำหรับตลาดเมล็ดพันธุ์พืชในเมืองไทยนั้น ถ้าหากบริษัทข้ามชาติเหล่านี้สามารถผลักดันเมล็ดพันธุ์ลูกผสมหรือพันธุ์พืชจีเอ็มโอเข้ามาเปิดตลาดได้เป็นผลสำเร็จ นักวิชาการจากกลุ่มเอพีไอเอวิชั่นคาดการณ์ว่า จะมีมูลค่าตลาดสูงมากกว่า ๑๐๐,๐๐๐ ล้านบาท นั่นหมายความว่าผลประโยชน์จากสารเคมีการเกษตรและเมล็ดพันธุ์จะมียอดขายรวมกันหลายแสนล้านบาท ในอนาคตอันใกล้ บรรดาบริษัทข้ามชาติ และบริษัทยักษ์ใหญ่ของประเทศจะเข้าสู่การลงทุนเพื่อปลูกพืชพลังงานและพืชอาหารในพื้นที่มหาศาล เม็ดเงินจำนวนหลายหมื่นล้านบาทจนถึงหลายแสนล้านบาท จากตะวันออกกลาง จีน และประเทศอุตสาหกรรมอื่น ๆ จะหลั่งไหลเข้ามายังประเทศไทยและภูมิภาคนี้ กรมวิชาการเกษตร ในอนาคตจะมีบทบาทในการกำหนดพื้นที่ ชนิดของพืช และมาตรฐานของพันธุ์พืช สำหรับรองรับการลงทุนมหาศาลดังกล่าว

๒.๔ ทำลายอนาคตสมุนไพรไทย เพื่อผลประโยชน์ของบริษัทข้ามชาติ

คำประกาศที่ระบุให้พืชสมุนไพร ๑๓ ชนิดเป็นวัตถุอันตราย ซึ่งหากใครนำไปใช้ผลิตเพื่อขายเป็นสารกำจัดศัตรูพืช และควบคุมการเจริญเติบโตของพืช โดยหากไม่ไปจดแจ้งจะมีความผิดถึงขั้นติดคุก ๖ เดือน ปรับ ๕๐,๐๐๐ บาท นั้น สร้างผลกระทบอย่างกว้างขวางต่อภาพลักษณ์ของสมุนไพร และต่อขบวนการเกษตรกรรมอินทรีย์ ซึ่งขณะนี้กำลังขยายตัวออกไปอย่างกว้างขวาง และมีแนวโน้มจะสร้างผลกระทบแก่บรรดาอุตสาหกรรมเคมีข้ามชาติในอนาคตอันใกล้

โดยสรุปจะเห็นได้ว่าแนวโน้มของสมุนไพรรไทยนั้น มีทั้งโอกาสที่จะได้รับการพัฒนาและความเสี่ยงที่จะถูกทำลายหรือละเมิดทรัพย์สินทางปัญญาจากต่างชาติ การมีความตกลงร่วมมือระหว่างประเทศในอาเซียน ซึ่งมีลักษณะภูมิประเทศ อากาศและความเชื่อที่คล้ายกัน คือสนับสนุนโอกาสในการเรียนรู้ซึ่งกันและกันระหว่างแผนพื้นบ้าน/ทางเลือกกับแผนปัจจุบันเริ่มจากสิ่งดีดีที่มีอยู่แล้วในพื้นที่ผ่านทางเวทีต่าง ๆ ทั้งด้านสถาบันการศึกษา ภาคประชาชน ท้องถิ่น ด้านการเกษตรเน้นเป้าหมายร่วมของ ๒ แผนคือการทำให้สุขภาพดีเน้นการส่งเสริมสุขภาพมากกว่าการมุ่งรักษาเท่านั้น จัดลัทธิประโยชน์ด้านหลักประกันสุขภาพของประเทศให้ครอบคลุมทั้ง ๒ แผนแสดงสาธารณชนให้เห็นความคุ้มค่าของแผนไทย/พื้นบ้าน/ทางเลือก รัฐบาลลดภาระงบประมาณประเทศจากอิทธิพลของธุรกิจข้ามชาติด้านยาโดยการส่งเสริมแผนไทย/พื้นบ้าน/ทางเลือกวิธีสุขภาพที่ยั่งยืนมากกว่าการพึ่งพาการนำเข้ายาแผนปัจจุบัน

บรรณานุกรม

- กฤตยา แสงวงเจริญ. (2527). หมอลำผีฟ้า: ผู้รักษาพื้นบ้าน. วิทยานิพนธ์วิทยาศาสตร์ มหาวิทยาลัย สาขาจิตวิทยาคลินิก มหาวิทยาลัยมหิดล.
- การไฟฟ้าฝ่ายผลิตแห่งประเทศไทย. (2544). เชื้อนน้ำพุ. (Online). Available URL: http://www.stjohn.ac.th/Department/school/www.egat.or.th/thai/dam_powerplant/nampoong/nampoong1.html. [30 พฤศจิกายน 2554]
- กิ่งแก้ว เกษโกวิทและคณะ. (2536). หมอพื้นบ้านและการดูแลสุขภาพตนเองของชาวอีสาน: กรณีศึกษา. รายงานวิจัย. ขอนแก่น: คณะสาธารณสุขศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น.
- กิ่งแก้ว เกษโกวิทและคณะ. (2541). พฤติกรรมการแสวงหาการรักษาพยาบาลของชาวชนบท: กรณีศึกษาหมู่บ้าน 3 แห่งในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ. ขอนแก่น: คณะสาธารณสุขศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น.
- เกรียงไกร วิศวามิตร. (2550). สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอเจ้าฟ้าศิริราชกกุธภัณฑ์ฯ พระโอรสในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวฯ. OK Nation (Online). Available URL: <http://www.oknation.net/blog/print.php?id=107204>. [1 กันยายน 2553]
- โกมาตร จึงเสถียรทรัพย์. (2529). สภาพความนิยมในการรักษาแบบพื้นบ้านโดยการใช้สมุนไพรของชุมชนในเขตอำเภอชุมพวง. รายงานวิจัย. นครราชสีมา: โรงพยาบาลชุมพวง.
- _____. (2541). การดูแลสุขภาพคุณภาพและการรักษาพยาบาล: ประเด็นที่ควรพิจารณา. ใน ระบบความรู้พื้นบ้านปัจจุบัน: การวิจัยและพัฒนา. หน้า 122. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

คลังปัญญาไทย, ม.ป.ป. จังหวัดสกลนคร. (Online).Available URL:

[<http://www.panyathai.or.th/wiki/index.php/จังหวัดสกลนคร>. [1 พฤศจิกายน 2555].

โครงการสารานุกรมไทยสำหรับเยาวชน. (2552). คำถาม – คำตอบสารานุกรมไทยสำหรับเยาวชน เล่ม 32. กรุงเทพมหานคร : โครงการสารานุกรมไทยสำหรับเยาวชน.

จันทร์ทิวา เจียรณัย. (2554). เอกสารประกอบการสอน วิชา แนวคิดพื้นฐานของศาสตร์ทางการพยาบาล. นครราชสีมา: มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีสุรนารี

จากรุวรรณ ศรีสร้อย, พิไลวรรณ ลีพลและกาญจนา วงษ์สวัสดิ์. (ม.ป.ป.) ปัจจัยที่มีผลต่อการบริโภคยาต้มสมุนไพรของประชาชนบ้านโคกกลาย ตำบลม่วงลาย อำเภอเมืองจังหวัดสกลนคร. สกลนคร: มหาวิทยาลัยราชภัฏสกลนคร.

ฉัตรทิพย์ นาถสุภา และ พรพิไล เลิศวิชา. (2541). วัฒนธรรมหมู่บ้านไทย. กรุงเทพฯ: บริษัทเดือนตุลาการพิมพ์จำกัด.

ชาวสกลนคร, สภาคม. (2553). ข้อมูลสรุปจังหวัดสกลนคร. (Online).Available URL: http://www.sakonkakhon.net/index.php?option=com_content&task=view&id=34&Itemid=46[30 พฤศจิกายน 2554]

ชวลีกร ขวัญชัยนนท์ และ บุชบา ปิ่นปั้น. (2540). โครงการศึกษาวิจัยศักยภาพหมอชาวบ้านในเขตอำเภอหล่มเก่า จังหวัดเพชรบูรณ์ พ.ศ. 2540. สถาบันการแพทย์แผนไทย กรมการแพทย์ กระทรวงสาธารณสุข.

ดารณี อ่อนชมจันทร์. (บรรณาธิการ). (2548). การส่งเสริมพัฒนาการนวดพื้นบ้านในการดูแลสุขภาพและเสริมสร้างรายได้ชุมชน. นนทบุรี : กลุ่มงานการแพทย์พื้นบ้านไทย กรมพัฒนาการแพทย์แผนไทยและการแพทย์ทางเลือก กระทรวงสาธารณสุข.

ตุ๊กตาเสียบกาล. (2544). (Online). Available URL:

<http://www.gungold.com/forums/index.php?topic=10352.0> [31 มกราคม 2554]

ท่องเที่ยวทั่วไทย. (2553). เขื่อนน้ำพุง. (Online). Available URL:

http://www.tourthai.com/province/sakon_nakhon/numpung_dam_t.s.html [30

พฤศจิกายน 2554]

ธรรมา อ่อนชมจันทร์. (2537). รายงานวิจัย การรักษากระดูกหักของหมอพื้นบ้านอำเภอ
พญาเม็งรายจังหวัดเชียงราย. เชียงราย: สำนักงานปลัดกระทรวงสาธารณสุข.

นันทสาร สีสลับ. (2542). ภูมิปัญญาไทย. ในสารานุกรมไทยสำหรับเยาวชนโดยพระราช
ประสงค์ของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เล่มที่ ๒๓. กรุงเทพฯ: อมรินทร์
พริ้นติ้ง.

ปริญญาณ ภิกขุ. (2516). ประเพณีโบราณไทยอีสาน. อุบลราชธานี: โรงพิมพ์ศิริธรรม.

ปรีชา อุตระกุล. (2531). บทบาทของหมอพื้นบ้านในสังคมชนบทอีสาน. ขอนแก่น :
สถาบันวิจัยและพัฒนา มหาวิทยาลัยขอนแก่น.

พาดณี ศิริสะอาด. (2554). ประสพการณ์เรียนรู้ผ่านภูมิปัญญาของเด็กน้อยอพยพ.
ไทยนิวส์. 41(14838): หน้า 5.

พบสารต้านมะเร็งจากพืชสมุนไพร posttodayonline. โพสต์ทูเดย์ออนไลน์ วันที่ 20
กรกฎาคม 2555

เพชรน้อย สิงห์ช่างชัย และคณะ. (2539). วิจัยทางการพยาบาล: หลักการและกระบวนการ.
พิมพ์ครั้งที่ 2. สงขลา: โรงพิมพ์เทมการพิมพ์.

เพ็ญนภา ทรัพย์เจริญ, เสาวภา พรสิริพงษ์และพรทิพย์ อุดุภรัตน์. (2539). การศึกษาภูมิ
ปัญญาหมอพื้นบ้านไทย พ่อใหญ่จารย์เคน ลาววงศ์. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์บริษัท
สหธรรมิก จำกัด.

มารศรี เขียมทรัพย์. (2535). ศักยภาพหมอพื้นบ้านกับการสาธารณสุขมูลฐาน: กรณีศึกษา
จังหวัดประจวบคีรีขันธ์. กรุงเทพฯ: สำนักงานคณะกรรมการสาธารณสุขมูลฐาน
กระทรวงสาธารณสุข.

มูลนิธิอนุรักษ์พันธุกรรมพืช สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราช
กุมารี. (2544). ความเป็นมา. (Online). Available URL:
[[http://foundation.rspg.or.th/activities/teak_project/history .html](http://foundation.rspg.or.th/activities/teak_project/history.html)] [30 พฤศจิกายน
2554].

ยงศักดิ์ ตันติปฏิภกและคณะ (2543). การพัฒนาระบบสุขภาพทางเลือกในระบบสุขภาพ
ไทย. นนทบุรี: สถาบันวิจัยระบบสาธารณสุข.

ยิ่งยง เทาประเสริฐ, บรรณาธิการ. วิธีการดูแลรักษาสุขภาพในระบบการแพทย์พื้นบ้าน
แบบล้านนา. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.
ภาค) วิทยาลัยการแพทย์พื้นบ้าน สถาบันราชภัฏเชียงราย, 2546: หน้า 67.

รัชณี จันท์เกษ. (2548). หมอกระดุก – หมอน้ำมัน: เรียนรู้และเข้าใจหมอ
พื้นบ้าน. กรุงเทพฯ: องค์การรับส่งสินค้าและพัสดุภัณฑ์.

รัชณี จันท์เกษและคณะ. (2548). เรียนรู้และเข้าใจหมอพื้นบ้าน. กรุงเทพฯ: องค์การ
รับส่งสินค้าและพัสดุภัณฑ์.

รุ่งรังษิ วิบูลชัย. (2538). การดำรงอยู่ของการแพทย์พื้นบ้าน : กรณีศึกษาหมู่บ้านนาสีดา
ตำบลข้าวปุ้น อำเภอกุศตำบลข้าวปุ้น จังหวัดอุบลราชธานี. วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหา
บัณฑิต บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหิดล.

วิกิพีเดีย สารานุกรมเสรี. (2555). สกลนคร. (Online). Available URL:
[<http://th.wikipedia.org/wiki/จังหวัดสกลนคร>. [30 พฤศจิกายน 2554].

วิชัย โชควิวัฒน์. (2546). นโยบายและทิศทางการพัฒนาการแพทย์แผนไทยและการแพทย์
ทางเลือกของประเทศไทย. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์องค์การสงเคราะห์ทหารผ่านศึก.

- วิสาหกิจชุมชน ชมรมหมอมือเมืองเพื่อสุขภาพมวลชน. (2554). วิธีการรักษา.
(Online).Available URL: <http://www.toksenkomstyle.com/remedy.php>. [30
พฤศจิกายน 2554].
- วีณา ศิริสุขและคณะ. (2548). ตำราพื้นบ้านจากเอกสารโบราณ: เรียนรู้และเข้าใจหมอ
พื้นบ้าน. กรุงเทพฯ: องค์การรับส่งสินค้าและพัสดุภัณฑ์.
- วุฒินันท์ พระภูจำนง. (2534). การรักษาแบบพื้นบ้านโดยใช้สมุนไพรของชาวชนบทอำเภอ
สตึก จังหวัดบุรีรัมย์. ปริญญาานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต (ไทยคดีศึกษา เน้น
มนุษยศาสตร์). มหาสารคาม: มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ มหาสารคาม.
- ศูนย์เรียนรู้ภูมิปัญญาพื้นบ้านชมรมหมอมือเมืองเพื่อสุขภาพมวลชน. (2554). วิธีการรักษา.
(Online).Available URL: <http://www.toksenkomstyle.com/remedy.php> [30
พฤศจิกายน 2554]
- ศูนย์สารสนเทศเพื่อการบริหารและงานปกครอง. (2553). (Online).Available URL:
<http://www.dopa.go.th/padmicnew>. [30 พฤศจิกายน 2554]
- สกัตุสาร “เถาวัลย์เปรียง” เป็นยารักษาโรคปวดหลัง-ปวดตามข้อ. นสพ.เดลินิวส์ วันที่ 21
พฤษภาคม 2550.
- สกาวิรัตน์ ชัยสุนทรและคณะ. (2535). ศักยภาพหมอฟื้นบ้านกับการสาธารณสุขมูลฐาน
จังหวัดนครพนม. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์องค์การสงเคราะห์ทหารผ่านศึก.
- สถาบันการแพทย์แผนไทย, กระทรวงสาธารณสุข. (2543). รวมบทคัดย่องานวิจัย
การแพทย์แผนไทยและทิศทางการวิจัยในอนาคต. นนทบุรี: สถาบันการแพทย์แผน
ไทย.
-
- . (ม.ป.ป.). กิจกรรมของสถาบันการแพทย์แผนไทยในทศวรรษแรก.
(Online).Available URL: http://ittm.dtam.moph.go.th/wrk_activity.html. [1
พฤศจิกายน 2555].

สถาบันการแพทย์แผนไทย. (ม.ป.ป.). ประวัติการจัดตั้งสถาบันการแพทย์แผนไทย. (Online). Available URL: http://ittm.dtam.moph.go.th/wrk_activity.html. [1 พฤศจิกายน 2555].

_____. (2545). ประวัติการแพทย์แผนไทย. (Online). Available URL: <http://ittm.dtam.moph.go.th/Service/WebMuseum/ThaiDev/>. [30 พฤศจิกายน 2554].

_____. (2551). "พิพิธภัณฑ์การแพทย์แผนไทย" (Online). Available URL: <http://ittm.dtam.moph.go.th/Service/WebMuseum/ThaiDev/> [30 พฤศจิกายน 2554].

สนั่น ศุภธีรสกุล, เกศริน มณีนน, จุฬฟ้า วิริยะบุปผา, อรพรรณ สกุลแก้ว, วิภาวดีชำนาญ และเด็อนดี กาญจน์มพะ. (2551). ภูมิปัญญาการใช้สมุนไพรของหมอพื้นบ้าน จังหวัดสงขลา และสตูล. สงขลา: มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์.

สมชาย ชินวานิชย์เจริญ, ศุภชัย ดิยวรรณันท์, ประเสริฐ ฤทธิศรธนู และดวงจิตร์ ทองสังวร. (2544). การศึกษาภูมิปัญญาหมอพื้นบ้านไทย : กรณีศึกษา พ่อใหญ่เพื่อ ชยันการ. (Online). Available URL: <http://ittm.dtam.moph.go.th/Service/project> [15 พฤศจิกายน 2554]

สมทรง ณ นครและกุสุมา ชูศิลป์. (2532). รายงานการสัมมนาแพทย์พื้นบ้านในงานสาธารณสุขมูลฐาน. ขอนแก่น: คณะแพทยศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น.

สมาคมสกลนคร. (2553). ข้อมูลสรุปจังหวัดสกลนคร. (Online). Available URL: http://www.sakonkakhon.net/index.php?option=com_content&task=view&id=34&Itemid=46 [30 พฤศจิกายน 2554].

ส่วนวิจัยและพัฒนา สถาบันวัฒนธรรมศึกษา. (2551). ภูมิปัญญาหมอพื้นบ้านกับการใช้สมุนไพรบำบัดรักษา ความเจ็บป่วย: กรณีศึกษานายแวว วงศ์คาโสม บ้านโคกผาง ตำบลसानตม อำเภอกุฉินารายณ์ จังหวัดเลย. (Online). Available URL:

<http://www.culture.go.th> . [15 พฤศจิกายน 2554]

สำนักงานคณะกรรมการสาธารณสุขมูลฐาน สำนักงานปลัดกระทรวงสาธารณสุข. (2539). แนวคิดและวิธีการทำงานสมุนไพรและการแพทย์แผนไทยในชุมชน. กรุงเทพฯ: องค์การสงเคราะห์ทหารผ่านศึก.

สำนักบริการคอมพิวเตอร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, ม.ป.ป. (Online). Available URL:

<http://web.ku.ac.th/king72/2521/page02.htm>. [30 พฤศจิกายน 2554]

สำนักบริการคอมพิวเตอร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, ม.ป.ป. (Online). Available

URL: <http://web.ku.ac.th/king72/2521/page02.htm>. [5 ธันวาคม 2554].

สุทธิวงศ์ พงศ์ไพบูลย์. (2545). โครงสร้างและพลวัตวัฒนธรรมภาคใต้กับการพัฒนา ในโครงการเมธีวิจัยอาวุโสศาสตราจารย์สุทธิวงศ์ พงศ์ไพบูลย์. กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย.

สุพัตราชาติปัญญาชัยและคณะ. (2533). รายงานวิจัยเรื่องแหล่งที่ให้ข้อมูลและการตัดสินใจในการใช้ยาของประชาชนในชนบทภาคตะวันออกเฉียงเหนือ: กรณีศึกษา 4 หมู่บ้าน. ขอนแก่น: ขอนแก่นการพิมพ์.

สุวิทย์ มาประสงค์. (2546). ภูมิปัญญาหมอ. กรุงเทพฯ : สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย.

เสนอ อินทรสุขศรี. (2539). รวมบทความ เกร็ดจากลุ่มมยา. ชุดที่ 1. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ : พิมพ์ทอง.

เสาวนีย์ กุลสมบุรณ์และคณะ. (2548). ภูมิปัญญาการแพทย์พื้นบ้านอีสาน. กรุงเทพฯ: องค์การรับส่งสินค้าและพัสดุภัณฑ์.

เสาวภา พรสิริพงษ์. (2539). การศึกษาภูมิปัญญาหมอพื้นบ้านไทย. กรุงเทพฯ: บริษัท สหธรรมิก จำกัด.

ห้องนิทรรศการเฉลิมพระเกียรติ 50 พรรษา สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี. (2553). วิธีการดูแลสุขภาพของหมอพื้นบ้านอีสาน. (Online). Available URL: http://www.pharmacy.msu.ac.th/exhibition/index.php?option=com_content&task=view&id=26&Itemid=44&limit=1&limitstart=0. [30 พฤศจิกายน 2554].

โอภาส ชามะรัตน์. (2545). ภูมิปัญญาหมอพื้นบ้านกับการใช้สมุนไพรบำบัดรักษาความเจ็บป่วย: กรณีศึกษานายแวว วงศ์คำโสม บ้านโคกนง ตำบลसानตม อำเภอภูเรือ จังหวัดเลย. วิทยานิพนธ์ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต บัณฑิตวิทยาลัย สถาบันราชภัฏเลย.

Sandelowski, M. (1995). Sample size in qualitative research. Research in Nursing & Health, 18, 179–183.

ประวัติคณะผู้ปฏิบัติงานวิทยาการ อพ.สธ.

๑. ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.จันทร์ทิรา เจียรณัย

ตำแหน่งปัจจุบัน อาจารย์ สาขาวิชาการพยาบาลผู้ใหญ่และผู้สูงอายุ
สำนักวิชาพยาบาลศาสตร์ มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีสุรนารี

หน่วยงานและสถานที่ติดต่อ

สำนักวิชาพยาบาลศาสตร์ มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีสุรนารี
๑๑๑ ถนนมหาวิทยาลัย อำเภอเมือง จังหวัดนครราชสีมา ๓๐๐๐๐
โทรศัพท์ ๐๔๔-๒๒๓๙๙๓๑ โทรสาร ๐๔๔-๒๒๓๕๐๖
E-mail: Chantira@sut.ac.th

ประวัติการศึกษา

- ๒๕๕๐ Doctor of Philosophy in Nursing (Concentration healing)
School of Nursing, Virginia Commonwealth University, USA
- ๒๕๓๙ พยาบาลศาสตรมหาบัณฑิต (การพยาบาลผู้ใหญ่)
มหาวิทยาลัยมหิดล
- ๒๕๓๕ ประกาศนียบัตรพยาบาลศาสตร์และผดุงครรภ์ชั้นสูง
วิทยาลัยพยาบาลบรมราชชนนี สุรินทร์

สาขาวิชาการที่มีความชำนาญพิเศษ

Project Management, Nursing Administration, Cardiovascular Nursing,
Adult Nursing

๒. อาจารย์ ดร.ณัฐจิตา เพชรประไพ

ตำแหน่งปัจจุบัน อาจารย์ สาขาวิชาการพยาบาลผู้ใหญ่และผู้สูงอายุ
สำนักวิชาพยาบาลศาสตร์ มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีสุรนารี

หน่วยงานและสถานที่ติดต่อ

สำนักวิชาพยาบาลศาสตร์ มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีสุรนารี
๑๑๑ ถนนมหาวิทยาลัย อำเภอเมือง จังหวัดนครราชสีมา ๓๐๐๐๐
โทรศัพท์ ๐๔๔-๒๒๓๙๙๓๓ โทรสาร ๐๔๔-๒๒๓๕๐๖
E-mail address: nutthita@sut.ac.th

ประวัติการศึกษา

- ๒๕๕๐ Doctor of Philosophy (Nursing), Frances Payne Bolton
School of Nursing, Case Western Reserve University,
Cleveland, Ohio, USA
- ๒๕๔๑ พยาบาลศาสตรมหาบัณฑิต (การพยาบาลผู้ใหญ่)
มหาวิทยาลัยขอนแก่น
- ๒๕๓๖ ประกาศนียบัตรพยาบาลศาสตร์
วิทยาลัยพยาบาลบรมราชชนนี สระบุรี

สาขาวิชาการที่มีความชำนาญพิเศษ

การพยาบาลผู้ใหญ่และผู้สูงอายุ

๓. อาจารย์นรีลักษณ์ สุวรรณโนบล

ตำแหน่งปัจจุบัน อาจารย์ สาขาวิชาการพยาบาลครอบครัวและผดุงครรภ์
สำนักวิชาพยาบาลศาสตร์ มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีสุรนารี

หน่วยงานและสถานที่ติดต่อ

สำนักวิชาพยาบาลศาสตร์ มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีสุรนารี
๑๑๑ ถนนมหาวิทยาลัย อำเภอเมือง จังหวัดนครราชสีมา ๓๐๐๐๐
โทรศัพท์ ๐๔๔-๒๒๓๙๑๑ โทรสาร ๐๔๔-๒๒๓๕๐๖
E-mail: nareeluk@sut.ac.th

ประวัติการศึกษา

- ๒๕๕๒ – ปัจจุบัน ปรัชญาดุขฎิบัณติต (พยาบาลศาสตร์)
มหาวิทยาลัยบูรพา (กำลังศึกษาต่อ)
- ๒๕๔๒ พยาบาลศาสตร์มหาบัณติต (การพยาบาลมารดาและทารกแรกเกิด)
ภาควิชาพยาบาลศาสตร์ คณะแพทยศาสตร์โรงพยาบาลรามาธิบดี
มหาวิทยาลัยมหิดล
- ๒๕๓๔ สาธารณสุขศาสตร์บัณติต (บริหารโรงพยาบาล)
มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช
- ๒๕๓๒ ประกาศนียบัตรพยาบาลศาสตร์และผดุงครรภ์ชั้นสูง
วิทยาลัยพยาบาลบรมราชชนนีสรรพสิทธิประสงค์ อุบลราชธานี

สาขาวิชาการที่มีความชำนาญพิเศษ

- การพยาบาลมารดา-ทารกและการผดุงครรภ์
- การพยาบาลครอบครัว

๔. อาจารย์ ดร.จันทกานต์ กาญจนเวทวงศ์

ตำแหน่งปัจจุบัน อาจารย์ สาขาวิชาการพยาบาลครอบครัวและผดุงครรภ์
สำนักวิชาพยาบาลศาสตร์ มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีสุรนารี

หน่วยงานและสถานที่ติดต่อ

สำนักวิชาพยาบาลศาสตร์ มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีสุรนารี
๑๑๑ ถนนมหาวิทยาลัย อำเภอเมือง จังหวัดนครราชสีมา ๓๐๐๐๐
โทรศัพท์ ๐๔๔-๒๒๓๕๑๒ โทรสาร ๐๔๔-๒๒๓๕๐๖
E-mail : jantakank@sut.ac.th

ประวัติการศึกษา

- ๒๕๕๐ พยาบาลศาสตรดุษฎีบัณฑิต จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยและ State University of New York at Buffalo, USA
- ๒๕๔๐ พยาบาลศาสตรมหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยมหิดล
- ๒๕๓๒ ประกาศนียบัตรพยาบาลศาสตรบัณฑิต (เกียรตินิยมอันดับ ๑)
วิทยาลัยพยาบาลเกื้อการุณย์

สาขาวิชาการที่มีความชำนาญพิเศษ

- การพยาบาลมารดา-ทารกและการผดุงครรภ์
- การพยาบาลครอบครัว
- การพัฒนาเครื่องมือวิจัย

